

ZINĀTŅU AKADĒMIJAS EKONOMIKAS INSTITŪTS, SIA

Reģ.Nr. 000332434

Adrese: Akadēmijas laukums 1, LV-1050, Rīga, Latvija; tel.7222830, fax/tel 7820608

**BIBLIOTĒKU EKONOMIKA:
PAKALPOJUMI, FINANSĒŠANA UN DARBĪBAS
EFEKTIVITĀTE**

Atskaite par līguma izpildi

Atbildīgā par darbu izpildi: Dr.ekon. **Raita Karnīte**

Projekta izpildītāji:

Ilze Egle

Mārtiņš Traubergs

Māris Kļava

Rīgā, 2000. gadā

Saturs

Ievads	3
1. BIBLIOTĒKU UZDEVUMU PRECIZĒJUMS JAUNAJOS APSTĀKĻOS UN TO IZPILDES NOSACĪJUMI	4
1.1. Kas galvenokārt nosaka pārmaiņas	4
1.1.1. Informācija	6
1.1.2. Informācijas sabiedrības veidošana	6
1.1.3. Kultūras pieejamība	9
1.1.4. Sabiedrības socioloģizācija	9
1.1.5. Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas	10
1.1.6. Reālā, digitālā un virtuālā bibliotēka	12
1.1.7. Bibliotekārs	13
1.2. Ko sabiedrība gaida no bibliotēkām un ko bibliotēkas var piedāvāt	14
1.3. Bibliotēku sadarbības partneri	15
1.4. Šķēršļi, kas bibliotēkām neļauj ieņemt vadošo lomu zināšanu sabiedrībā	17
1.5. Bibliotēkas funkcijas jaunajos apstākļos	18
2. BIBLIOTĒKU SISTĒMA, TAI SKAITĀ JAUNĀS LATVIJAS NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS CELTNIECĪBAS MĒRĶTIECĪBAS EKONOMISKAIS NOVĒRTĒJUMS	18
2.1. Latvijas bibliotēku sistēma	18
2.2. Bibliotēku sistēmas atbilstība jaunajiem uzdevumiem un nepieciešamie uzlabojumi	19
2.3. Integrētā bibliotēku sistēma	23
2.4. Nacionālo bibliotēku loma kopējā bibliotēku sistēmā	24
2.4.1. Nacionālās bibliotēkas funkcijas un uzdevumi	24
2.4.2. Jaunie pakalpojumi Nacionālajā bibliotēkā	26
2.4.3. Jaunās Latvijas Nacionālās bibliotēkas daudzfunkcionāls izmantojums ...	28
2.5. Nacionālās bibliotēkas projekta ekonomiskā analīze	30
3. BIBLIOTĒKU FINANSĒŠANA, FINANSU AVOTU DAŽĀDOŠANA	40
3.1. Bibliotēku finansēšanas avoti	41
3.2. Finansējuma izlietojums	54
3.3. Priekšlikumi bibliotēku finansēšanas uzlabošanai	64
3.3.1. Finanšu organizācija	64
3.3.2. Finanšu avotu paplašināšana	65
3.3.3. Finanšu izlietojuma racionalizācija	66
3.4. Bibliotēku pakalpojumu tirgus un konkurences nosacījumi	68
4. IZMAKSU ATMAKSĀJAMĪBA VAI DARBĪBAS EFEKTIVITĀTE	72
4.1. Bibliotēku aprūpē esošo fondu vērtība	72
4.2. Bibliotēkās radītā jaunā vērtība	77
4.3. Tiešā un netiešā nodarbinātība	79
4.4. Nodokļu maksājumi bibliotēkās un ar tām saistītajās sfērās	79
4.5. Ieguldījumu atdeve tautsaimniecībai	85
Nobeigums	89
Izmantotā literatūra.....	90

IEVADS

Šis dokuments ir ziņojums par 2000. gada 22. februārī starp Latvijas Republikas Kultūras Ministriju un BO SIA Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts noslēgtā līguma par valsts pārvaldes institūcijas pasūtītu pētījumu izpildi.

Atbilstoši līgumā paredzētajam, BO SIA Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts ir veicis pētījumu "Bibliotēku ekonomika: pakalpojumi, finansēšana un darbības efektivitāte", kura rezultātā:

- precizētas bibliotēku funkcijas un to izpildes nosacījumi, pamatojoties uz Latvijas bibliotēku attīstības tendenču un citu valstu pieredzes izpēti, sadarbībā ar LR Kultūras ministrijas bibliotēku speciālistu un Latvijas bibliotēku darbiniekiem;
- novērtēta patreizējā bibliotēku sistēma un aplūkoti jaunās integrētās bibliotēku sistēmas ieviešanas ekonomiskie aspekti, tai skaitā jaunās Nacionālās bibliotēkas celtniecība un tās ieguldījums kultūras, izglītības un tautsaimniecības attīstībā;
- meklēti jauni finansēšanas modeļi, paredzot, ka bibliotēku attīstībai nepieciešamie līdzekļi pārsniegs valsts iespējas;
- novērtēta bibliotēku darbības efektivitāte.

Bibliotēka ir senākais un pazīstamākais informācijas uzkrāšanas, apstrādes, izmantošanas un izplatīšanas centrs. Šodienas apstākļos bibliotēkas funkcijas ir krietni vien plašākas un daudzpusīgākas. Bibliotēkas kļūst par universāliem kultūras centriem. Pašreiz bibliotēkas ir iesviestas milzīgu pārmaiņu virpulī. Tās ir kļuvušas par vitāli svarīgu institūciju valsts un ikviena indivīda personīgā izaugsmē. Bet mūsdienu sabiedrība, kurā arvien vairāk nosaka zināšanas un informācijas un komunikāciju tehnoloģiju pielietošana, atrodas pastāvīgā mainībā. Lai bibliotēkas nelīdzinātos tikai grāmatu arhīviem vai muzejiem, arī tām ir jāprot nepārtraukti mainīties un pielāgoties. **Tas nozīmē, ka Latvijā ir jānotiek bibliotēku modernizācijai.** Galvenokārt šo procesu ietekmē jauno tehnoloģiju sfēra, kur pastāvīgi nāk klāt kaut kas jauns. Neskatoties uz to, ka bibliotēkas līdzīgi jebkurai citai institūcijai mūsdienu tirgus ekonomikas apstākļos ir pakļautas konkurencei, tām ir jāmeklē jauni veidi kā iegūt līdzekļus, jāstrādā pie stratēģisko plānu izveides, jāpārstrukturē vadība no hierarhiskas uz komandas tipa vadību, jāizvērtē darbības efektivitāte un jāievieš jaunas tehnoloģijas un jauni pakalpojumi, tās nezaudē to galvenos uzdevumus. Bibliotēkas vienmēr ir tiekušās pēc kvalitatīvas, precīzas un pilnīgas informācijas pasniegšanas un tās sistematizēšanas un sakārtošanas pretstatā informācijai, kas pieejama internetā. Tas nozīmē, ka bibliotēkas ir institūcijas, kurām sabiedrība var uzticēties un var uzticēt skolot savus bērnus. Lai pildītu šo misiju, bibliotēkām ir nopietni jāpārvērtē to līdzšinējā darbība un pakalpojumu klāsts.

Pētījumā analizēti Latvijas bibliotēku modernizācijas kultūras un ekonomiskie aspekti.

Pētījumu veica Dr. ekon. Raita Karnīte (atbildīgā par līguma izpildi), Ilze Egle, Mārtiņš Traubergs un Māris Kļava.

1. BIBLIOTĒKU UZDEVUMU PRECIZĒJUMS JAUNAJOS APSTĀKĻOS UN TO IZPILDES NOSACĪJUMI

1.1. Kas galvenokārt nosaka izmaiņas

Pārmaiņas sabiedrības informacionālajās vajadzībās, informācijas digitalizācija, sociālie procesi un citas būtiskas izmaiņas, ietekmē bibliotēku darba norises un palielina to lomu sabiedrībā, kultūrā un ekonomikā. Pastiprinās bibliotēku darba un pakalpojumu globalizācija, iekšējā un ārējā konkurence. Šie procesi izvirza jaunus uzdevumus bibliotēku nozarei un skarbākus nosacījumus tās sekmīgai attīstībai, kā arī augstākas tehniskās prasības, kuru apmierināšanai nepieciešami lieli līdzekļi.

Visus pārmaiņu procesus bibliotēkās rada iekšēji un ārēji faktori. Iekšējie faktori ir pieprasījums un piedāvājums. Ārējie faktori galvenokārt ir jauno tehnoloģiju attīstība, pārvaldes orgāni un brīvais tirgus, arī informācijas pakalpojumu lietotāju prasības un bibliotēku konkurenti.

Izmaiņas, kuras iespaido bibliotēkas darbību un tās lietotāju prasības, un kuras varētu raksturot kā ilglaicīgas ir sekojošas:

- **Pieaug pieprasījums pēc bibliotēku pakalpojumiem.** Šī tendence novērojama visur pasaulē. Turklāt līdzšinējie pakalpojumi nespēj apmierināt apmeklētāju informacionālās vēlmes. Mainoties pieprasījumam, mainās bibliotekārie pakalpojumi, radot arvien vairāk maksas pakalpojumu. Tas rada jaunu problēmu loku. No vienas puses šodienas tirgus apstākļos bibliotēkām ir jāplāno savi ieņēmumi un no otras puses, tām ir jāsniedz universālais informācijas pakalpojums, kas ir pieejams visiem un ietilpst bibliotekāro pamatpakalpojumu klāstā, kuri ir bez maksas.
- **Nāk klajā arvien vairāk iespieddarbu.** Lasītāju pieprasīto materiālu daudzveidību viena bibliotēka nevar uzkrāt un izplatīt, tāpēc ļoti svarīgs ir bibliotēku tīkla nodrošinājums, kopkatalogs un iekļaušanās pasaules bibliotēku tīklā. Ar jauno tehnoloģiju ieviešanu šī problēma tiek risināta, bet līdz ar to tiek noārdītas robežas starp zinātniskajām, speciālajām un publiskajām bibliotēkām. Tas rada nepieciešamību pēc jaunas bibliotēku sistēmas, kas savukārt paceļ jautājumu par vienotu standartu izstrādi, kā arī vienotu darbības kvalitātes novērtēšanas metodi. Nacionālā programma "Kultūra" piedāvā četrpakāpju integrēto bibliotēku sistēmu, kuras ieviešana atkarīga no vispārējiem procesiem valstī (reģionālā reforma) un bibliotēku nozarē (bibliotēku akreditācijas sistēmas ieviešana).
- **Parādās jauni izdevējdarbības veidi.** Izglītības sektors ir ieinteresēts attīstīt pieeju elektroniskajām publikācijām, savukārt izdevēji, telekomunikāciju nodrošinātāji un informācijas devēji apvieno spēkus, lai izpētītu jaunas iespējas šajā jomā. Šis jautājums skar autortiesību problēmu autordarbiem elektroniskā formātā, atkārtotu satura lietošanu u.c.
- **Arvien lielāku nozīmi iegūst informācijas un komunikāciju tehnoloģijas.** Pateicoties Interneta straujajai attīstībai palielinās to bibliotēku lietotāju skaits, kuri izmanto bibliotēku pakalpojumus no attāluma. Informācijas tehnoloģiju ieviešana pieprasa attiecīgu infrastruktūras un finansiālo nodrošinājumu, kas ne visur ir iespējams. No otras puses, pateicoties IT, bibliotēkās nav nepieciešams uzturēt visus fondus.
- **Parādās jauni industriāli sektori.** Zināšanas ieņem arvien lielāku nozīmi valsts politiskajā, sociālajā, kultūras un ekonomikas jomās. Tas bibliotēkām ir nopietns izaicinājums. Zināšanu administrēšana ir jauns termins tam, ar ko bibliotēkas nodarbojas jau gadsimtiem ilgi. Bibliotēkām patreiz ir jāatrod veids kā sabalansēt efektivitāti ar

kvalitāti, glabāšanas funkciju ar modernizāciju. Jāatrod līdzsvars starp to, ko sagaida vieni un otri: muzejs vai konsultējoša institūcija.¹

- **Valdības politika.** Bibliotēkām ir aktīvi jāpauž savs viedoklis par valsts politiku ar bibliotēkām saistītajās nozarēs, jāpiedalās bibliotēku politikas veidošanā. Nacionālajā programmā “Kultūra” runāts par atbilstošu struktūru izveidi bibliotēku sektora valsts politikas veidošanai - Bibliotēku pārvalde un Latvijas Bibliotēku padome.
- **Finansējuma trūkums.** Nav pamata paredzēt ievērojami lielāku valsts un pašvaldību finansējumu bibliotēkām. Tas nozīmē, ka bibliotēkām ir jāmeklē alternatīvi finansēšanas modeļi, strādājot pie dažāda veida sadarbības projektiem. Šajā ziņā Latvija daudz var mācīties no ārvalstu pieredzes. Sadarbība ir viens no risinājuma modeļiem spiedīgos ekonomiskos apstākļos. Bibliotēku “sadarbības partneru” loks ir daudz plašāks par tradicionālo ķēdi: muzeji - arhīvi - izdevniecības - bibliotēkas - grāmattirgotāji. Pirmkārt, tā ir sadarbība izglītības sistēmas ietvaros. Otrkārt, sadarbība ar privāto un nevalstisko organizāciju sektoru. Treškārt, sadarbība ar valdībām un pašvaldībām. Šis faktors ir ļoti svarīgs pilsoniskas un integrētas sabiedrības veidošanā, kas ikvienam indivīdam nodrošina iespēju piedalīties demokrātiskajā procesā. Bibliotēka ir tā, kas var nodrošināt visu sabiedrības slāņu informētību par valdības darbību un veicināt tās iesaistīšanos svarīgu lēmumu pieņemšanā. Izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, cilvēki var piekļūt pašvaldību, valsts un Eiropas Savienības dokumentācijai. Šajā nozīmē bibliotēka ir kā medijs starp valsti un tās pilsoni, tas ir, tā pilda valstiskas funkcijas un var pretendēt uz finansējumu to izpildei. Un ceturtkārt, - starptautiskā sadarbība. Bibliotēku sadarbībai ar citām nozarēm ir veltīta atsevišķa nodaļa.

Bibliotēkām jāprot racionāli izmantot jau esošais finansējums. Tas var radīt konfliktu starp ideoloģiju un ekonomiku, kas kalpo kā “katalizators” risinājuma meklējumos. **Finansu gūšana nedrīkst prasīt kompromisa risinājumus bibliotēku galveno uzdevumu jomā.**

- **Bibliotēkai sava vieta ir jāpierāda.** Bibliotēka ir tradicionāli ierasta vieta, kur meklēt mācību materiālus, uzziņas, daiļliteratūru, mūzikas ierakstus, notis, kartes un citus materiālus. Digitalizācija un jauno tehnoloģiju sniegtās iespējas privātajiem uzņēmumiem rada interesi par darbošanos bibliotekāro pakalpojumu sfērā. Rodas privātas komerciālas struktūras, kas arī nodarbojas ar informācijas vākšanu, apstrādi un izplatīšanu. Tas attiecas gan uz saturu, gan infrastruktūru. Procesu veicina valsts finansējuma samazināšana bibliotēkām, kas ietekmē informācijas iegūšanas ātrumu un ērtumu. Komerciālo darbību attīstība informacionālo pakalpojumu sniegšanā pastiprina konkurenci šajā tradicionāli bezkonkurences nozarē. Jaunizveidotās institūcijas ir elastīgākas un gan finansiāli, gan telpu ziņā labāk nodrošinātas.

Lai spētu konkurēt **bibliotēkām ir jāsāk domāt līdzīgi uzņēmumiem – stratēģiski**, tomēr neaizmirstot pašu galveno - informācijas satura kvalitāti. Domājot stratēģiski, iespējams radīsies jauna kvalitāte. Šajā procesā būtiski ir noskaidrot:

- pamata kompetenci kā konkurences faktoru,
- starta pozīcijas spēku,
- integrācijas spējas,
- plānošanas horizontu – īstermiņa, ilgtermiņa².

Bibliotēku pamata kompetence ir zināšanu organizēšana, apstrāde un izplatīšana. Starta pozīciju spēks ir bibliotēku kompetence šajā procesā. Bet šeit arī slēpjas bibliotēku vājums, salīdzinot ar komerciālo sektoru. Integrācija savstarpēji un, piemēram, ar izglītības sistēmu ir

¹ Skarstein, Vīgdis Moe. The Modern University Library : A Museum or a Consulting Enterprise? How to Find the Optimal Balance between Efficiency and Quality when Accessing Knowledge. LIBER QUARTERLY, volume 8, No4, 1998. p. 416.

² ibid. p. 415.

neapmierinoša un nepietiekoša. Tas attiecas arī uz finansējumu. Šeit var palīdzēt digitalizācija. Plašāka sadarbība ir vajadzīga ar privāto sektoru, tajā skaitā televīzijām, izdevējiem un Interneta pakalpojumu piegādātājiem. Plānošanai ir jābūt gan īstermiņa, gan ilgtermiņa, bet tai nevajadzētu būt statistikai.

Prasība pēc pielāgošanās arvien jaunām izmaiņām nākotnē pieaugs vēl vairāk.

Turpmākās sadaļas veltītas atsevišķiem jautājumiem, kuri būtiski ietekmē izmaiņu procesus gan atsevišķu bibliotēku darbā, gan visā bibliotēku sistēmā Latvijā un pasaulē.

1.1.1. Informācija

Mūsdienās informācija ir kļuvusi par noteicošo resursu valsts attīstībā. Demokrātiskie procesi arvien vairāk kļūst atkarīgi no informācijas plūsmas un tās apmaiņas noteicošajās dzīves sfērās. Visā pasaulē ekonomika pārbāzējas uz intelektuāliem pamatiem, palielinās zinātnes un izglītības loma. Katras valsts attīstība ir atkarīga no informācijas aprites daudzuma un tās apmaiņas kultūras, sociālajās, politiskajās un saimnieciskajās struktūrās un no tā, **cik ātri notiek informācijas aprite**. Tas nozīmē, ka informācija ir stratēģiski svarīgs resurss, kurš nosaka pārējo resursu izmantošanas iespējas. Bibliotēku uzdevums ir nodrošināt pieeju kvalitatīvai informācijai. Tam ir nepieciešama mūsdienām atbilstoša infrastruktūra un tehniskais nodrošinājums, kā arī augsti kvalificēts un atbilstoši sagatavots personāls. Informācijas nesēji var būt dažādi, gan tradicionālie poligrāfiskie, gan fotomehāniskie, gan elektroniskie informācijas nesēji.

Bibliotēkas ir zināšanu izvērtētājas. **Tām pieder noteicošā un galvenā loma informācijas plūsmas vadīšanas procesā un tās sistemātiskā sakārtošanā.** Tomēr šodien šāds statuss bibliotēkām vairs netiek obligāti un pašsaprotami piedēvēts. Tāpēc, lai to saglabātu, bibliotēku speciālistiem, pirmkārt, ir jāmaina domāšanas veids un, otrkārt, sistemātiski jāstrādā pie darbības plānošanas, klientu izpētes un citiem stratēģiskas dabas jautājumiem.

1.1.2. Informācijas sabiedrības veidošana

Izglītības, zinātnes un jauno tehnoloģiju attīstība veido informācijas sabiedrību. Pamatā informācijas sabiedrību var raksturot kā mainīgu, nepārtrauktu dinamisku attīstību. Latvijas pieeja ir līdzīga Eiropas Savienības koncepcijai: "Informācijas sabiedrība ir uzskatāma par procesu, kurā veidojas un attīstās augsti izglītotu indivīdu kopiena ar noslieci uz zināšanām un zinātību. Šajā procesā vienlīdz liela nozīme ir tehnoloģiskajiem aspektiem un arī informācijas satura un sabiedrības sociālajām problēmām. Informācijas un zināšanu izmantošanai jābūt vērstai uz visas sabiedrības labklājības pieaugumu, uz maksimālu atdevi ikvienam sabiedrības loceklim, nav pieļaujama ar informāciju slikti apgādātu slāņu veidošanās. Kopumā procesu, kas apraksta informācijas sabiedrību raksturo šādi aspekti:

- liels daudzums uzkrātas un apstrādātas informācijas,
- informācijas pakalpojumi un pielietojums - tie ir pieejami ikvienam, un ikviens ir spējīgs tos izmantot darbā, izglītībā, sociālajā dzīvē,
- augsti attīstītas informācijas un komunikācijas tehnoloģijas,
- tautsaimniecības prioritāšu maiņa - tautsaimniecība tiek bāzēta uz zināšanām un zinātņietilpīgu produkciju un pakalpojumiem,
- informātikas kā tautsaimniecības prioritāra attīstība, ieskaitot preču ražošanu, pakalpojumu sniegšanu un informācijas satura izstrādāšanu.”³

³ Karnītis, E. 1998. Nacionālā programma "Informātika". Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. 52. sēj., Nr.1/2 (115-120).

1999. gada pārskatā par tautas attīstību teikts, ka “valsts virzībā uz informācijas sabiedrību trūkst aktīvas un mērķtiecīgas rīcības, kas tiktu saskaņoti īstenota visos varas un pārvaldības līmeņos. Tas informācijas globalizācijas apstākļos palielina Latvijas risku pārvērsties par provinci, kurai ir patērētāja nevis radītāja funkcijas.”⁴

Galvenais paradokss par informācijas sabiedrību visā pasaulē ir tas, ka, neskatoties uz tās sūtību veicināt demokrātiju un vienlīdzību valstī, pieaug atšķirības starp nabago un bagāto iespējām piekļūt informācijai. Notiek vēl lielāka sabiedrības noslāņošana. Brīva pieeja informācijai ir būtisks demokrātiskas sabiedrības priekšnosacījums. Šajā nozīmē bibliotēku loma ir ļoti svarīga. Bibliotēkas ir no sabiedrības viedokļa ērtas un ierastas vietas informācijas meklēšanā un zināšanu iegūšanā, lai gan Latvijā vērojama slikta bibliotēku infrastruktūras un tehniskais nodrošinājums. Jau minējām, ka privāto struktūru informācijas centri ir daudz pievilcīgāki, jo tie domā par klientu. Svarīgs ir arī sociālais aspekts – liela daļa iedzīvotāju nevar atļauties pirkt informāciju. Bez tam, bibliotēkas atšķirībā no citiem informācijas pakalpojumu sniedzējiem ir vispusīgi informācijas resursu centri, jo tajās ir speciālās informācijas ieguves avoti, kuri atrodas ārpus citu pakalpojumu struktūru darbības sfērām ar sistemātiski sakārtotu informāciju, un tās piedāvā visiem sabiedrības slāņiem vienlīdzīgu iespēju iegūt informāciju un zināšanas. Investēt bibliotēkās nozīmē investēt demokrātijā un vienlīdzībā.

Domājot par informācijas sabiedrību nākotnē, ir jārunā par ietekmi, kādu šī jaunā sabiedrība atstās uz valsti. Var izdalīt atsevišķas sfēras uz kurām ietekme būs lielāka, piemēram tautsaimniecība un izglītība. Bet kopumā galvenie akcenti ir uz:

- mūžizglītību,
- ekonomiku,
- demokrātiju.

Vairs nav iespējams studiju laikā iegūt zināšanas visam mūžam. Veidojoties informācijas sabiedrībai, mainās izpratne par izglītību. Mācīšanās procesā tiek pārlikti akcenti no faktu iekalšanas uz spēju pašam mācīties un orientēties milzīgajā informācijas plūsmā, uz radošajām un kontaktēšanās spējām, pašiniciatīvu un atvērtu pasaules redzējumu. Intelektuālais kapitāls jau šodien ir kļuvis par pamatvērtību. Nākotnē radīsies vēl lielāka nepieciešamība pēc cilvēkiem, kuri spēj domāt sistēmanalītiski. Mūžizglītības reālu iespēju ikvienam nodrošina informācijas un komunikāciju tehnoloģijas. Šeit gan jāpiebilst, ka “ikvienam” nozīmē tiem, kuriem ir pieeja jaunajām tehnoloģijām: mājās, darba vietās, interneta kafejnīcās, bibliotēkās vai ar Sorosa fonda atbalstu Latvijas novados izveidotajos interneta brīvpieejas punktos. Mūžizglītība un mācīšanās process visplašākajā nozīmē sastāv no trīs elementiem:

- formālā izglītība un profesionālā apmācība,
- pašmācība,
- neformālā izglītība.

Formālā izglītība ir oficiālā izglītība, ko iegūst skolās, koledžās un universitātēs, kuru nobeidzot var saņemt apliecību, sertifikātu, diplomu vai zinātnisku grādu. Formālo izglītību var iegūt klātienē, neklātienē vai arī tālmācības ceļā, bet kopumā to raksturo process, kurā tiek apmācīti citi (vecāki māca bērnus, darba kolēģi apmāca viens otru). Pretstats ir pašmācība un neformālā izglītība.

Pašmācība ir uz sevi un personīgām interesēm vērsta darbība: vēlēšanās uzlabot savu kvalifikāciju darbā, labāk iepazīt sevi, nodarboties ar vaļasprieku vai garīgi pilnveidoties.

Neformālā izglītība aizsākas ar dzimšanu un turpinās visa mūža garumā. Neformālā izglītība ir dzīves skola kā dzīvot sabiedrībā: sperot pirmos soļus, uzsākot karjeru, kļūstot par tēvu vai māti, saskaroties ar tuva cilvēka nāvi. Tas ir mācīšanās process saskarsmē ar citiem,

⁴ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999. Rīga. 71. lpp.

mācīšanās no savām un citu kļūdām, no citu piemēra. No pašmācības neformālā izglītība atšķiras ar to, ka tā nav plānota, bet izriet no ikdienas nepieciešamībām.

Studentu skaita pieaugums Latvijā un visur pasaulē kopš 90-to gadu sākuma liecina, ka arvien vairāk cilvēku savu nākotni saista ar izglītību. 1999. gada "Pārskatā par tautas attīstību" teikts, ka Latvija starptautiskajā aprītē ir jaunienācēja, bet "viena no Latvijas vēsturiski iemantotām priekšrocībām ir relatīvi augsts iedzīvotāju izglītības līmenis ... un izglītības līmeņa līdzsvarotība pa reģioniem."⁵ Bet tajā pat laikā pastāv risks, ka Latvijai var pietrūkt augsti kvalificētu speciālistu zinātņietilpīgās informātikas un augsto tehnoloģiju nozarēs, jo "valsts kopējā izglītības politika ir neskaidra, izglītību nemēdz vērtēt, raugoties no Latvijas ekonomikas un tautas attīstības viedokļa, un vispār tās nozīmi nenovērtē. Mācību saturā un formā nav notikušas tādas pārmaiņas, lai Latvijas izglītības sistēma spētu nodrošināt informācijas sabiedrības vajadzībām atbilstošas zināšanas un prasmes."⁶ Diemžēl runāt par kultūras, zinātnes un izglītības prioritāti Latvijā nevar. Zinātnei atvēlētais valsts budžeta finansējums 1999. gadā bija 0,21% no iekšzemes kopprodukta. Kaimiņvalstī Igaunijā - 0,44% no IKP.⁷ Izglītība ir visproduktīvākais ieguldījumu veids, tikai tās augļus nav iespējams redzēt uzreiz. Ieguldījums izglītībā atmaksāsies ar tautsaimniecības uzplaukumu. Izglītība paceļ vispārēju cilvēkkapitāla kvalitāti valstī, kas savukārt nosaka valsts konkurētspēju pasaules tirgū.

Šajā sakarā ir vērts pavērot citu valstu pieredzi. Lielbritānijas Bibliotēku un Informācijas Komisija pēdējo gadu laikā ir izstrādājusi vairākus svarīgus dokumentus, kas bibliotēkām Apvienotajā Karalistē paver iespēju kļūt par mūžizglītības un komunikāciju centriem, caur kuriem sabiedrībai ir pieejami visi informācijas tīkli Lielbritānijā un pasaulē. Pirmais projekts ir "Jaunā Bibliotēka: tautas tīkls" (New Library: The People's Network). Šajā dokumentā aprakstīta bibliotēku pašreizējā situācija Anglijā, paredzamās izmaiņas ar IT ieviešanu visās bibliotēkās valstī, šī projekta materiālais un garīgais nodrošinājums, ieteikumi bibliotēkām un visiem sektoriem, kas iesaistīti šī projekta realizācijā. Tajā apkopoti arī bibliotēku apmeklētāju uzskati par gaidāmajām izmaiņām.

Otrs tā dēvētais Lielbritānijas valdības Zaļais Dokuments "Izglītības laikmets" (The Learning Age) uzsver mūžizglītības nozīmi un runā par tādiem svarīgiem aspektiem kā investēšana izglītībā un valsts konkurētspēja 21. gadsimta zinātņietilpīgajās nozarēs.

Trešo dokumentu ir izstrādājusi Bibliotēku un Informācijas Komisija "Bibliotēku loma zināšanu sabiedrībā" (The Role of Libraries in a Learning Society). Tajā teikts:

"Bibliotēku pakalpojumi veido trīsstūrveida attiecības ar izglītību un mācīšanās procesu, kur notiek jauna veida informācijas izplatīšana un apstrāde, katram indivīdam un sabiedrībai kopumā, dodot mūžizglītības iespējas, radot panākumus ekonomikā un nodrošinot sociālo integrāciju."⁸

Lielbritānijā no 2000. gada 1.aprīļa Bibliotēku un Informācijas Komisijas vietā darbu ir uzsākusi muzeju, arhīvu un bibliotēku padome "Resource", kas darbojas Kultūras, Mediju un Sporta Ministrijas pakļautībā un koordinē visiem trim sektoriem vienotu attīstību un stratēģisku projektu izstrādi.⁹ Līdzīgs institūts, veidojot vienotu politiku muzeju un bibliotēku pakalpojumu jomā Amerikas Savienotajās Valstīs izveidots jau 1996. gadā.¹⁰ Savukārt domājot par bibliotēku sistēmas sabalansētu attīstību, Lielbritānijas valdība ir izsludinājusi

⁵ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999. Rīga. 27.lpp.

⁶ ibid. 87.lpp.

⁷ ibid. 71.lpp.

⁸ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.p.9.

⁹ [Lielbritānijas Kultūras Mediju un Sporta Ministrija. <http://culture.gov.uk/heritage>](http://culture.gov.uk/heritage)

¹⁰ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.p.5.

jaunu standartu izveidi visām publiskajām bibliotēkām valstī, kas noteiks klientu apkalpošanu un jaunu materiālu iepirkšanu. Projektu paredzēts realizēt līdz 2004. gadam.¹¹

Austrālijas projektā “2020 gada nākotnes bibliotēku vīzija” (2020 vision: towards the libraries of the future), kuru izstrādājusi Kolina Mersera (Cilon Mercer) vadītā darba grupa, teikts, ka bibliotēkas savā darbībā ir svarīgākais valsts izglītības sistēmas atzars, kas nodrošina gan formālas, gan neformālas mūžizglītības iespējas. Bibliotēkas kļūst par informācijas brokeriem, par durvīm uz vietējiem, valsts un globāliem informācijas un izglītības avotiem.¹²

Bibliotēkas uzdevuma būtība ir rūpēties, lai informācijas sabiedrība būtu arī **izglītības un kultūras sabiedrība**.

1.1.3. Kultūras pieejamība

Sabiedrībā vienmēr būs dzīva vajadzība pēc kultūras. Tikai izglītota sabiedrība spēj baudīt un radīt augsto kultūru. Kultūras pieejamība jaunajos ekonomiskajos apstākļos nav visiem sabiedrības slāņiem vienāda. Ne visi var maksāt augstās cenas par operas izrādēm, mākslas izstādēm vai kultūras pasākumiem. Turklāt kultūras dzīve Latvijā ir koncentrējusies lielpilsētās un visvairāk Rīgā. Bieži vien attālos Latvijas nostūros bibliotēka līdzās kultūras namam ir vienīgā vietējā kultūras iestāde, turklāt vienīgā bezmaksas kultūras iestāde. Latvijas Valsts Kultūrpolitikas Pamatnostādņēs jau 1996. gadā skaidri tika definēts, ka “pat attīstīto valstu pieredze rāda: nenovērtējot izglītības lomu garīgo vērtību vajadzību veidošanā, realizējot no izglītības politikas nošķirtu kultūrpolitiku, var nonākt pie tā, ka valsts gan dod katram indivīdam brīvu pieeju kultūrai, taču šo iespēju vēlas izmantot tikai neliela sabiedrības daļa.”¹³ Konkrēti to var redzēt pavērojot, kas apmeklē bibliotēkas. Šobrīd līdzīgi kā tas ir visur pasaulē bibliotēku apmeklētība pieaug. Kā liecina Baltijas Datu Nama pētījums “Kultūra kā sabiedrību integrējošs faktors” visbiežākie bibliotēku apmeklētāji ir nevis vistrūcīgākie valsts iedzīvotāji, bet gan cilvēki ar vidējiem ienākumiem (no 30-40 Ls mēnesī uz vienu cilvēku), lauku ciematiņu iedzīvotāji - līdz pat 50 % no visiem bibliotēku apmeklētājiem. Pētījuma autori norāda, ka veidojot bibliotēkas par vietējās sabiedriskās dzīves centriem, tās varētu sekmēt lauku apdzīvoto vietu uzplaukumu.¹⁴ Ņemot vērā šos apstākļus bibliotēkas uzdevumu loks ir ārkārtīgi atbildīgs un apjomīgs. Lai tā spētu apmierināt vietējās prasības, strādātu efektīgi un kvalitatīvi, neatpaliekot no pārmaiņu tempa visā pasaulē, kad informācija ir kļuvusi par vienu no galvenajiem sabiedrības attīstības resursiem, bibliotēka nevar pastāvēt atrauti no citām institūcijām, arī skolām. Pašreizējā izglītības sistēma neparedz aktīvu bibliotēku līdzdalību bērnu un jauniešu izglītošanā. Taču vērtību sistēma tiek ieaudzināta bērnībā un bibliotēkas jaunatnei var dot reālu iespēju iesaistīties kultūras procesos. Skolu bibliotēku fondi Latvijā ir diezgan bēdīgā stāvoklī un bieži vien bērni un jaunieši griežas pēc palīdzības vietējā publiskajā bibliotēkā, meklējot mācību materiālus. Bibliotēku sadarbībai ar mācību iestādēm jāklūst plašākai un jāizpaužas ne tikai informācijas piegādē, bet arī dažādu pasākumu organizēšanā un jauniešu aktīvā iesaistē. Tas nozīmē, ka bibliotēkai savā veidā ir jābūt arī sabiedrisko aktivitāšu centram.

1.1.4. Sabiedrības socioloģizācija

Laikmetā, kad bibliotēkas kļūst par ikonām datoru ekrānos, cilvēki arvien vairāk tieksies pēc cilvēcīgas saskarsmes, iespieddarba mākslas baudījuma. Tāpēc viens no ļoti svarīgiem bibliotēku uzdevumiem ir izveidot tikšanās vietas, kur cilvēki var sanākt kopā, runāties un

¹¹ Lielbritānijas Kultūras Mediju un Sporta Ministrija. <<http://culture.gov.uk/heritage>>

¹² Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.p.10.

¹³ Latvijas Valsts Kultūrpolitikas Pamatnostādnes. Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. Rīga. 1996. 8.lpp.

¹⁴ Baltijas Datu Nams. *Kultūra kā sabiedrību integrējošs faktors*. 1998. Rīga. 6.lpp.

dalīties pieredzē par jautājumiem, kas skar grāmatniecību, lasīšanas fenomenu, bet arī jauno tehnoloģiju, vietēju un starptautisku elektronisko tīklu apguvi un izmantošanu. Bibliotēka kā sabiedrisko aktivitāšu vieta veicina integrācijas procesus sabiedrībā, jo to apmeklē dažādu tautību cilvēki no visdažādākajiem sabiedrības slāņiem. Līdz ar to bibliotēkai ir jāatrod līdzsvars starp divām tās izpausmēm: bibliotēka kā grāmatu krātuve vai muzejs un bibliotēka kā informācijas un sabiedrisko aktivitāšu centrs.

Bibliotēkas piedalās sabiedriskās dzīves organizēšanā, bet konkurējot ar citām kultūras institūcijām. Sabiedriskās aktivitātes bibliotēkām ir laba iespēja reklamēt sevi, savus fondus un pakalpojumus. Šodienas brīvā tirgus un konkurences apstākļos tam ir ārkārtīgi liela nozīme. Bibliotēkai ir mērķtiecīgi jāstrādā pie sabiedrisku aktivitāšu plānošanas.

Latvijas bibliotēkas visumā pasīvi iesaistās šajā procesā. Lielākie šķēršļi ir atbilstošu telpu (neliela zāle), finansējuma, stratēģiskas plānošanas un pieredzes trūkums (bieži vien arī jaunas domāšanas un iniciatīvas trūkums).

1.1.5. Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas

Viens no informācijas sabiedrības pamatelementiem ir jaunās informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, kuru straujo attīstību diktē lietotāju pieprasījums. Tehnoloģiju attīstība ietekmē bibliotēkas divējādi: mainās bibliotēku darba tehnoloģija (bibliotēku modernizācija), un mainās lasītāju pieprasītās informācijas saturs.

Bibliotēkām ir jāpielāgojas noteicošajiem procesiem augsto tehnoloģiju jomā un bibliotēku apmeklētāju pieprasījumam, tajā pat laikā, neaizmirstot savu misiju. Uzdevums nav viegls, jo jaunās tehnoloģijas un līdz ar to arī bibliotēku lietotāju pieprasījums attīstās ātri.

Bibliotēkzinātnes speciālists Glens Holts raksta, ka daudzi bibliotēku apmeklētāji iedomājas, ka informācijas tehnoloģijas bibliotēkās būs kā brīnumlīdzeklis, kurš tūlīt izmainīs viņu dzīvi visos tās aspektos.¹⁵ Līdzīgs priekšstats rodas attiecībā uz bibliotēku modernizācijas iecerēm Latvijā. IT vienas pašas neatrisinās samilzušās problēmas bibliotēku darbā un veiksmīgā iekļaušanās Latvijas un globālajā informācijas tīklā. **Ir vajadzīgi kvalificēti speciālisti, kas nozīmē nopietnus finansiālus līdzekļus un laiku.**

Šī pieeja izvirza zināmus kritērijus:

- jaunās tehnoloģijas ir jāievieš tur, kur tās var uzlabot jau esošos pakalpojumus;
- jaunās tehnoloģijas ir jālieto tur, kur tas ir finansiāli izdevīgi.

Tomēr digitālās pārmaiņas paplašinās bibliotēku pakalpojumu loku un veicinās jaunu pakalpojumu rašanos. Bibliotēkām ir aktīvi jāiesaistās digitālo bibliotēku veidošanā gan valstī, gan pasaulē. Ieviešot jaunās tehnoloģijas uzlabosies bibliotēku menedžments jeb vadība, operācijas padarot efektīvākas un atbrīvojot bibliotekārus no tehniskajiem procesiem.

Ieviešot jaunās tehnoloģijas ir jāizpēta, ko bibliotēku lietotāji domā par bibliotēkās jau esošajām tehnoloģijām – jānoskaidro to vajadzība, motivācija un izpratne. Bibliotēkas būtība izpaužas tajā kā tā spēj “sarunāties ar cilvēku”. Moderna bibliotēku struktūra darbojas ekonomiskās, sociālās un kultūras dzīves atbalstam. Tradicionālie un novatoriskie bibliotēku pakalpojumi neizslēdz, bet gan papildina viens otru, veidojot daudzkrāsainu pakalpojumu spektru. Tendences šajā jomā diktē IT attīstība un valsts izglītības, zinātnes un kultūras politika.

Jauno tehnoloģiju ieviešanai jāiet roku rokā ar:

- tāda satura radīšanu, kuru sabiedrība gribēs lietot,
- nacionālās izglītības sistēmu,

¹⁵ Holt, Glen E. *Quality through Change: The Mission of the Library in the Media Era*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p. 1.

- apmācību un izglītības programmām, kuras ietilpst bibliotēku pakalpojumos,
- IT lietotāju apmācību programmām.

Sabiedrībā arvien pieaug pieprasījums pēc kvalitatīva satura un tā otrreizējas lietošanas. Tas ir nopietns izaicinājums bibliotēkām, līdzīgi, kā tas ir televīzijai. Digitālo tehnoloģiju attīstība rada tehnoloģiju un infrastruktūru saplūšanu. Pazūd robežas starp tradicionālajiem telekomunikāciju pakalpojumiem un informācijas/mediju pakalpojumiem, veidojot sadarbību piedāvāto pakalpojumu un produktu jomā. Tiek apvienota skaņa, teksts, informācija un vizuālais attēls. Blakus tehnoloģiskajai saplūšanai pastāv arī ekonomiskā saplūšana, kad ražošanu un infrastruktūru kontrolē viens un tas pats īpašnieks.¹⁶

Ieviešot bibliotēkās jaunās tehnoloģijas var izdalīt divas tendences:

- bibliotēkām, kuras ir atpalikušas, jaunās tehnoloģijas palīdzēs ātri panākt attīstītākās bibliotēkas,
- attīstītākām bibliotēkām IT palīdzēs veidot jaunus pakalpojumus.

Kopumā informācijas tehnoloģijas palīdz bibliotēkām pildīt tās galveno uzdevumu vai misiju¹⁷ - sniegt sabiedrībai universālo informācijas pakalpojumu, kalpot par mediju starp lietotāju un zināšanām, veidot zināšanu un kultūras sabiedrību.

Bibliotēkās, kurās ir ieviestas informācijas un komunikāciju tehnoloģijas (Somijas, Dānijas, Igaunijas Latvijas pieredze):

- pieaug bibliotēku darbības efektivitāte;
- rodas saturā bagāta virtuālo pakalpojumu vide;
- IT palīdz piesaistīt bibliotēkai jaunus apmeklētājus.

Bibliotēkzinātnes speciālists Glens Holts piedāvā stratēģiju IT ieviešanā:

1. **Sarunas ar apmeklētājiem.** Tā ir lasītāju vēlmju izpēte. Metodi var pārņemt no citām nozarēm mārketinga izpētes veikšanai (aptauja pa pastu, telefonaptauja, darbs ar mērķa grupām). Rezultāti var būt pārsteidzoši. Piemēram, bērni vēlas, lai viņiem IT lietošanu apmāca vecāki bērni nevis pieaugušie.
2. **Pieredzes skola.** Lai bibliotēku darbinieki varētu strādāt ar bibliotēkas apmeklētājiem, viņiem ir jāiepazīst jaunās tehnoloģijas darbā.
3. **Saturs.** Bibliotēkām ir vajadzīgs ne tikai Interneta pieslēgums, tām ir jāpiedalās satura organizēšanā un jāveido savs saturs, lai spētu apmierināt apmeklētāju dažādās vēlmes.
4. **Pirmais solis – bibliotekāru apmācība.** Bibliotekāram ir jābūt ne tikai elektronisko mediju lietotājam un pazinējam, viņam ir jābūt IT popularizētājam.
5. **Institucionāla intraneta izveide.** Iekšējs tīkls palīdz organizēt bibliotēkas darbu. Mazākas bibliotēkas var veidot kopēju tīklu, savstarpēji vienojoties.
6. **Bibliotēkai jāatceras, ka tā nekalpo tikai tiem, kuri informāciju nevar atļauties pirkt.** Bibliotēka kalpo visiem sabiedrības slāņiem.
7. **Sadarbības partneru meklēšana.** Sadarbība elektronisko pakalpojumu jomā var būt ļoti plaša: ar skolām, biznesa institūcijām, žurnāliem, pilsētas valdi u.c. Sadarbība šajā nozīmē kalpo kā saikne starp jaunajām tehnoloģijām un bibliotēkas galveno uzdevumu.
8. **Sazināšanās ar bibliotēkas apmeklētājiem elektroniskā formā.** Potenciālie lasītāji grib vairāk zināt par bibliotēkas piedāvātajiem pakalpojumiem. Elektroniskās informācijas

¹⁶ Skarstein, Vigdis Moe. *A Museum or a Consulting Enterprise? How to Find the Optimal Balance between Efficiency and Quality when Accessing Knowledge*. Liber Quart. Volume 8, N^o4. 1998. p.413.

¹⁷ Holt, Glen E. *Public Library partnerships: Mission-driven Tools for 21st Century Success*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p. 2.

laikmetā bibliotēkām ir jāizmanto elektroniskie mediji (televīzija, radio) apmeklētāju piesaistīšanā. Bibliotēkai ir vairāk jāstāsta par tās pakalpojumiem.

9. **Finansējums.** IT iegāde finansiālā aspektā ir tikai ledus kalna redzamā daļa. Neredzamā, kura kopsummā prasa daudz vairāk līdzekļu, ir
 - apmācība lietošanā,
 - uzturēšana,
 - remonts,
 - nomaiņa līdz ar straujo attīstību IT jomā,
 - speciālas mēbeles,
 - serveri, un daudz kas cits.
10. **Izmaksu un ieguvumu izvērtēšana.** Ja nav izmaksu un ieguvumu izvērtēšanas sistēmas, nevar runāt par jaunu pakalpojumu ieviešanas lietderību.
11. **Misija.** Iegūt interneta pieslēgumu ir viegli, bet izdomāt, kā tas var kalpot bibliotēkas misijai un tās uzdevumiem, ir daudz grūtāk.¹⁸ Tehnoloģijas nevar būt mērķis, tās ir tikai līdzeklis bibliotēkas darbā. Apzinoties IT noteicošo lomu mūsdienu sabiedrībā, bibliotēkai ir jāprot izmantot jaunās tehnoloģijas savā labā, paturot prātā, ko tās var dot sabiedrībai, bibliotēkai, indivīdam un valstij kopumā.

1.1.6. Reālā, digitālā un virtuālā bibliotēka

Bieži terminus “digitālā bibliotēka”, “elektroniskā bibliotēka” un “virtuālā bibliotēka” lieto kā sinonīmus. Patiesībā tās ir dažādas modernās bibliotēkas formas, kurām ir kopējas iezīmes:

- tās ir neierobežotas vienības,
- to krājumi ir vairāk funkcionāli nekā fiziski,
- lai tās pastāvētu, ir nepieciešama attīstīta informācijas pārnese tehnoloģija,
- pats tīkls, kas aptver bibliotēkas un to krājumus, lietotājam nav redzams,
- to galvenais mērķis ir universāla pieeja digitālajai bibliotēkai un informācijas pakalpojumiem,
- digitālais materiāls ir pieejams vairākiem lietotājiem vienlaicīgi,
- tās iespējams apmeklēt neierobežoti laikā un telpā.

Digitālajā bibliotēkā informācija pieejama līnijrežīmā, uz CD-ROM vai DVD-ROM u.c. informācijas nesējiem.

ES skatījums uz bibliotēku modernizāciju apkopots dokumentā “Publiskās bibliotēkas un informācijas sabiedrība” (Public Libraries and Information Society: Common Public Library Eindhoven). Tajā runāts par četrus līmeņus bibliotēku attīstību no tradicionālās līdz virtuālajai bibliotēkai, un minēts, ka patreiz bibliotēkas atrodas hibrīdbibliotēkas stāvoklī. Nopietnākie attīstības šķēršļi ir saistīti ar IT lietošanas apmācību:

- trūkst profesionālas IT lietošanas apmācības un sistemātisku mācību programmu bibliotēku personāla tālākizglītošanai,
- izmaiņas izglītības procesā notiek lēni,
- bibliotēku personāla attieksme un domāšana mainās lēni.

Ar digitalizāciju bibliotēkas no informācijas pieejas nodrošinātājām kļūst par informācijas satura piegādātājām. Jauns solis ir pilna tekstu digitalizācija. Kā piemēru var minēt Trondheimas universitātes bibliotēku, kura ir digitalizējusi obligāto mācību materiālu, mācību grāmatas studentiem. Šis projekts izstrādāts saistībā ar izglītības programmu. Trondheimas

¹⁸ Holt, Glen E. *Quality through Change: The Mission of the Library in the Media Era*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p. 8 – 12.

bibliotēkai ir cieša sadarbība ar universitātes avīzi (Tapir), Norvēģijas universitāšu tīklu BIBSYS un Norvēģijas Karalistes zinātņu biedrību.¹⁹

Pārejā no manuālajām bibliotēkām uz digitālajām Latvija pašreiz atrodas hibrīdbibliotēkas iedīgļa stadijā. Šādas pārmaiņas iezīmē būtiskas izmaiņas bibliotēku pakalpojumos.

Latvijā digitālās bibliotēkas iestrādes ir:

- periodisko izdevumu digitalizācija,
- nacionālās bibliogrāfijas digitalizācija,
- fonotēkas skaņu ierakstu digitalizācija,
- Baltijas Centrālās bibliotēkas fotomateriālu digitalizācija.

Nākotnē vēl paredzams sagatavot digitālā formā:

- nacionālu digitālo tekstu un audio-vizuālā mantojuma bibliotēku sadarbībā ar citām bibliotēkām (pirmkārt, Latvijas Akadēmisko bibliotēku, muzejiem un vēsturiskajiem arhīviem, kā arī ar Cilvēkarhīvu);
- Latvijas radio un TV programmu digitālo arhīvu;
- kopkatalogu.²⁰

Digitalizācija iet roku rokā ar restaurāciju, sākotnēji materiālus restaurējot un pēc tam tos digitalizējot. Latvijas Nacionālās bibliotēkas darbinieki apgalvo, ka iepazīstoties ar digitālajiem materiāliem, lasītāji izrāda lielāku interesi par oriģināliem, kas vēlreiz apliecina to, ka digitālā bibliotēka veiksmīgi papildina tradicionālo bibliotēku un diez vai ir iedomājama absolūti bez manuālās bibliotēkas.

Elektroniskie resursi un datu krājumi Latvijas Nacionālajā bibliotēkā:

- JSTOR digitālais 117 žurnālu nosaukumu pilno tekstu arhīvs,
- EBSCO datu bāze, kurā ir gan periodisko izdevumu pilni teksti, gan īsināti teksti,
- LETA Nacionālās ziņu aģentūras datu bāze,
- NAIS (normatīvo aktu informatīvā sistēma), kas satur informāciju par vairāk nekā 14000 Latvijas likumiem un citiem normatīvajiem aktiem,
- firmas SIS (SWH Information Systems) datu bāze.²¹

Gunārs Birkerts, jaunās Nacionālās bibliotēkas arhitekts raksta: “Pat tad, ja pateicoties tūlītējai informācijas ieguvei caur elektroniskajiem tīkliem pastāv iespēja savienot valstis un kultūras, bibliotēkas galvenais uzdevums ir glabāt un pasargāt mūsu nenovērtējamo kultūras mantojumu. Tās arhīvos glabājas mūsu vēsturiskie un literārie ieraksti un folklorā – mūsu pašu DNS. Bibliotēka ir tautas likteņa liecība.”²²

1.1.7. Bibliotekārs

Mainoties bibliotēkai, mainās bibliotekāra profesija. Bibliotekārs kļūst par informācijas brokeri, par ļoti svarīgu personu informācijas sabiedrībā. **Modernās tehnoloģijas bibliotēkās neuzlabos situāciju bibliotēku sistēmā, ja nebūs labu, profesionālu bibliotekāru.** Bibliotekāru izglītība ir ļoti būtisks jautājums, pats svarīgākais sekmīgas bibliotēku modernizācijas priekšnosacījums.

Profesionālā līmenī var runāt par šādām jaunām bibliotekāru specialitātēm:

- tīkla pārzinis (*net navigator*),
- IT mezgla apkalpotājs (*IT gatekeeper*),
- informācijas konsultants,

¹⁹ Skarstein, Vigdis Moe. p. 421.

²⁰ LNB Atbalsta Fonda trīs forumu materiāli (trešais forums).

²¹ ibid.

²² Birkerts, Gunārs. Izstāde, kas veltīta Latvijas Nacionālajai Bibliotēkai. 2000.g.janvārī, LNB.

- informācijas menedžeris,
- informācijas brokeris,
- skolotājs.

Valsts investīcijām bibliotekāru izglītībai vajadzētu būt būtiskai valdības plāna sastāvdaļai izglītotas sabiedrības veidošanā. Bibliotekārs savā darbā saskaras ar visu vecumu, visu sociālo slāņu pārstāvjiem.

Bibliotekāram šodienas apstākļos ir jāzina ceļš līdz informācijas avotam, jānovērtē pakalpojuma statuss un apjoms, jāpārzina informācijas tīkls. Bibliotēkzinātnes speciālisti uzsver, ka bibliotekāriem trūkst zināšanu ne tikai jauno tehnoloģiju lietošanā, bet arī bibliotēku apmeklētāju apkalpošanā, komandas darbā un stratēģiskā domāšanā. Patiesībā, ir grūti atrast tādu cilvēku, kurš ļoti labi pārzin informācijas tehnoloģijas un tikpat labi jūtas darbā ar cilvēkiem. Vieni nosliecas vairāk tehnoloģiju pusē un otri apkalpošanas sfēras pusē. Bibliotekārs nevar būt viss visiem. Tas var novest pie bibliotekāru profesijas identitātes krīzes, tāpēc ļoti nopietni ir jāstrādā pie bibliotekāru izglītības programmu reorganizācijas, lai izvairītos no situācijas, kad no bibliotekāriem tiek prasīts nereāli daudz.

1.2 Ko sabiedrība gaida no bibliotēkām un ko bibliotēkas var piedāvāt

Informācija, informācijas sabiedrība, jaunās tehnoloģijas, norises ekonomikas, finansu, kultūras un izglītības jomā valsts un pasaules kontekstā, kā arī izmaiņas pašā bibliotēku nozarē ietekmē pārmaiņas bibliotēku darbā. Cik daudz šīs pārmaiņas jau ir notikušas un kā tās iespaido bibliotēkas lasītāju pieprasījumu ir šīs nodaļas temats.

Arvien vairāk cilvēku apzinās bibliotēku lomu informācijas un zināšanu sabiedrības veidošanā. Kā liecina statistikas dati, bibliotēku apmeklētāju skaits Latvijā pieaug - 1990. gadā reģistrēti 19931 lasītājs un 1999. gadā – 42888 lasītāji²³.

Raugoties uz pasaules pieredzi bibliotēku lomas izvērtēšanas un modernizēšanas procesā, var minēt vairākus piemērus gan Eiropā, gan ārpus tās. Amerikas Ziemeļkarolīnas universitātes bibliotēku un informācijas zinātņu profesors Kenets Šīrers (Kenneth Shearer) pētīja Lovela Martina (Lowell Martin) izvirzīto teoriju - bibliotēku darbība nav efektīva tad, ja tās cenšas pildīt pārāk daudz lomu vienlaicīgi. Pētījumu “Plānošana un galveno uzdevumu izstrāde publiskajām bibliotēkām” pārņēma Publisko bibliotēku asociācija un izstrādāja astoņus galvenos uzdevumus publiskajām bibliotēkām:

- 1) sabiedrisko aktivitāšu centrs,
- 2) sabiedrības informācijas centrs,
- 3) formālās izglītības atbalsta centrs,
- 4) pašmācību centrs,
- 5) ceļš uz izglītību pirmsskolas vecuma bērniem,
- 6) uzziņu bibliotēka,
- 7) zinātnisko pētījumu centrs,
- 8) populārās literatūras bibliotēka.²⁴

Pētījumā uzsvērts, ka, lai bibliotēkas darbība būtu efektīva, tās galvenie uzdevumi var būt ne vairāk kā divi un vēl divi papildus. Šīrers savā pētījumā atsaucas uz Džordža Delijas (George D'Elia) aptauju par to kādā secībā pēc to nozīmes aptaujātie lasītāji ierindotu bibliotēku galvenos uzdevumus. Rezultāti bija sekojoši:

- 1) formālās izglītības atbalsta centrs,
- 2) pašmācību centrs,

²³ Bibliotēku darbības gada pārskati. LNB fondu materiāli.

²⁴ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.6.

- 3) ceļš uz izglītību pirmskolas vecuma bērniem,
- 4) zinātnisko pētījumu centrs,
- 5) sabiedrības informācijas centrs,
- 6) sabiedrības un biznesa uzziņu bibliotēka,
- 7) populārās literatūras bibliotēka,
- 8) sabiedrisko aktivitāšu centrs.

Spriežot pēc šīs secības ir skaidrs, ka apmeklētājs bibliotēku galvenokārt saista ar mūžizglītību sākot no pirmskolas vecuma un beidzot ar tālākizglītību vai pašmācību. Šajā aspektā bibliotēka kalpo kā **tautas universitāte**.²⁵

1992. gadā, pētot publisko bibliotēku atskaites, Šīrers noskaidroja kā pašas bibliotēkas ierindo bibliotēku uzdevumus pēc to nozīmes. Rezultāti bija sekojoši:

- 1) populārās literatūras bibliotēka,
- 2) uzziņu bibliotēka,
- 3) ceļš uz izglītību pirmskolas vecuma bērniem,
- 4) sabiedrības informācijas centrs,
- 5) pašmācību centrs,
- 6) formālās izglītības centrs,
- 7) zinātnisko pētījumu centrs,
- 8) sabiedrisko aktivitāšu centrs.²⁶

Secinājums ir viens; kamēr lasītāji sagaida no bibliotēkas atbalstu pašmācības un mūžizglītības procesā, bibliotēka par savu galveno uzdevumu uzskata populārās literatūras un uzziņu sniegšanu. Nākotnē raugoties, ja bibliotēka vēlas saglabāt, nostiprināt un izvērst savu lomu sabiedrībā, domājot pirmkārt par lasītāju vēlmēm, tai ir krasi jāmaina savs redzējums. Te jāatgriežas pie jau minētajiem bibliotēku misijas formulējumiem: bibliotēkām ir jānoskaidro, kas ir to misija, jeb galvenais uzdevums. Misijas izpratne ir svarīga, jo plānošanas un pārmaiņu procesā tā palīdz saglabāt mērķtiecību.

Pētot pēdējo Latvijā veikto aptauju par sabiedrības attieksmi pret jauno Latvijas Nacionālo bibliotēku, jāsecina, ka pēc iedzīvotāju domām Latvijas Nacionālās bibliotēkas galvenie uzdevumi sadalāmi sekojošā secībā. Primārā loma tiek piešķirta informācijas sniegšanai un apkopšanai (35% no visiem Latvijas iedzīvotājiem). Tālāk seko:

- izglītības veicināšana (34%),
- kultūras funkciju veikšana (16%),
- literatūras vērtību uzkrāšana (15%),
- lasītāju apkalpošana (6%),
- zinātnes attīstība (4%),
- starpbibliotekārā sadarbība (3%),
- elektroniskas pieejas nodrošināšana (3%),
- komunikāciju nodrošināšana (2%).²⁷

1.3. Bibliotēku sadarbības partneri

Stratēģiskie sadarbības partneri ir visi tīkli, kuros ietilpst bibliotēkas, gan organizatoriskā, gan elektroniskā līmenī. Nākotnē bibliotēkām vajadzētu ietilpt arī cita veida tīklos – piemēram, izglītības sistēmā (universitāšu bibliotēkām – universitāšu kopējā tīklā), kultūras pasākumu tīklā, inovāciju sistēmās, reģionālās attīstības, dabas aizsardzības, demokrātisku institūtu,

²⁵ Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.7.

²⁶ ibid. p.7.

²⁷ Baltijas Datu Nams un Baltic Connections, Inc. Pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka*. Aprīlis 2000. 32-33.lpp.

valsts pārvaldes un kultūras mantojuma tīklos. Piemērs stratēģiskai sadarbībai ir televīzijas vēsturisko arhīvu digitalizācija.

Visa veida sadarbības veicina nacionālu vērtību saglabāšanu un padara tās konkurēt spējīgas komerciālajā pasaulē.²⁸ Bibliotēkas ir labs sadarbības partneris, jo tās ir laba bāze attīstībai, ko nosaka tradicionālas iemaņas kvalitātes nodrošināšanā. No otras puses, sadarbība palīdz atrisināt bibliotēkām to problēmas, tai skaitā finansu trūkumu. Tirgus jau šodien vairākās jomās nosaka bibliotēkas iespējas. Piemēram tirgus ietekmē elektronisko materiālu cenu. Norvēģijā pasūtīt žurnālu elektroniskā formātā ir dārgāk nekā drukātā formātā.²⁹

Pievēršoties ārvalstu pieredzei stratēģiskas sadarbības jomā, var minēt vairākus piemērus. Kirkaldijas (Kirkaldy) publiskā bibliotēka, Faifā, Skotijā izstrādāja stratēģiskās sadarbības projektu bibliotēkas lietotājus apmācot interneta lietošanā. Bibliotēkai šim mērķim nebija nepieciešamā finansējuma un tehniskā aprīkojuma (publiskās pieejas datorus nevarēja izmantot). Tika atrasts interesants risinājums - apmācību modelis, kuru nosauca par *draugu sistēmu*. Kirkaldijas bibliotēka griezās pie pašvaldību izglītības centra un panāca vienošanos. Centrs apņēmas nodrošināt brīvprātīgo apmācību bibliotēkai par velti. Pilsētas padome no savas puses apsoltīja apmaksāt brīvprātīgajiem, šinī gadījumā – *draugiem*, ceļa izmaksas. Tika izsludināta pieteikšanās un Sinklertaunas (Sinclairtown) pilsētiņā ar 12 tūkstošiem iedzīvotāju pieteicās 21 cilvēks, no kuriem 12 izrādījās profesionāli datorspeciālisti. Atlikušie deviņi tika apmācīti un pēc tam katram no viņiem tika deleģēts viens jauniesācējs, ar kuru strādāt. Šajā projektā ikviens bija ieguvējs. Pasniedzēji ieguva augstāku kvalifikāciju datorzinībās, kā arī praktiskas iemaņas darbā ar cilvēkiem, savukārt jauniesācēji attiecīgu datorprasmes līmeni un iemaņas orientēties internetā. Projekts ir novatorisks, bet jau pierādījis stratēģiskas sadarbības ieguvumus gan vienai gan otrai no iesaistītajām pusēm. Šīs programmas ietvaros bibliotēka vistiešākajā mērā pilda bieži tai piedēvēto sabiedrības izglītošanas lomu.³⁰

Kāda cita Skotijas bibliotēka Vestlotijā (West Lothian) izmantojot Kirkaldijas bibliotēkas pieredzi, izstrādāja līdzīgu projektu atbilstoši vietējām prasībām. Sarunās ar brīvprātīgajiem tika noskaidrotas iztrūkstošās zināšanas un piedāvāta attiecīga apmācību programma. Tā sastāvēja no vairākiem kursiem:

- datorzinības (MS Words, Excel, internets),
- bibliotēkas darbs (bibliotēkas iekšējā tīkla pārzināšana, bibliotēkas pakalpojumu pārzināšana),
- darbs ar cilvēkiem.

Pieteicās vairāk kā septiņdesmit cilvēki, no kuriem liela daļa bija informācijas tehnoloģiju speciālisti vietējos uzņēmumos. Ikvienam, kurš vēlējās kļūt par brīvprātīgo saskaņā ar Vestlotijas likumdošanu, bija jāiziet attiecīga atestācija. Šajā gadījumā atestāciju veica bibliotēkas menedžeris. Pasniedzēji ik pēc trim mēnešiem rīkoja kopējas tikšanās, lai dalītos pieredzē. Par šo programmu sīkāk var uzzināt Vestlotijas bibliotēkas lasītāju apkalpošanas departamentā.³¹

Vēl viens novatorisks projekts ir *Pieejamas mūžizglītības projekts* (ALL Accessible Lifelong Learning Project), kuru izstrādājusi Austrālijas Makvairas (Macquarie) universitāte sadarbībā ar Ņūsausvelsas (New South Wales) bibliotēku. Tā nolūks ir radīt objektīvus un rentablus informācijas un izglītības gūšanas veidus, neatkarīgi no informācijas saņēmēja atrašanās vietas un laika. Projektā līdzdarbojas Austrālijas televīzija, vietējais interneta pieejas serveris, SUN Microsystems Australia Pvt. Ltd.

²⁸ Skarstein, Vigdis Moe. p. 416.

²⁹ ibid. p. 414.

³⁰ Holt, Glen E. *Public Library partnerships: Mission-driven Tools for 21st Century Success*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.

³¹ ibid. p.

ALL projekts piedāvā iegūt izglītību trīs līmeņos. Pirmais līmenis nodrošina iespēju internetā iegūt vispārēju informāciju par brīvu, tajā skaitā dažādus bezmaksas apmācības kursus, kā arī bibliotēkas un Makvairas universitātes materiālus. Otrais līmenis nodrošina iespēju iegūt kvalitatīvu profesionālu izglītību. Trešajā līmenī iespējams iegūt Makvairas universitātes grādu tālmācības ceļā. ALL projekts ir stratēģiskas sadarbības piemērs, kas nodrošina sabiedrībai visā pasaulē iespēju piedalīties mūžizglītošanās procesā, izmantojot bibliotēku tīklu.³²

Nacionālajā Programmā “Kultūra” minēti Latvijas bibliotēku sadarbības partneri:

- LU Bibliotēkzinātnes un informācijas katedras zinātnes nodaļa,
- bibliotēku darbinieku tālākizglītības centrs,
- Latvijas kultūras skola,
- BO VAS “Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs”,
- informācijas sistēmas ALEPH 500, ALISE, LIBER un IS “Bibliotēka”,
- izdevniecības,
- grāmattirgotāji,
- ārzemju bibliotēkas,
- starptautiskās bibliotēku organizācijas IFLA, GABRIEL.

Zīmīgi, ka šajā uzskaitījumā nav ne skolas, ne pašvaldības. Tas raksturo kultūras sektoram raksturīgo nošķirtību: gan attiecībās ar pārējiem sektoriem, gan iekšēji – starp kultūras nozarēm.

1.4. Šķēršļi, kas bibliotēkām neļauj ieņemt vadošo lomu zināšanu sabiedrībā

Lai gan bibliotēkām ar to daudzveidīgajām funkcijām un pakalpojumiem ir plašas iespējas kļūt par līderiem informācijas un zināšanu sabiedrībā, tomēr tās šo iespēju var palaist garām. Pastāv trīs galvenie iemesli, kuri neļauj bibliotēkām piedalīties informācijas sabiedrības veidošanas procesā:

- bibliotekāru un sabiedrības neizpratne par bibliotēkas jauno lomu,
- līdzekļu, piemērotas infrastruktūras un personāla trūkums,
- pamatojošas filozofijas trūkums, - ka bibliotēkas zināšanu sabiedrībā ieņem vadošo lomu.

Valstīs, kuru valdības apzinās, ka bibliotēka kā starpnieks starp informāciju un lietotāju ir izglītotas sabiedrības veidotāja, un, ka tā var nodrošināt valsts ekonomisku augšupeju, tiek izstrādāta un popularizēta attiecīga politika. Līdzekļu un infrastruktūras trūkumu iespējams novērst izmantojot jaunus sadarbības veidus un jaunus finansējuma gūšanas avotus. Šeit liela nozīme ir stratēģiskiem sadarbību projektiem. Tas attiecas kā uz bibliotekāru apmācību, jauno tehnoloģiju ieviešanu un uzturēšanu, jaunu pakalpojumu ieviešanu, telpu aprīkojumu, tā arī uz personāla un finansiālo nodrošinājumu. Un trešais šķērslis – filozofijas trūkums – vairāk attiecas uz nespēju veidot vienotu stratēģiju bibliotēku tālākai attīstībai. Šajā nozīmē filozofijas trūkums ir domāts kā bibliotēkas misijas neapzināšanās, par ko jau runāts vairākkārt. Bibliotēkai ir jābūt kultūras un izglītības centram, bet tā nevar darīt visu. Svarīgi ir saskatīt virzienu, kādā bibliotēka grib attīstīties, neaizmirstot par tās uzdevumu – nodrošināt pieeju kvalitatīvai informācijai, būt par starpnieku starp lietotāju un zināšanām, piedalīties zināšanu un informācijas sabiedrības veidošanā.

Latvijā Baltijas Datu Nama pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka* parāda to, kas redzams lielākajā daļā Eiropas un pasaules attīstītākajās valstīs – sabiedrība apzinās, ka līdz ar jauno tehnoloģiju un informācijas laikmeta iestāšanos, bibliotēkas iegūst jaunu nozīmi, nezaudējot to tradicionālās vērtības. Tas attiecas arī uz pieminēto trešo šķērslī.

³² Holt, Glen E. *Public Library partnerships: Mission-driven Tools for 21st Century Success*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999

Šeit gan jāpiebilst, ka Latvijā it sevišķi mazpilsētu un lauku ciematu bibliotēkas maz apzinās savu misiju un tās nozīmi valsts dzīvē. Kā pretargumentus var minēt to, ka patreiz vēl nav vienotas bibliotēku sistēmas un par maz tiek domāts par kopēja misijas paziņojuma izstrādāšanu visām Latvijas bibliotēkām, kā arī tas, ka valdība nav ieinteresēta risināt šos jautājumus un neapzinās izglītības un līdz ar to bibliotēku lomu valsts ekonomikas augšupejā un konkurētspējā pasaules tirgū. No pirmajiem diviem jautājumiem izriet trešais jautājums par finansējuma, atbilstošas infrastruktūras un personāla trūkumu. Latvijā situācija ir ļoti dažāda un bieži vien atkarīga no vietējās varas ieinteresētības un motivācijas palīdzēt un atbalstīt bibliotēku ēku uzturēšanu, aprīkošanu ar jaunajām tehnoloģijām, bibliotēku darbības izvēršanu, popularizēšanu utt.

1.5. Bibliotēku funkcijas jaunajos apstākļos

Apkopojot iepriekšējās nodaļās izskatītos jautājumus, var izdalīt sekojošas bibliotēku funkcijas:

- mājas nacionālajai grāmatai,
- “tautas likteņa liecība, tautas DNS glabātāja”,³³
- civilizācijas un valsts spogulis, tautas atmiņa,
- lasīšanas fenomena aizbildnis un sargs,³⁴
- grāmatu un informācijas tīklu krustpunkts,
- informācijas pieejamības nodrošinātāja,
- informācijas plūsmas nodrošinātāja starp valsts varas struktūrām un sabiedrību, tātad medijs starp valsti un tās pilsoni,
- vārti uz informācijas lielceļiem, īstenojot Latvijas iekļaušanos globālajā informācijas infrastruktūrā,
- sabiedrības intelektuālās jaunrades un kultūras veicinātāja,
- sabiedrības izglītotāja jauno tehnoloģiju izmantošanā,
- darbaspēka pārkvalifikācijas, mūžizglītības nosacījums,
- sociālo funkciju veicēja sabiedrības integrācijas procesā,
- vietējais komunikāciju, informācijas un kultūras centrs,
- ceļa sagatavotāja cilvēkiem vienam pie otra.

2. BIBLIOTĒKU SISTĒMA, TAI SKAITĀ JAUNĀS LATVIJAS NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS CELTNIECĪBAS MĒRĶTIECĪBAS EKONOMISKS IZVĒRTĒJUMS

2.1. Latvijas bibliotēku sistēma

Latvijas bibliotēku sistēmā ir divas galvenās, atsevišķi izdalītās bibliotēkas – Latvijas Nacionālā bibliotēka un Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, un vairāk kā 2000 citu bibliotēku, kas strukturētas tipos un tīklos.

1999. gadā Latvijā bija 26 augstskolu bibliotēkas, 60 speciālās bibliotēkas, 974 publiskās, no kurām 922 pašvaldību tautas bibliotēkas (151 pilsētu un 705 pagastu bibliotēkas), 66 bērnu bibliotēkas, 63 skolu bibliotēkas, 1060 vispārizglītojošo skolu bibliotēkas un vairāku ārvalstu institūciju bibliotēkas (Ziemeļvalstu informācijas centrs, ASV informācijas centrs, Gētes institūts u.c.). Nacionālajā Programmā “Kultūra” apakšprogrammā “Bibliotēkas” minēts, ka no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita kā bibliotēkas lietotāji reģistrējušies 29% iedzīvotāju. Kopā ar skolu bibliotēku lasītājiem šis skaitlis varētu būt aptuveni 40%. Katrs lasītājs

³³ Birkerts, Gunārs. Izstāde, kas veltīta Latvijas Nacionālajai Bibliotēkai. 2000.g.janvārī, LNB.

³⁴ LNB direktora Andra Vilka uzruna LNB 80 gadu jubilejas svinībās 1999. gada 3. septembrī. LNB fondi.

apmeklējis bibliotēku vidēji 11 reizes gadā un tam izsniegtas 40 grāmatas un citi izdevumi. Bibliotēku darbības nodrošināšanai izmantotie budžeta līdzekļi sastāda 0,3% no iekšzemes kopprodukta (IKP).

Pēdējo desmit gadu laikā bibliotēkas pārdzīvojušas lielas strukturālas izmaiņas. Slēgtas vairāk nekā 600 uzņēmumu, arodbiedrību un pašvaldību bibliotēkas. Sabiedrībā pieaugot pieprasījumam pēc informācijas un izpratnei par tās nozīmi, šī tendence sāk mazināties. Jāatzīmē, ka daudzviet, slēdzot kādu no mazākām bibliotēkām, patiesībā šī bibliotēka tiek pievienota citai lielākai bibliotēkai, notiek bibliotēku apvienošana, kur vairākas bibliotēkas uzturēt vienviet nav finansiāli izdevīgi. Tādā veidā tiek radīts tā saucamais “ģimenes bibliotēkas” modelis, kas ir plaši pazīstams ārzemēs. Uzņēmējdarbības struktūras savām informacionālajām vajadzībām veido bibliotēkas, kas apvienotas ar informācijas dienestiem.

Lasītāju izvirzītās prasības ir ļoti augstas un bibliotēkas nespēj tās apmierināt pilnībā. Galvenokārt tas ir saistīts ar līdzekļu trūkumu, jo jauno tehnoloģiju izmaksas ir ārkārtīgi lielas. Tāpēc bibliotēku darbībā akcenti tiek likti dažādiem sadarbības, koordinācijas, konsorciju un integrācijas veidiem. Ņemot vērā situāciju, ka studējošo skaits augstskolās ir palielinājies, pieaugusi augstskolu bibliotēku nozīme. Palielinoties augstskolu skaitam, kopš 1991. gada ir palielinājies arī augstskolu bibliotēku skaits (1999. gadā bija 26 augstskolu bibliotēkas, no tām 18 valsts augstskolu bibliotēkas un 8 juridisko personu (privātās un pašvaldību) dibinātas augstskolu bibliotēkas). Savukārt augstākās izglītības un zinātnes integrācijas procesa rezultātā ir samazinājies pētniecības iestāžu bibliotēku skaits. Vēl ievērojamāk ir sarucis speciālo bibliotēku skaits, lai gan vairākas no tām pārveidotas par attiecīgu uzņēmējdarbības institūciju informācijas dienestiem. Palielinājies sociālo nozaru tipa bibliotēku un informācijas centru skaits.

Jau no 90-to gadu sākuma 22 zinātniskajās, speciālajās un publiskajās bibliotēkās izstrādāta un ieviesta automatizēta bibliotēku sistēma ALISE. LAB izmanto sistēmu LIBER un LNB lieto sistēmu VTLS. LNB Bibliogrāfijas institūta veidotā nacionālās bibliogrāfijas datu bāze un LAB veidotais CD-ROM tīkls pieejams Internetā. 1997. gadā izveidots 8 valsts nozīmes bibliotēku konsorcijs “Vienotais bibliotēku informācijas tīkls”. Kā turpinājums tam 1998. gadā izstrādāts projekts publisko bibliotēku vienota informācijas tīkla izveidei.

52,8% no pašvaldību tautas bibliotēku lasītājiem ir bērni un pusaudži vecumā līdz 15 gadiem. 1999. gadā Latvijā darbojās 66 specializētās bērnu bibliotēkas. To fondi ir ļoti sliktā stāvoklī un pēdējos gados ievērojami samazinājušies. Savukārt skolu bibliotēku stāvoklis, salīdzinot ar 90.to gadu sākumu, ir uzlabojies, tomēr nodrošinājums ar informācijas tehnoloģijām ir nepietiekošs. Skolu bibliotēkām ir jo īpaši liela nozīme lasītprasmes, informācijas meklēšanas un tālākā bibliotēku lietošanas iemaņu apguvē.³⁵

2.2. Bibliotēku sistēmas atbilstība jaunajiem uzdevumiem un nepieciešamie uzlabojumi

Nacionālajā programmā “Kultūra” ir izdalīti septiņi problēmu bloki bibliotēku nozarē:

Bibliotēku sistēmas struktūrpolitikas izmaiņas. Paredzamās izmaiņas ir sekojošas:

- integrētās bibliotēku sistēmas ieviešana, tai skaitā struktūras, kas strādās pie bibliotēku sektora valsts politikas veidošanas (Bibliotēku pārvalde, Latvijas Bibliotēku padome). Galvenais uzsvars tiek likts uz bibliotēku dažāda veida sadarbības formām;
- bibliotēku nozari uzturošo struktūru izveide, kas centralizēti sniegs bibliotēkām to darbībai nepieciešamos pakalpojumus, tādā veidā ietaupot un lietderīgāk izmantojot bibliotēkām paredzētos līdzekļus. Šādas struktūras ir izplatītas daudzās Eiropas valstīs (Vācijā, Dānijā, Zviedrijā) un ir sevi veiksmīgi pierādījušas;

³⁵ Nacionālā Programma “Kultūra”. 258.lpp.

- zinātnes un augstākās izglītības integrācija sekmēs augstskolu un zinātnisko bibliotēku integrāciju. Līdzās šim procesam, apvienojoties arī bērnu un publiskajām bibliotēkām un kļūstot par ģimenes bibliotēkām, mainīsies bibliotēku nozares statistika;
- Rīgas pilsētas J.Misiņa bibliotēka tiks izveidota par patstāvīgu nacionālās nozīmes grāmatu krātuvi;
- tiks veicināta informācijas apmaiņa publisko un zinātnisko bibliotēku starpā;
- bibliotēkas tiks pārveidotas par juridiski patstāvīgām vienībām.

Latvijas bibliotēku iekļaušanās Baltijas reģiona, Eiropas un globālajā informācijas sistēmā. Starptautiska līmeņa integrācija informācijas pakalpojumu sniegšanā ir ļoti svarīga. Tas prasa attiecīgu tehnoloģiskā aprīkojuma līmeni, bez kura iekļaušanās nav iedomājama. Latvija jau tagad ir vairāku Eiropas projektu dalībniece (GABRIEL (LNB), PUBLICA, CENL u.c.), bet veiksmīgu līdzdalību kavē tas, ka nav vienotas un integrētas bibliotēku sistēmas;

Bibliotēku pakalpojumu attīstība. Galvenās tendences pakalpojumu sniegšanā bibliotēkās ir sekojošas:

- apkalpošana kļūst vairāk klientorientēta. Bibliotekārs ir tikai starpnieks starp informāciju un lietotāju, starp pakalpojumu un pieprasījumu,
- līdz ar jauno tehnoloģiju ieviešanu paaugstinās apkalpošanas efektivitāte un kvalitāte,
- arvien vairāk sastopami maksas pakalpojumi, bez kuriem nevar iztikt neviena bibliotēka,
- bibliotēka pievērš lielāku uzmanību savu krājumu reklamēšanai, domā kā esošos bibliotēku pakalpojumus pasniegt jaunā veidā.

Domājot stratēģiski, bibliotekārajiem pakalpojumiem ir jākļūst klientorientētiem - bibliotēkai ir jādomā par tās esošo un potenciālo lasītāju. Bibliotēkām ir jākļūst - visdziļākajā šī vārda nozīmē - par zināšanu centriem. Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas piedāvā jaunas iespējas un bibliotēkas šīs iespējas var piedāvāt visai sabiedrībai neatkarīgi no sabiedriskā stāvokļa un izpeļņas. Tas nenozīmē, ka bibliotēkām būtu jāizšķiras - grāmatas vai datori, un jāatsakās no daudziem tradicionāliem pakalpojumiem.

Uzlabojoties dzīves kvalitātei aug prasības bibliotēku pakalpojumu jomā. Globalizācija, internets, plaša mēroga sadarbība visās dzīves nozarēs ietekmē bibliotēku pakalpojumus. Arī sabiedrībā mainās pieprasījums. Informācijas un zināšanu pakalpojumu sfērā pieaug pieprasījums pēc efektivitātes un dažādības, kas savukārt palielina informācijas kvalitātes nozīmi. Pētot bibliotēku pakalpojumu vēsturisko attīstību varētu teikt, ka ar digitalizāciju bibliotēkas no informācijas pieejas nodrošinātājam kļūst par informācijas satura piegādātājam.³⁶

Līdz ar jaunu pakalpojumu rašanos, ir vajadzīgi papildus līdzekļi un bieži šis jautājums skar piemērotu telpu, valsts politikas, IT un labu, profesionālu un motivētu speciālistu trūkumu. Ja arī atsevišķās bibliotēkās tiek ieviesti jauni pakalpojumi, līdz ar to, ka nav kopīgas integrētas bibliotēku sistēmas, ieguvēja ir tikai konkrētā bibliotēka nevis visa sistēma, tādā veidā mazinot darbības efektivitāti.

Vai tas nav sava veida paradokss, ka citas institūcijas, piemēram, privāti uzņēmumi pelna naudu ar tiem pakalpojumiem, kurus bibliotēkas sniedz par velti? Piemēram, televīzija pelna naudu uzturot un piedāvājot savus arhīvu materiālus. Vai arī tas nav sava veida paradokss, ka būvējot milzīgas bibliotēku ēkas, kur kā ievērojamāko var minēt Aleksandrijas bibliotēku, mēs domājam pa jauna tipa bibliotēkām (digitālās, virtuālās bibliotēkas)?

Anglijas bibliotēku reorganizācijas projektā "Jaunā bibliotēka" (New Library) apkopojot viedokļus par bibliotekārajiem pakalpojumiem, konstatēts, ka bibliotēku apmeklētājiem ir

³⁶ Skarstein, Vigdis Moe. p. 420.

sliktas zināšanas par bibliotēku pakalpojumiem³⁷ Tas norāda, ka bibliotēkām ir daudz vairāk jāinformē sabiedrība un jāreklamē savi pakalpojumi.

Personāla attīstība. Nopietna problēma ir pieaugošais pieprasījums pēc kvalitatīva, augsti izglītota bibliotēku personāla un no otras puses zemās algas un sliktie darba apstākļi. Liela daļa labu jauno speciālistu pāriet strādāt privātajās informācijas pakalpojumu struktūrās. Savukārt, lasītāju skaits bibliotēkās pieaug. Šodienas apstākļos no bibliotekāra tiek prasīta ļoti plaša profila kompetence, bet bibliotekāru izglītības programmas atpaliek no pārmaiņu tempa bibliotēku nozarē.

Informācijas resursu ieguve. Pašreiz bibliotēku lietotāju pieprasījumu Latvijas bibliotēkas nespēj apmierināt. Latvijas nebrīves laikā izveidojies ārzemju poligrāfisko izdevumu un skaņu ierakstu iztrūkums un liels neaktuālas, mazizmantotas informācijas uzkrājums. Lietotājus neapmierina tradicionālas, fotomehāniskas un elektroniskas informācijas kvalitāte un saturs. Nacionālā programma "Kultūra" problēmas risinājumu saskata informācijas tehnoloģiju ieviešanā, bet kā zināms tas prasa attiecīgi sagatavotus speciālistus un finansu līdzekļus.

Informācijas tehnoloģiju ieviešana. Nevienmērīgais tehnoloģiskais līmenis kavē Nacionālā kopkataloga un dažādu kooperatīvo datu bāzu izveidi un uzturēšanu. Bibliotēku modernizācijas procesu bremzē lielās jauno tehnoloģiju izmaksas gan iegādei, gan uzturēšanas vajadzībām. Bibliotēku budžetā nav paredzēti līdzekļi IT uzturēšanai. Latvijā ir bibliotēkas, kuras pateicoties grantiem ir iegādājušās datorus un pieslēgumu Internetam, bet sakaru dārdzības dēļ nevar tos uzturēt. Apzinoties, ka, no pakalpojumu sniegšanas, bibliotēkas Latvijā nevar nopelnīt vairāk par 2% budžeta līdzekļu un valsts un pašvaldību finansējums ir nepietiekošs, bibliotēkām ir nopietni jādomā par alternatīviem finansu gūšanas avotiem IT ieviešanai.

Bibliotēku infrastruktūras uzlabošana. Ļoti daudzās bibliotēkās ir ārkārtīgi slikts ēku un telpu tehniskais stāvoklis un bibliotēku fondi ir nopietni apdraudēti. Jo īpaši sāpīgi tas skar nacionālas nozīmes krājumus LNB, LAB, LUB, LLU FB, Liepājas ZB u.c. Palielinoties bibliotēku apmeklētāju skaitam, sāpīgāk ir izjūtams neapmierinošais vietu skaits LNB lasītavās, garās rindas un drūzmēšanās.³⁸

Bibliotēku attīstībā ļoti liela nozīme ir bibliotēku darba koordinācijai - līdz šim tā ir bijusi neapmierinoša. Iemesli tam ir dažādi: bibliotēku pakļautība dažādām institūcijām, statuss, bibliotēkas specifika, vienotu normu, standartu un tehnoloģiskā aprīkojuma trūkums. Jaunā integrētā bibliotēku sistēma ir veidota tā, lai šīs atšķirības mazinātu un pēc iespējas veicinātu visu līmeņu un nozaru bibliotēku darba koordināciju un bibliotēku sadarbību.

Piemēram, starpbibliotēku abonements nodrošina to, ka nenotiek nelietderīgu fondu dublēšanās, tas ir viens no efektīvākajiem veidiem kā mazināt bibliotēku izdevumus iespieddarbu un citu materiālu komplektēšanā. Kā rāda statistika Latvijā šis pakalpojums tiek ļoti maz izmantots salīdzinot ar citām Eiropas valstīm: 1998.g. Latvijā – 16.5 tūkst grāmatu, Somijā – 188.3 tūkst., Dānijā 870.7 tūkst., Norvēģijā – 256.3 tūkst. grāmatu. Kopējie prognozējamie līdzekļi, kas ir nepieciešami 2000. gadā likumos paredzēto bezmaksas pasta sūtījumu kompensācijai, ir 65 tūkst. Ls. Bibliotēkām vajadzētu vairāk popularizēt un ieteikt lasītājiem izmantot starpbibliotēku un starptautisko starpbibliotēku abonementu.³⁹

Lai veiksmīgi darbotos publiskajām bibliotēkām vajadzētu saņemt ne mazāk par 2% no kopējā pašvaldību gada budžeta (vai apmēram 3 Ls uz vienu iedzīvotāju gadā). 1999. gadā publisko bibliotēku darbībai tika piešķirti 1,17% no pašvaldību gada budžeta.⁴⁰

³⁷ New Library: The People's Network. Library and Information Commission. London. 1997.

³⁸ "Kultūra". 262.lpp.

³⁹ "Kultūra". 258.lpp.

⁴⁰ "Kultūra", 257.lpp.

Pēdējā desmitgadē pieaugošais bibliotēku apmeklētāju skaits liecina par to, ka cilvēki uzticas un paļaujas uz bibliotēkām un plašajām iespējām, ko tās piedāvā. Novērtējot šo sabiedrības pozitīvo attieksmi, bibliotēku pienākums ir pārliecināt akcentus līdzšinējā darbības veidā, uzsverot “pieeju” informācijas un komunikāciju tehnoloģijām un “atbalstu” to izmantošanas apgūvē. Aktuāls ir arī jautājums vai bibliotēkai ir jābūt informācijas pieejas nodrošinātājai vai informācijas satura nodrošinātājai? Atbilde ir pieeja kvalitatīvas informācijas saturam. Tas ir jautājums par to, vai bibliotēka grib būt muzejs vai arī konsultatīva institūcija?⁴¹

Valsts Vienotās bibliotēku informācijas sistēmas izveidošanas koncepcijā formulēti šādi bibliotēku sistēmas galvenie uzdevumi un funkcijas:

- **pakalpojumu sniegšana.** Pakalpojumu piedāvājumam kļūstot plašākam, bibliotēkām ir jāprot noteikt attiecīgā pakalpojuma statuss un samaksa. Lai veicinātu aktīvāku pakalpojumu izmantošanu, bibliotēku darbiniekiem ir jāstrādā pie bibliotēkaro pakalpojumu popularizēšanas un reklamēšanas, kam ir jāparedz zināma daļa bibliotēku budžeta līdzekļu;
- **informācijas meklēšana.** Lai notiktu veiksmīga informācijas meklēšana, bibliotēkām savā starpā jābūt saistītām. Vienīgi integrēta bibliotēku sistēma var nodrošināt plašu informācijas resursu iegūvi apmierinot bibliotēku lasītāju vēlmis. Svarīgākā persona meklēšanas procesā ir bibliotekārs, kurš zina “īsāko ceļu” līdz meklētās informācijas avotam, padarot meklēšanu efektīvu;
- **informācijas pasūtīšana.** Pēc vajadzīgās informācijas atrašanas, bibliotēkas apmeklētājs, izmantojot starpbibliotēku vai starptautisko starpbibliotēku abonentu, to var pasūtīt sev vēlamā formātā;
- **informācijas piegāde.** Tāpat kā informācijas meklēšana arī informācijas piegāde ir iespējama tikai tādā gadījumā, ja bibliotēkas ir saistītas vienotā sistēmā. Pasūtīto materiālu bibliotēka apņemas piegādāt 24 stundu laikā pasūtītājam tuvākajā bibliotēkā. Maksa par piegādi pamatpakalpojumā paredzētajiem dokumentiem nedrīkst būt tāda, ka tā nav pieejama visiem iedzīvotāju slāņiem;
- **lietotāju apmācība.** IT piedāvā plašas iespējas, bet tās ir jāprot lietot. Bibliotēkas var rīkot IT apmācību kursus. Tam ir vajadzīgi attiecīgi speciālisti (ja bibliotēkai trūkst pašai savu speciālistu, šeit iespējams izmantot dažādus sadarbības veidus – tie var būt universitāšu informātikas pasniedzēji, kvalificēti privāto firmu pasniedzēji u.c., pirmajā daļā minēti vairāki ārvalstu piemēri šādai veiksmīgai sadarbībai), kā arī atbilstošas telpas un tehniskais nodrošinājums (datori, pieslēgums internetam);
- **resursu veidošana.** Blakus faktam, ka šodienas apstākļos vienas bibliotēkas resursi nespēj apmierināt visu bibliotēku apmeklētāju informacionālās vēlmis, bibliotēkai ir jāapzina, kuri no tās materiāliem ir vērtīgi un tie jādigitalizē, lai saglabātu nākamajām paaudzēm, kā arī radītu lielāku interesi par oriģināliem. Ieviešot informācijas tehnoloģijas, bibliotēka var nodrošināt pieeju lietotājam nepieciešamajiem resursiem, kas nav tās īpašums;
- **bibliotēkāju apmācība.** IT prasa lielus līdzekļus, un ievērojamus līdzekļus prasa arī bibliotēkāju izglītība – gan esošās izglītības programmas reorganizācija, gan bibliotēkāju tālākizglītība. Ideāla bibliotēku sistēma bez profesionāliem bibliotēku speciālistiem nav spējīga darboties. Ieguldījums IT ieviešanā nav primārais. Primārā ir bibliotēkāju izglītības savešana kārtībā. Uz bibliotēkāju balstās liela atbildība – bibliotekārs paātrina informācijas iegūves procesu un pārziņ informācijas tīklojumu.

⁴¹ Skarstein, Vigdis Moe. p. 418.

- **informācijas mārketinga.** Šodienas apstākļos bibliotēkai ir jādomā par budžeta papildināšanu un jāplāno ieņēmumi no pakalpojumiem. Lai to veiktu, pakalpojumi ir jāpēta un tam ir vajadzīgs atbilstošs institūts. Pašreizējā Latvijas bibliotēku sistēmā šo funkciju veic Nacionālās bibliotēkas mārketinga un saimniecības departaments. Jaunajā LNB struktūrā paredzēts, ka to daļēji veiks divi bloki – mārketinga un saimniecības bloki;
- **vienota lasītāju reģistrācija.** Vecā sistēma ar lasītāju piesaisti vienai konkrētai bibliotēkai ir jālikvidē, lai ikvienam tiktu nodrošināta iespēja iegūt informāciju jebkurā bibliotēkā. Turklāt līdz ar virtuālo bibliotēku ēras iestāšanos vecā sistēma atmirst;
- **nacionālās bibliogrāfijas reģistra izveide.**⁴²

2.3. Integrētā bibliotēku sistēma.

Nacionālā programma “Kultūra” paredz integrētās bibliotēku sistēmas izveidi, kura aptver visas Latvijas bibliotēkas. Šīs sistēmas pamatstruktūru veido četru līmeņu bibliotēkas:

- 1) zinātniskās un speciālās valsts nozīmes bibliotēkas (LNB, LAB, LUB, Neredzīgo bibliotēka u.c.),
- 2) reģionālās nozīmes bibliotēkas, kas tiks veidotas saistībā ar reģionālo administratīvi teritoriālo reformu un tiks attīstītas uz pilsētu un rajonu galveno bibliotēku bāzes,
- 3) novadu nozīmes bibliotēkas (patreizējās rajonu nozīmes bibliotēkas),
- 4) vietējās nozīmes bibliotēkas (mazpilsētās, skolās, slimnīcās, pensionātos u.c.).

Bibliotēku sistēmā ietilpstošo bibliotēku likvidāciju vai dibināšanu un pārraudzību nosaka valsts vai privātās struktūras, kuru pārvaldībā bibliotēkas atrodas. Atbilstošu statusu bibliotēkas iegūst, izejot bibliotēku likumā paredzēto akreditāciju, kura pašreiz vēl nav ieviesta.

Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma

1997. gadā ar Melona fonda (ASV) atbalstu aizsākās valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas projekta īstenošana. Tās pirmais posms noslēdzās ar valsts vienotā informācijas tīkla LATLIBNET izveidošanu. LATLIBNET apvieno 8 valsts nozīmes bibliotēkas. Melona fonda, valsts investīciju un Sorosa fonda – Latvija finansējums nodrošināja informācijas sistēmas ALEPH 500 ieviešanu, izveidojot informācijas tīklu katrā no bibliotēkām un kopēju visām astoņām, ar kura palīdzību tiek sastādīts kooperatīvs katalogs. Ar Sorosa fonda – Latvija atbalstu 18 Latvijas publiskās bibliotēkas sāka izmantot Latvijā radīto bibliotēku informācijas sistēmu ALISE.

Otrajā posmā no 2000-2004. gadam paredzēts izveidot LNB, publisko un valsts finansēto augstskolu bibliotēku vienotu tīklu, kas nozīmē vienota nacionālā kopkataloga, informācijas meklēšanas sistēmas, vienotas lasītāju reģistrācijas sistēmas un vienotas finansu uzskaites sistēmas izveidi. Šo uzdevumu realizācijai nepieciešami 3,4 miljoni latu.

Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas izveide katram Latvijas iedzīvotājam nodrošinās:

- informācijas meklēšanas iespējas kā bibliotēkās, tā arī jebkuros citos interneta pieejas punktos (ieskaitot mājas datorus) vienā nacionālā kopkatalogā, kurā būs ietverti *visu* Latvijas bibliotēku *visi* katalogi. Šis katalogs būs integrēts ar “Grāmatu piedāvājuma katalogu” (Books in Print), kas dos iespēju noskaidrot, vai iespējams meklētās grāmatas iegādāties un tās tūlīt Internetā pasūtīt,

⁴² Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma. Informatizācijas koncepcijas apraksts, versija 1.0. BO VAS “Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs”, Rīga, 2000.g. 13,14. lpp.

- Latvijas nacionālās bibliogrāfijas datu bāzes izmantojamību jebkurā interneta pieejas punktā,
- izlīdzinātas iespējas informācijas meklētājiem ar dažādu pieredzi un meklēšanas prasmēm, pateicoties informācijas meklēšanas “ceļu” (hipersaišu) izveidošanai no Latvijas bibliotēkām un citiem informācijas centriem uz pasaules nozīmīgākajām datu bāzēm,
- mūsdienu informācijas apjomiem un tehnoloģijām atbilstošus bibliotēku informācijas pakalpojumus, kam ir būtiska nozīme, lai samazinātu informācijas meklēšanas laiku (tas nozīmē, arī ieguldīto darbu un Interneta lietošanas izmaksas).

2.4. Nacionālo bibliotēku loma kopējā bibliotēku sistēmā

Pārmaiņas, kas notiek bibliotēku sistēmā, pirmām kārtām skar nacionālo bibliotēku, jo tā ir bibliotēku sistēmas attīstības centrs kā to paredz likuma “Par Latvijas Nacionālo bibliotēku” pirmais pants:

- “Latvijas Nacionālā bibliotēka ir Latvijas Republikas vispārpieejama universāla zinātniskā bibliotēka, kas kalpo visas nācijas intelektuālajai attīstībai,
- Latvijas Nacionālā bibliotēka ir visu Latvijas Republikas iespieddarbu glabātāja, nacionālo bibliogrāfisko resursu veidotāja un valsts bibliotēku sistēmas attīstības centrs.”⁴³

Arī citās valstīs Nacionālās bibliotēkas, pamatojoties uz to funkcijām un sniegtajiem pakalpojumiem, pilda valsts galveno bibliotēku lomu. Pirmo reizi speciāla rezolūcija par nacionālo bibliotēku uzdevumiem tika izstrādāta 1955. gadā IFLA 21. sesijā Briselē. Pirmais nozīmīgākais pasākums veltīts nacionālajām bibliotēkām bija starptautiskais Eiropas valstu simpozījs 1958. gadā Vīnē, kur tika runāts par nacionālo bibliotēku funkcijām un to darbības veidiem dažādās valstīs. Šajā simpozijā netika izstrādāts vienots nacionālo bibliotēku funkciju definējums un bibliotēkzinātnē joprojām turpinās meklējumi, kas dotu atsevišķai bibliotēkai tiesības saukties par nacionālo.⁴⁴

2.4.1. Nacionālās bibliotēkas funkcijas un uzdevumi

UNESCO 16. sesijā 1970. gadā piedāvātā nacionālo bibliotēku definīcija uzsver atsevišķas funkcijas. Nacionālās bibliotēkas ir:

“bibliotēkas, kuras neatkarīgi no to nosaukuma, ir atbildīgas par visu valstī publicēto nozīmīgāko iespieddarbu komplektēšanu un glabāšanu un kuras darbojas kā “depozīt bibliotēkas”, pamatojoties uz likumu vai kādu citu vienošanos. Parasti tās veic arī kādu no šādām funkcijām: sagatavo nacionālo bibliogrāfiju; glabā un papildina lielu un reprezentatīvu ārzemju dokumentu krājumu, ieskaitot literatūru par attiecīgo valsti; darbojas kā nacionālās bibliogrāfijas informatīvais centrs; sastāda kopkatalogu; izdod retrospektīvo nacionālo bibliogrāfiju. Bibliotēkas, kuras varētu saukt par nacionālām, bet neatbilst augšminētajām funkcijām, nav ierindojamas nacionālo bibliotēku kategorijā.”⁴⁵

IFLA’s (International Federation of Library Associations) nacionālo bibliotēku sektora piecu gadu programmā (1992-1997) nacionālo bibliotēku uzdevumi un mērķi aprakstīti sekojoši:

“Nacionālajām bibliotēkām ir īpaša, bieži ar likumu noteikta atbildība valsts bibliotēku un informācijas sistēmā. Šī atbildība dažādās valstīs ir savādāka, bet pēc iespējas ietver:

⁴³ *Likums par Latvijas Nacionālo Bibliotēku*. Augstākā Padome, 16.12.1992.

⁴⁴ Arne, Irēna. *Latvijas Nacionālās Bibliotēkas galvenie virzieni mūsdienu pakalpojumu sniegšanā*. Maģistra darbs.

Latvijas Universitāte. Rīga, 1999.g.

⁴⁵ *ibid.*

- nacionālās iespiedprodukcijas komplektēšanu ar obligāto eksemplāru, tās katalogizēšanu un saglabāšanu;
- lietotāju nodrošināšanu ar centrāliem pakalpojumiem (piemēram, uzziņas, bibliogrāfija, materiālu izsniegšana) gan tieši, gan caur citām bibliotēkām un informācijas centriem;
- nacionālā kultūras mantojuma saglabāšanu un atbalstīšanu, ārzemju publikāciju komplektēšanu vismaz pārstāvniecības līmenī, nacionālās kultūrpolitikas atbalstīšanu.

Nacionālās bibliotēkas bieži kalpo kā starptautisko programmu un projektu nacionālais forums. Tām var būt cieši sakari ar valsts vadību, tās var nodarboties ar nacionālās valsts informātikas politikas attīstību un darboties kā citu profesiju uzskatu starpnieces. Reizēm tās tiešā veidā kalpo likumdevēja informacionālajām vajadzībām.”⁴⁶

Direktīvās nacionālo bibliotēku pakalpojumu likumdošanā (Guidelines for Legislation for the National Library Services) Pītera Lora (Peter Lor) definīcija ir kļuvusi par tā saucamo UNESCO definīciju:

“Nacionālā bibliotēka pirmām kārtām ir valsts dibināta (tieši vai netieši) institūcija, kas ir atbildīga par tā dokumentālā mantojuma (galvenokārt visu veidu publikāciju) krāšanu, bibliogrāfisko aprakstu, glabāšanu un pieejamību, kas publicēts attiecīgajā valstī vai attiecas uz šo valsti. Nacionālā bibliotēka var būt atbildīga arī par attiecīgās valsts bibliotēku efektīvas un lietderīgas darbības tālāku veicināšanu, veicot tādas uzdevumus, kā valsts nozīmes kolekciju pārvaldīšana, infrastruktūras nodrošināšana, darba koordinācija valsts bibliotēku un informācijas sistēmas ietvaros, starptautiskā sadarbība un vadības īstenošana. Parasti šie pienākumi ir noteikti likumdošanā. Šajā definīcijā ar valsti tiek saprasta patstāvīga un neatkarīga valsts.”⁴⁷

Latvijas Nacionālās bibliotēkas funkcijas definē likums “Par Latvijas Nacionālo bibliotēku” 6. pants, kas nosaka, ka “Latvijas Nacionālā bibliotēka koordinējoties ar citām bibliotēkām:

- veido nacionālās literatūras fondu, nodrošina tā izmantošanu un saglabāšanu nākamajām paaudzēm,
- selektīvi komplektē (iegādājoties, iegūstot apmaiņas ceļā, saņemot ziedojumu veidā) un glabā tos cittautu (ārvalstu) iespieddarbus un dokumentus, kas ir nozīmīgi Latvijas valstiskuma, zinātnes, tautsaimniecības, izglītības un kultūras attīstībai, kā arī nodrošina to izmantošanu,
- veic Latvijas centrālās depoībibliotēkas funkcijas,
- atbild par nacionālās bibliogrāfijas attīstību valstī,
- organizē un veido Latvijas bibliotēku kopkatalogu sistēmu, lai nodrošinātu izmantotājus ar ziņām par visiem valstī esošajiem informācijas resursiem,
- veic Latvijas starpbibliotēku abonementa centra funkcijas,
- organizē un nodrošina parlamenta apkalpošanas bibliotekārā un informatīvā dienesta darbību.⁴⁸

Latvijas Nacionālā bibliotēka **darbojas saskaņā ar likumiem:**

- Par Latvijas Nacionālo bibliotēku;
- Bibliotēku likumu;
- Poligrāfisko un citu izdevumu bezmaksas obligāto eksemplāru piegādes likumu;
- UNESCO definīciju.

Latvijas Nacionālā bibliotēka Latvijas bibliotēku sistēmā koordinē:

- valsts nozīmes bibliotēku darbību informācijas materiālu piegādē no ārvalstu informācijas resursiem un valsts mēroga dokumentu piegādes sistēmu Latvijā,

⁴⁶ Arne, Irēna. *Latvijas Nacionālās Bibliotēkas galvenie virzieni mūsdienu pakalpojumu sniegšanā*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga, 1999.g.

⁴⁷ LNB fondu materiāli.

⁴⁸ *Likums par Latvijas Nacionālo Bibliotēku*.

- valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas posmus,
- publisko bibliotēku automatizācijas programmas izstrādi,
- nacionālā kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu, nacionālā kultūrvēsturiskā mantojuma elektronisko dublikātu veidošanu un pieejamību Latvijā un pasaulē,
- nacionālā kopkataloga izveidi,
- starptautisko bibliotēku darba un bibliogrāfijas standartu ievērošanu,
- valsts bibliotēku lietotāju tradicionālās reģistrācijas sistēmas reorganizāciju;
- bibliotēkārā darba terminoloģijas un likumdošanas izveidi,
- bibliotēku nozares informāciju un publisko bibliotēku starptautisko sadarbību,
- bibliotēku darbinieku tālākizglītošanu, profesionālu bibliotekāru tālākizglītības sistēmu;
- lasīšanas popularizēšanu,
- lasītāju vajadzību un bibliotēku situāciju socioloģisko izpēti,
- bibliotēku vēstures pētniecību,⁴⁹

Latvijas Nacionālās bibliotēkas uzdevumi vispasaules bibliotēku sistēmā ir:

- resursu un datu apmaiņa un integrācija starptautiskās datu sistēmās:
 - 1999.gadā LNB bija 73 apmaiņas partneri 26 valstīs,
 - SSBA 1999. gadā bija apmēram 150 partneri 24 valstīs,
- līdzdalība starptautiskās organizācijās:
 - izdevumu starptautiskās identificēšanas organizācijās – ISBN, ISMN, ISSN un elektronisko izdevumu identificēšanā,
 - starptautiskos terminoloģijas projektos (DB CONCORDIA),
 - nacionālo bibliotēku projektā GABRIEL,
 - UNESCO šādā kompetencē:
 - izdevējdarbības statistika par Latviju,
 - tulkojumi Latvijā “INDEX TRANSLATIONUM”,
 - IFLA,
- starptautisku konferenču rīkošana.⁵⁰

2.4.2 Jaunie pakalpojumi Nacionālajā bibliotēkā

Latvijas Nacionālās bibliotēkas pakalpojumi ir integrēta pakalpojumu kopa, kas aptver kultūru, izglītību, ekonomiku, politiku un visas pārējās dzīves sfēras, izmantojot iekšējus un ārējus informācijas resursus. Nacionālā programma “Informātika” runā par universālo informācijas pakalpojumu, kura nodrošinājumu garantē valsts. Latvijā situācijā var nodalīt iespēju pieslēgties elektroniskajiem tīkliem, nodrošinot *universālo telekomunikāciju pakalpojumu*, un pieeju informācijas saturam – *universālo informācijas pakalpojumu*.

Universālais telekomunikāciju pakalpojums nodrošina ikvienam sabiedrības loceklim iespēju saņemt noteiktas kvalitātes telekomunikāciju pakalpojumu minimālo kopu atbilstoši viņa pirktspējai. Tie ir:

- standarta telefonsakari (maksas un bezmaksas),
- publiskie maksas telefonsakari,
- samazinātā apjoma telefonsakari,
- dzīves līnijas telefonsakari.

Universālais informācijas pakalpojums nodrošina ikvienam sabiedrības loceklim brīvu pieeju visu veidu informācijai poligrāfiskā, fotomehāniskā un elektroniskā formā.⁵¹ Nacionālās

⁴⁹ Likums par Latvijas Nacionālo Bibliotēku.

⁵⁰ LNB fondu materiāli.

bibliotēkas uzdevums ir nodrošināt universālo informācijas pakalpojumu, darbojoties kā publiskās pieejas punktam. Ņemot vērā studentu un skolēnu apmeklējumu skaita pieaugumu Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, arvien lielāks pieprasījums ir pēc pakalpojumiem, kuri saistīti ar izglītību.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas pakalpojumi:

- **nacionālais kopkatalogs.** Nacionālā bibliotēka koordinē kopkataloga izveidi. Pašreiz notiek visu esošo katalogu apvienošana kopējā elektroniskā kopkataloga sistēmā, kas ietver: informāciju par bibliotēkām, kas piedalās kopkataloga veidošanā un ziņas par visām Latvijā izdotajām grāmatām, periodiskajiem izdevumiem un citiem informācijas nesējiem. Nacionālais kopkatalogs ir pamats starpbibliotēku pakalpojumiem. Nākotnē paredzēts: uzsākt bibliogrāfisko izdevumu Letonikas, Senspiedumu u.c. katalogu retrospektīvo konversiju, un izveidot kopkatalogā tiešsaiti ar “Grāmatu piedāvājuma katalogu”,
- **nacionālās bibliogrāfijas datu bāze** ietver: ziņas par rakstiem Latvijas periodiskajos izdevumos, ziņas par publikācijām, kurās minēta Latvija un latvieši, pasaules presē. Nacionālās bibliogrāfijas datu bāze ir pamats nacionālajai dokumentu piegādes sistēmai un tiešsaitēm ar periodikas pilniem tekstiem elektroniskā formā;
- **starpbibliotēku abonements.** SBA un SSBA (starptautiskais starpbibliotēku abonements) ir efektīvs veids kā apmierināt bibliotēku apmeklētāju informacionālās vēlmes un ietaupīt līdzekļus fondu uzturēšanai. Paredzēts izveidot sistēmu, kas nodrošinās nepieciešamā materiāla piegādi 24 stundu laikā uz tuvāko bibliotēku.⁵² Jāpiedāvā ir arī alternatīvi pakalpojumu veidi, “ņemot vērā, ka maksa par piegādi pamatpakalpojumā paredzētajiem dokumentiem nedrīkst būt tāda, kas nav pieejama visiem iedzīvotāju slāņiem”.⁵³ SBA un SSBA nodrošina, ka katrs lasītājs tuvākajā bibliotēkā var saņemt izdevumus, kas atrodas LNB un izdevumus no ārvalstu bibliotēkām;
- **dokumentu piegāde.** Katrs Latvijas iedzīvotājs pa pastu, e-pastu, failā LNB serverī var saņemt kopijas no jebkuras publikācijas Latvijā un ārvalstīs. Ar ārvalstu dokumentu piegādi jau nodarbojas Latvijas Akadēmiskā bibliotēka;
- **informatīvo pakalpojumu klāstā ietilpst:**
 - informācija par visu Latvijas bibliotēku resursiem,
 - informācija par ārvalstu bibliotēku resursiem,
 - LNB mājas lapa,
 - interneta lasītava,
 - pieeja pilnu tekstu datu bāzēm.

Nākotnē paredzēts izvērst:

- informācijas meklēšanu elektroniskos katalogos, bibliogrāfiskās, faktogrāfiskās un pilno tekstu datu bāzēs,
 - palīdzību informācijas atlasē un filtrēšanā,
 - hipersaišu veidošanu ar nozīmīgākajiem informācijas resursiem Latvijā un pasaulē.
- **nacionālā digitālā bibliotēka.**⁵⁴

⁵¹ *Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma.* Informatizācijas koncepcijas apraksts, versija 1.0. BO VAS “Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs”, Rīga, 2000.g

⁵² *ibid.*

⁵³ *ibid.* 5. lpp.

⁵⁴ LNB fondu materiāli.

2.4.3. Jaunās Latvijas Nacionālās bibliotēkas daudzfunkcionāls izmantojums

Latvijas Nacionālās bibliotēkas modernizāciju, kas ir nepieciešama, lai LNB spētu pildīt nacionālās bibliotēkas funkcijas, iecerēts veikt, iekārtojot bibliotēku jaunā ēkā. Līdz ar šāda lēmuma pieņemšanu, jēdzienam “Latvijas Nacionālā bibliotēka” ir divas nozīmes: “bibliotēka”, un “ēka, kurā iekārtota bibliotēka”. Šajā sadaļā LNB analizēta kā ēka, kurā iekārtota bibliotēka (to parasti sauc par LNB projektu). Jaunās ēkas iespējas ļauj runāt par LNB daudzfunkcionālu izmantojumu.

2000. gada marta beigās un aprīļa sākumā Baltijas Datu nams veica pētījumu “Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka”. Tās mērķis bija noskaidrot sabiedrības attieksmi pret jaunās Nacionālās bibliotēkas celtniecību un iebildumus vai motivāciju tās atbalstam. Pētījuma rezultāti liecina, ka 76% no aptaujātajiem uzskata, ka Latvijai ir vajadzīga jauna Nacionālā bibliotēka. No tiem, kuri zina par jaunās Nacionālās bibliotēkas projektu (78% no aptaujātajiem) pozitīvi to novērtē 63%, un, zinot par projekta izmaksām - 85 miljoni latu - 59% aptaujāto. Vislabāk informēti par jaunās Nacionālās bibliotēkas projektu ir latvieši vecumā virs 35 gadiem ar augstāko izglītību, turklāt lauku rajonos novērtējums ir pozitīvāks nekā pilsētās. Puse no projekta atbalstītājiem ir pārliecināti, ka paši lietos jauno Nacionālo bibliotēku, un lielākā daļa aptaujāto kā primāro lietotāju grupu min studentus, tālāk seko zinātnieki, pētnieki, dažāda veida speciālisti, skolnieki un pasniedzēji.

Vairums iedzīvotāju uzskata, ka, ar jaunās ēkas uzcelšanu, valstij galvenais ieguvums būs lielāka informācijas pieejamība, izglītības, kultūras un zinātnes līmeņa celšanās un bibliotēku sistēmas modernizācija. Aptaujātie piekrīt, ka jaunā Nacionālā bibliotēka būs:

- informācijas, komunikāciju un zināšanu centrs,
- izglītības veicinātāja un līdz ar to ieguldījums Latvijas nākotnē,
- centrs integrētajai bibliotēku sistēmai, kas aptver visu Latviju.⁵⁵

Pētījuma rezultāti liecina arī par to, ka Latvijas iedzīvotāji saprot, ko nozīmē elektroniskais informācijas tīkls, un uzskata, ka tas ir vajadzīgs (apmēram 76% no visiem atbildētājiem). Vislielākās neskaidrības ir par finansējumu un bezmaksas pieslēgumu.

No aptaujātajiem pēdējo 12 mēnešu laikā 34% respondentu ir apmeklējuši bibliotēku, 7% izmantojuši Nacionālās bibliotēkas pakalpojumus, 82% lasījuši kādu grāmatu. Bibliotēku apmeklējuma nolūkus (šiem 34% respondentu) var iedalīt šādi:

- paņemt vai nodot grāmatu,
- lasīt grāmatu,
- iegūt informāciju,
- lasīt avīzes,
- satikties ar kādu cilvēku.⁵⁶

Līdzšinējo LNB funkcionālo struktūru paredzēts pārveidot, departamentus apvienojot trīs galvenajos blokos:

- **administrācijas bloks**, kurā atrodas:
 - stratēģiskās plānošanas un atskaišu departaments (ar 2 nodaļām),
 - personāla daļa (ar 5 nodaļām),
 - finanšu departaments (ar 2 nodaļām),
 - saimniecības departaments (ar 3 nodaļām),
- **mārketinga bloks**, kurā atrodas:
 - sabiedrisko programmu departaments (ar 4 nodaļām),
 - mārketinga departaments (ar 2 nodaļām),

⁵⁵ Baltijas Datu Nams un Baltic Connections, Inc. Pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka*. Aprīlis 2000. 33-38. lpp.

⁵⁶ *ibid.* 72.lpp.

- **bibliotēkas pakalpojumu bloks**, kurā atrodas:
 - lasītāju apkalpošanas departaments (ar 15 nodaļām),
 - krājumu attīstības un tehnoloģisko pakalpojumu departaments (ar 10 nodaļām),
 - informācijas tehnoloģiju departaments (ar 4 nodaļām),
 - kooperatīvo pakalpojumu departaments (ar 4 nodaļām),
 - produkcijas departaments (ar 4 nodaļām).⁵⁷

Paredzēts, ka jaunajā ēkā bibliotēku darba standarti būs labāk ievēroti, un bibliotēkāro darbību papildinās citāda darbība – konferenču organizēšana utt..

Jaunās LNB ēkas parametri:

• galvenās ēkas kopējā platība	35140m ²
• lasītāju apkalpošana, t.sk. brīvpieejas krātuves	16220m ²
• slēgtā krātuve	6030m ²
• konferenču centrs	2536m ²
• galvenais vestibils un apkalpošanas zona	2430m ²
• datorizētas lasītāju vietas	1200
• brīvpieejas krājums	335000 vien.
• darba telpas	5070m ²
• informācijas tehnoloģiju nodrošinājuma centrs	300m ²
• tehniskās telpas	2100m ²
• katlu māja	1050m ²
• autostāvvietas	8000m ²

Pašreizējās LNB parametri:

- bibliotēka atrodas 8 ēkās, tām ir zems drošības un taupības līmenis;
- kopējā platība – 15493,38 m²;
- lasītāju vietu skaits – 300, bet bibliotēku dienā apmeklē līdz 1300 lasītāju;
- grāmatu glabāšanas kompakts pārsniedz standartus 2–2,4reizes;
- ēku juridiskais statuss neļauj plānot nopietnas rekonstrukcijas, IT u.c. tehnoloģisko iekārtu izbūvi;
- nav papildus pakalpojumu.

Atbilstība bibliotēku ēku speciālajiem standartiem:

- Viena lasītāja vieta 2,5-3m²,
- lasītavās 300-400 sējumu uz 1 m²,
- kompaktos plauktos 600-900 sējumu uz 1 m²,v
- vienam bibliotēkas darbiniekam 5-8 m²,
- skaņas ierobežojums 43-45 dB,
- apgaismojums uz galda virsmas 500 lux,
- temperatūra lasītavās 21-24 °C, krātuvēs – 18 °C.
- mitrums lasītavās 55-65 %, krātuvēs 45-55 %,
- gaisa apmaiņa 2 tilpumi stundā.⁵⁸

Jaunās LNB papildus pakalpojumi:

- konferenču zāle pasākumiem un konferencēm,
- interneta kafejnīca un restorāns,
- halle,
- izstāžu zāle,
- banku pakalpojumi,
- grāmatu un suvenīru veikals,
- grāmatniecības muzejs,
- autostāvvietas.

⁵⁷ LNB fondu materiāli.

⁵⁸ ibid.

2.5. Nacionālās bibliotēkas celtniecības projekta ekonomiskā analīze

Jaunās bibliotēkas ēkas būvniecība ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas attīstības svarīgākais un strādīgākais elements. LNB jaunās ēkas celtniecības projekta koncepcijā paredzēts, paplašinot un attīstot Latvijas Nacionālās bibliotēkas iespējas un nozīmi, uzbūvējot jaunu, mūsdienīgu un ar modernām tehnoloģijām aprīkotu Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēku, izveidojot pasaules kultūras, izglītības un zinātnes centru Rīgā, kurš savā nozīmībā pārsniegtu Latvijas robežas un kļūtu par ievērojamu zinātnes un informācijas aprites centru Baltijas valstīs un Austrumeiropā, kā arī par pamatu Latvijas kultūras, izglītības, zinātnes sistēmas un tautsaimniecības attīstībai⁵⁹.

LNB koncepcija izvērstā **LNB projekta pamatnostādņēs:**

- Modernas informācijas vides un informācijas sabiedrības veidošana Latvijā.
- Universālā informācijas pakalpojuma pieejamības nodrošinājums katram Latvijas iedzīvotājam.
- Pasaules standartiem atbilstošas informācijas infrastruktūras izveidošana.
- Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas izveidošana (VVBIS).
- Visu valsts bibliotēku iesaistīšanās projekta realizācijā.
- LNB kā sistēmas koordinācijas centra attīstība.
- VVBIS informācijas nodrošinājums katrā bibliotēkā kā publiskā informācijas pieejas punktā.
- Visas informācijas piegādes nodrošinājums pasūtītājam kā iespēstā, tā elektroniskā formā.
- Avotu pieejamības nodrošinājums, izmantojot virtuālās bibliotēkas principus.
- Bibliotēkas nodrošina informācijas pakalpojumu attālinātu saņemšanu cilvēku darbā un dzīves vietās.
- Bibliotēkas digitalizē bibliogrāfiskos avotus, tekstus un skaņu ierakstus.
- Valsts vienotā bibliotēku lietotāju reģistra izveidošana.
- Bibliotēkāju apmācības sistēma nodrošina virtuālās bibliotēkas personāla zināšanas un prasmes.⁶⁰

Projektam attīstoties, tiek akcentēta tā sastāvdaļa – valsts vienotās bibliotēku informācijas tīkla (VVBIS) izveidošana uz Nacionālās bibliotēkas bāzes, kas aptver visas valsts bibliotēkas⁶¹. Tieši pēdējā ir piesaistījusi starptautisko organizāciju uzmanību un atzinību.

Kaut gan projekta pamatnostādnes ir ļoti vispārīgas, tās sakārtojot var secināt, ka atbilstoši projektam izveidota bibliotēka spētu īstenot kultūras, izglītības un saimnieciskos mērķus.

Kultūras un izglītības mērķiem atbilst, ka moderna un atbilstošās telpās izvietota bibliotēka:

- labāk īstenos LR likumā “Par Latvijas Nacionālo bibliotēku” paredzētās Nacionālās bibliotēkas funkcijas,
- nodrošinās pasaules kultūras vērtību pieejamību Latvijas iedzīvotājiem,
- ar labāku informācijas piedāvājumu veicinās Latvijas izglītības un pētniecības, un intelektuālā potenciāla tālāku attīstību,
- starptautisko sakaru iespaidā papildinās Rīgas kā kultūras pilsētas tēlu,
- unikālā būve dos ieguldījumu pilsētas arhitektūrā,

⁵⁹ Likums par Latvijas Nacionālo Bibliotēku. Augstākā Padome, 16.12.1992.

⁶⁰ ibid.

⁶¹ Culture in the context of fiscal policy: Lihuanian experience. The speech of Rimantas J. Vaicenavičius, Director of the Department of Fiscal policy, Ministry of Finance, to the conference “New Challenges for Estonian, Latvian and Lithuanian Cultural Policies. Tallinn, October 2000 un Report on the Green Paper on the Role of Libraries in the Modern World. Committee on Culture, Youth, Education and the Media Rapporteur: Mrs Mirja Ryynaanen, 25.06.1998.

- paplašinās kultūras produkta patēriņu (telpas papildinās kultūras produkta ekspozīcijas iespējas, konferenču apmeklētāji papildinās kultūras produkta patērētāju skaitu).

Saimnieciskiem mērķiem atbilst šādi ieguvumi:

- projekta īstenošana radītu vismaz 4-5 kārtīgu LNB apmeklētāju skaita pieaugumu, tā rezultātā viena lasītāja (apmeklētāja) apkalpošanas pašizmaksa samazinātos 1.9 reizes, bet vienas iespiedvienības izsniegšana - pat 2.5 reizes.
- ar jaunās LNB informācijas sistēmu un LATLIBNET resursiem būs iespējams uzlabot pasaules un vietējo informācijas resursu pieejamību visā Latvijā,
- LNB veidos informatīvu pamatu intelektuālīgu ekonomiskās darbības veidu attīstībai Latvijā,
- uz modernas LNB bāzes būs iespējams izveidot efektīvu Latvijas bibliotēku sistēmu, kas savukārt varētu uzlabot ekonomisko aktivitāti ārpus Rīgas un līdzsvarot reģionālo attīstību (to nodrošinās plašāka informācijas pieejamība jauniešiem un uzņēmējiem),
- moderna bibliotēku sistēma nodrošinās uzņēmējus ar informāciju par tirgiem un ražošanas iespējām,
- informācijas pieejamība veicinās darba spēka profesionālo izaugsmi,
- bibliotēkas ēkas papildtelpu (konferenču zāļu utt.) piedāvātās iespējas būs par pamatu lielākam cilvēku pieplūdumam pilsētas mazāk attīstītajā Daugavas kreisā krasta daļā, kas veicinās sabalansētu Rīgas pilsētas rajonu attīstību,
- papildus cilvēku pieplūdums veicinās pilsētas attīstību – paaugstināsies pieprasījums transporta, viesnīcu, sabiedriskās ēdināšanas nozarēs un tūrismā, kas savukārt dos papildus ieņēmumus pilsētas budžetā,
- mērķtiecīgi darbojoties, papildus cilvēku pieplūdums varētu ietekmēt ne tikai Rīgas pilsētas bet arī tuvāko teritoriju attīstību,
- bibliotēkas celtniecības laikā veidosies jaunas darba vietas (atbilstoši finansu plānam – apmēram 1000 darba vietas),
- bibliotēkas celtniecības periodā tiks piedāvāts nozīmīgs un finansiāli drošs pasūtījums ar lielu objektu celtniecību saistītās nozarēs (vietējās).

Nacionālās bibliotēkas misija, funkcijas un atbildība, kā arī jaunas bibliotēkas ēkas celtniecības nepieciešamība ir formulēta LNB attīstības koncepcijā, un vairākos jaunās bibliotēkas ēkas celtniecības projekta pamatojuma dokumentos un ziņojumos. Loģiski saprotamākais jaunās ēkas celtniecības nepieciešamības pamatojums ir patiešām neatliekama vajadzība uzlabot valsts galvenās bibliotēkas pakalpojuma kvalitāti un krājumu uzglabāšanas drošību, ieviešot jaunas tehnoloģijas, darba metodes un pakalpojuma loģistiku. Pašlaik bibliotēka ir izvietota atsevišķās, bibliotēkai nepiemērotās ēkās, tas

- traucē vai padara neiespējamu jaunu (vienotu) bibliotēku darba tehnoloģiju ieviešanu,
- sadārdzina (papildus transporta izmaksas) un paildzina grāmatu piegādi klientam,
- ierobežo LNB iespējas veikt Nacionālām bibliotēkām raksturīgās kultūras un izglītības centra (tikšanās, konferenču vietu) funkcijas.

Esošajās bibliotēkas telpās, kas izvietotas pilsētas centrā nepietiek lasītavas, savukārt krātuvju telpas fiziski nav piemērotas iespieddarbu, bet vēl jo vairāk elektronisko informācijas nesēju glabāšanai. Pēc projekta iniciatoru pārliecības, esošo telpu pārbūve un infrastruktūras modernizācija var izmaksāt dārgāk kā jaunu būvniecību. Šis apgalvojums nav pierādīts, tāpat kā nav pārbaudīts, cik maksātu LNB pārvietošana citās, rekonstruētās telpās, piemēram, kādā no bijušajām lielrūpnīcām. Arī tāds risinājums ir iespējams, par to liecina, piemēram, Tampere piemērs, kur Universitāte ir izvietota bijušajā apavu fabrikā, viesnīcas – bijušajās dzelzceļa stacijas noliktavās, muzeji – bijušajās metālrūpnīcās.

Visi pārējie pamatojumi (topošs tūrisma objekts, ievērojama arhitekta projekts, nacionālā simbolika, Baltijas valstu vienotājs u.t.t) ir pakārtoti galvenajiem, tie vairāk atbilst gaumes un vēlmju (vai mēs gribam), nekā vajadzības (vai mums vajag) aspektam, un ir, pirmkārt,

diezgan nepārliecinoši, un, otrkārt, to piepildīšanās ir atkarīga no apstākļiem ārpus bibliotēkas. Igaunijas kultūras ministre Signe Kivi uzskata, ka ambiciozi kultūras projekti ceļ valsts prestižu – ja mēs to varam, tātad esam pārtikuši. Tas ir labs mierinājums politiķiem, diemžēl, projektēšanas un celtniecības gaitā pieļautās kļūdas var izlikties neredzam, bet nevar nemanīt. Arī Igaunijas Nacionālās bibliotēkas gadījumā jau tagad atklājas daudzas nepilnības (nav automašīnu stāvvietu, neracionāla būve, ēkas uzturēšana dārga), kuras visvairāk izjūt ēkas lietotāji un apsaimniekotāji. Lietotāji novērtē projekta veiksmi ar savu apmeklētību (ambiciozu bibliotēku projektu gadījumā apmeklētāji ir ne tikai lasītāji), bet apsaimniekotāju cena par sliktu projektu ir pastāvīgs finansu trūkums, ēku nolietošanās un bojā eja. Emociju vadītu neracionālu būvju piemēri Latvijā ir ne mazums (tai skaitā, Akadēmiskās bibliotēkas tornis un Latvijas Zinātņu akadēmijas Zinātnes nams Jūrmalā), un šo kļūdu nevajadzētu atkārtot.

Paredzēts, ka jaunajās telpās Latvijas Nacionālās bibliotēkas informācijas pakalpojumi tiks veidoti kā kultūras, informācijas un izglītības (visa mūža garumā) pakalpojumu sistēma, izmantojot šim mērķim īpašumā esošus dokumentus (iespieddarbu, tekstu, attēlu, audio, video formā), kā arī citu īpašnieku informācijas resursus. LNB pakalpojumi būs pieejami nepastarpināti bibliotēkā un arī attālināti citās bibliotēkās Latvijā un ārvalstīs. Palielināsies brīvās pieejas (lasītavās) krājums (335 000 vienības), līdz ar to paātrināsies un kļūs lētāka klientu apkalpošana. Racionālākas darba organizācijas rezultātā samazināsies personāla skaits.

Jaunas LNB ēkas steidzama nepieciešamība it kā nav apšaubāma, bet paliek jautājums – kādai tai jābūt. Šī pētījuma izpildītāji centās savākt iespējami izsmeļošu informāciju par LNB ēkas celtniecības tehniskajiem un finansu aspektiem, lai, atbilstoši darba uzdevumam, veiktu ēkas celtniecības ekonomiskās mērķtiecības analīzi. Informācijas avoti bija:

- konsultācijas ar LNB un KM speciālistiem,
- LNB celtniecības projekta “Gaismaspils” finansu ekonomiskie plāni, kas sagatavoti 1996. gadā (pirmā un otrā redakcija),
- Latvijas Republikas Ministru kabineta sēdē (2000. gada 7. martā) publiskotie materiāli,
- Nacionālās programmas “Kultūra”, sadaļa “Bibliotēkas”,
- Valsts vienotās informācijas sistēmas koncepcija,
- publikācijas masu saziņas līdzekļos.

Iegūtā informācija izrādījās nepilnīga un pretrunīga. Interesējoties par precīzāku informāciju, pētnieki saņēma paskaidrojumus, ka bibliotēkas projekts mainās, sekojot līdzī laika garam un nosacījumiem. To var saprast, bet tas nozīmē, ka pašlaik nevar veikt ticamu projekta efektivitātes analīzi, un ir iespējams tikai ļoti virspusējs novērtējums.

Bibliotēkas celtniecībai nepieciešamie līdzekļi ir:

- pēc 1996. gada aplēsēm – pirmā redakcija - 103.973 miljoni Ls (visa summa ir celtniecības izmaksas), no tām celtniecības darbu izmaksas 41.447 miljoni Ls, otrā redakcija – 53.3 miljoni Ls – projektā nav ietverta VVBIS,
- pēc 2000 gada aplēsēm – 87.589 miljoni Ls, no tiem tiešās celtniecības izmaksas 79.349 milj. Ls, celtniecības darbu izmaksas 39.915 miljoni Ls.

Projekta izmaksas ir nelielas, salīdzinot ar citiem nacionālo bibliotēku celtniecības projektiem, bet mazāks ir arī piedāvātais pakalpojums:

- Britu Nacionālā bibliotēka – 500 miljoni angļu mārciņu, no tām 496 miljoni no valsts budžeta, bet bibliotēkā strādā apmēram 2000 darbinieku,
- Aleksandrijas bibliotēka (Bibliotheca Alexandrina) – 172 miljoni ASV dolāru UNESCO finansējums un 182 miljonu ASV dolāru valdības finansējums (bet šī bibliotēka ietvēra pētniecības iestādi, konferenču centru, zinātnes muzeju, planetāriju, informācijas studiju skolu un kaligrāfijas institūtu),

- Frankfurtes bibliotēka – 260 miljoni vācu marku,
- LNB sakarā analizēti arī mazāki projekti – piemēram, Nacionālā Pirmo Lēdiju bibliotēka ASV – 5 miljoni ASV dolāri (ziedojumi, biedru naudas, un īpašnieku iemaksas)⁶².

2000. gada projekta izmaksu aprēķinā ietilpinātas ne tikai celtniecības, bet arī esošās bibliotēkas uzturēšanas izmaksas.

1996. gada finansu plānā bija šādi plānotie finansēšanas avoti:

- valsts budžeta līdzekļi (valsts investīciju programma),
- valsts parādzīmes vai mērķa obligācijas (apmēram 5.5 miljoni Ls, 15 gadi ar procentu likmi 5% gadā),
- valsts garantēts ārvalstu kredīts (7 gadu kredīts),
- maksas pakalpojumi LNB ietvaros (maksā par bibliotēkas fondu lietošanu, speciālo pakalpojumu realizācija) un ieņēmumi no telpu izīrēšanas (apmēram 3.6 miljoni Ls jaunajās telpās), bijušo bibliotēkas ēku pārdošana (apmēram 2.5 miljoni Ls),
- ziedojumi (grantu) apmēram 2.5 miljoni Ls, no starptautiskiem fondiem apmēram 3.5 miljoni Ls),
- loterija, pastmarku izlaide (apmēram 1.9 miljoni Ls).

Projekta finansēšanas sākotnējos plānos ietilpa vairāki finansu piesaistes veicināšanas instrumenti: piemiņas zīmes par valsts parādzīmju iepirkšanu, pilsonības piešķiršana par lieliem ziedojumiem, stimulu pakete, kas ietver iekārtu un pamatlīdzekļu atbrīvošanu no PVN. Projektā bija paredzēts izveidot “Gaismaspils” rezerves fondu apmēram 50 000 Ls apmērā.

LNB ēkā paredzēts izvietot apmēram 8 miljonus literāru un antikvāru vienību.

LNB ēkas kopējā grīdu platība ir 38 000 m² (20 000 m² otrajā finansu plāna redakcijā, 39871 2000. gada projektos, ir zināmi vēl citi skaitļi (skat iepriekš), no tām krātuve ir 17000 m² (10350 m² otrajā redakcijā), lasītavas (1000, 1200 vai 1020 lasītājiem – tiek minētas dažādas versijas) aizņem 2500 – 3000 m² vai 3000 – 3600 m², zemes līmeņa telpas ir 5 500 m², tās paredzēts izmantot izstādēm, semināriem, konferencēm un pakalpojumiem. Apmēram 10758 m² platības izmantošana nav paskaidrota, tās acīmredzot tiks izmantotas administrācijas un klientu apkalpošanas vajadzībām.

No pieejamās informācijas netieši var secināt, ka bibliotēkas komplekss aizņems 28 058 m² zemes, par kuru būs jāmaksā zemes nodoklis. Par ēkām būs jāmaksā īpašuma nodoklis. Pašlaik uz zemes gabala atrodošos ēku inventarizācijas vērtība ir 240 tūkst. Ls. Iespējamā LNB ēkas vērtība nav nosaukta, bet tā noteikti būs lielāka. Šajā pētījumā aprēķinos pieņemts, ka LNB ir atbrīvota no nekustāmā īpašuma nodokļa.

Bibliotēkas uzturēšanas izdevumi minēti finansu plāna otrajā redakcijā. Aprēķināts, ka pēc pilnīgas celtniecības pabeigšanas komunālajiem pakalpojumiem (siltums, elektrība, sakari, ūdens utt.) būtu nepieciešami 253 tūkst. Ls, citiem uzturēšanas izdevumiem (remontam, materiāliem, fondu papildināšanai utt.) – 168 tūkst. Ls, nomas izdevumiem – 6 tūkst. Ls, kopējās uzturēšanas izmaksas, bez personāla izmaksām būtu 421 tūkst. Ls. Šis aprēķins veikts 1996. gadā, un pašreizējos apstākļos izskatās nepamatoti optimistisks.

Ja pieņem, ka 1 m² uzturēšanas izmaksas ir apmēram 3 Ls mēnesī (vidēji gadā, ieskaitot komunālos maksājumus), ēkas uzturēšana maksās ne mazāk kā 720 tūkst. Ls gadā. Datortehnikas amortizācija (atjaunošanas fonds) prasa papildus 695 tūkst. Ls gadā (15% no iegādātās IT iekārtu vērtības) LNB ēkā un 510 tūkst. Ls VVBIS tīklā (tīkls nepieciešams, lai bibliotēka varētu pildīt likumā paredzētās funkcijas). Tātad LNB uzturēšanas tehniskās gada izmaksas (bez nodokļiem, remontdarbiem un speciāliem pakalpojumiem, piemēram, logu

⁶² Medvedeva D., Pyankovski R., Zaharane D. The Latvian National Library project. Financing of similar projects in other countries. Stockholm School of Economics in Riga, 2000.

mazgāšanas) būtu vismaz 1415 tūkst. Ls, bet kopā ar tīklu – 1925 tūkst. Ls gadā. Jāpiebilst, ka 3 Ls/m² ir ļoti zema maksa par ūri un komunālajiem maksājumiem.

Projekta aprēķinos paredzēta vidējā alga 90 Ls mēnesī (2003. gadā), kas, ņemot vērā paredzēto augsto bibliotēku personāla kvalifikāciju, ir pārmērīgi zema, bet pat šādai algai atbilstošas personāla izmaksas būtu 919 tūkst. Ls gadā.

Atbilstoši reālākam aprēķinam, darba samaksa un algu nodokļi (neieskaitot komandējumus un citas izmaksas personālam) varētu būt apmēram 1236 tūkst. Ls gadā (tas nodrošinātu vidējo neto algu (bez algas nodokļiem) 150 Ls mēnesī 400 strādājošiem, faktiski paredzēts, ka LNB strādās 553 (2000. gada aprēķini) strādājošie. Tātad ēku un personāla uzturēšana maksās vismaz 2651 tūkst. Ls gadā.

Ja pieņem, ka administratīvās izmaksas veido 5% no kopējām izmaksām, LNB uzturēšanas neatliekamie izdevumi (bez nekustamā īpašuma nodokļa) ir **apmēram 2783 tūkst. Ls gadā**. Šajā summā ietilpst **tikai ikdienas darba finansēšana**.

Neatliekamajiem izdevumiem jāpievieno krājumu aprūpēšanas un tekstu, attēlu un skaņu ierakstu elektroniskās apstrādes (digitalizācijas) izdevumi utt., kas gan nav tieši saistīti ar pāreju uz jaunām telpām, bet ir saistīti ar jauno bibliotēku darba tehnoloģiju ieviešanu. Tā kā LNB paredzēts izveidot valsts mēroga dokumentu piegādes sistēmu Latvijā, jāreķinās ar palielinātām transporta izmaksām. No otras puses, bibliotēku sistēma kopumā varētu kļūt lētāka, samazinot krājumu iegādes izdevumus. Personāla izmaksu samazinājums nav iespējams, jo personāla skaita samazinājumu kompensēs darba samaksas palielinājums augstākas kvalifikācijas personāla piesaistīšanai un lielāki personāla apmācības izdevumi. Personāla skaita samazinājuma iespējas jāvērtē piesardzīgi, jo pašlaik bibliotēku darbinieku klientu apkalpošanai trūkst⁶³, tāpēc nav pamata plānot, ka papildus darbības ar informāciju varēs veikt esošais personāls.

Pašlaik LNB bibliotēkas uzturēšanas izdevumi ir 1031 tūkst. Ls gadā. Šajā summā neietilpst datortehnikas amortizācija un bibliotēkas darbiniekiem ir nepamatoti zemas darba algas, bet ietilpst krājumu papildināšana (139 tūkst. Ls) un (ļoti ierobežoti) papildus izmaksas, kas saistītas ar darbībām ar krājumiem.

Kārtējie izdevumu uz 1m² vecajās telpās (platība 15493 m²) bija 66 Ls gadā, tai skaitā “Pārējie izdevumi”, kurus varētu pielīdzināt jaunajā ēkā aprēķinātajām izmaksām, neieskaitot algas, bija 2.18 Ls mēnesī, jaunajā ēkā – 5.89 Ls mēnesī.

Tomēr LNB uzturēšanas izdevumus vecajās un jaunajās telpās nav korekti salīdzināt, jo nav iespējams aprēķināt pilnus izdevumus jaunajās telpās, paredzētas ievērojamas izmaiņas tehnoloģijās un pienākumu pārdale no perifērām bibliotēkām. Var paredzēt, ka LNB īpatsvars bibliotēku kopējā finansējumā nesamērīgi palielināsies, un arī kopējie izdevumi var palielināties. Pēc projekta autoru domām jaunās bibliotēkas finansu efektivitāte izpaudīsies tā, ka viena lasītāja apkalpošana būs lētāka, jo lasītāju būs vairāk. Paredzams, ka bibliotēkas kopējie izdevumi uz vienu krājumu vienību nebūs lielāki kā iepriekš (kaut gan arī šie rādītāji nav salīdzināmi, jo krājumu struktūra ievērojami mainīsies).

Paredzēts, ka 6642.5 m² (otrā redakcijā 4023.1 m²) bibliotēkas telpu un apkārtnes komerciālās izmantošanas ienākumi varētu būt apmēram 1032 tūkst. Ls gadā (otrā redakcijā 648 tūkst. Ls), un šo summu var izmantot bibliotēkas ēkas uzturēšanai. Ja pieņem, ka minētās platības uzturēšanas izdevumi (īres un komunālie maksājumi) ir apmēram 239 tūkst. Ls (otrā redakcijā 144 tūkst. Ls) gadā, telpu komerciālā izmantošana dod peļņu 793 tūkst. Ls (otrā variantā 504 tūkst. Ls) apmērā gadā. Neskaitot citus ieguvumus, ko dod bibliotēkas ekspluatācija, ēkas atmaksāšanās laiks būtu vairāk kā 110 gadi. Faktiski tas ir mazāks, jo:

⁶³ Nacionālā Programma “Kultūra”. Projekts 2000 – 2010. 1999.

- inflācijas rezultātā lata reālā vērtība nedaudz samazinās (šodien ieguldītais lats ir vērtīgāks nekā nākotnē ieguldītais),
- celtniecības izmaksas nākotnē sadārdzināsies, jo paaugstināsies darba apmaksā, un pašreizējam ieguldījumam atbilstošais celtniecības darbu apjoms nākotnē būs mazāks,
- bibliotēkas izmantošanai ir liels papildus efekts, kas izpaužas kā peļņas palielinājums citos sektoros, bet to ir grūti noteikt.

Jāpiebilst, ka arī bibliotēkas komercdarbības aprēķini ir nepamatoti pieticīgi.

Secinājumi par Latvijas Nacionālās bibliotēkas projektu

I

LNB bibliotēkas būvniecība ir projekts, kura īstenošana noteiktā veidolā jau ir sākta un to nav iespējams pārtraukt. Projekts sastāv no divām sastāvdaļām – LNB ēkas celtniecības un iekārtošanas un Valsts vienotā bibliotēku informācijas tīkla izveidošanu, tomēr projektu īstenojot, visas pūles tiek veltītas bibliotēkas ēkas celtniecībai.

II

LNB celtniecības projekta tehniskā dokumentācija ir labi izplānota un dod skaidru priekšstatu par projekta mērogu un izpildījumu, turpretī VVBIS projekts netiek pārrunāts (izņemot Valsts vienotās bibliotēku informāciju sistēmas informatizācijas koncepcijas versiju, kas ietver vispārējas norādes).

III

Projektā paredzētā bibliotēkas ēka ir neparasti ambicioza, tomēr pēc iekštelpu struktūras tā liekas moderna, ērta un paredzēta daudzfunkcionālai izmantošanai (lietotāja vērtējums). Vai tā būs, ir atkarīgs no projekta tehniskā risinājuma, tas ir, no tā vai būs atbildes uz svarīgiem jautājumiem:

1) kādiem informācijas resursiem jābūt LNB - tiem jāatbilst LNB uzdevumam:

- nodrošināt visu Latvijā radīto publikāciju pilnīgu savākšanu un mūžīgu saglabāšanu,
- nogādāt šīs publikācijas tiem, kam ir tiesības tās saņemt,
- nodrošināt visu publikāciju un citu informācijas par Latviju resursu pieejamību, neatkarīgi no šo resursu rašanās laika un glabāšanās vietas.

2) kādām IT jābūt LNB - lai nodrošinātu:

- nacionālā kopkataloga izvietojumu un apkalpošanu, pieejamību apmeklētājiem,
- visaptverošu lokālo un globālo informācijas meklēšanu un piegādi,
- darba procesu - LNB datorizētās darba vietas, vietējais datortīkls,
- lasītāju datorizētās darba vietas (1200 vietas),
- citu komunikāciju tehnika lasītāju darba vietās,
- Nacionālās bibliogrāfijas sagatavošanu, izplatīšanu un pieejamību,

3) kādām bibliotēku telpām jābūt – ir paredzētas:

- primārās pieejas telpas (foajē ar datorizētām darba vietām pieejai katalogiem),
- daudzveidīgas klientu apkalpošanas telpas,
- daudzveidīgas bibliotēku darba telpas,
- lasītavas (1200 personām, 2.5-3 m²/lasītāju).
- sadzīves telpas (kafejnīcas, ēdnīcas u.t.t)
- apmācību telpas (lasītāju un personāla apmācībai),
- konferenču centrs ar divām lielām, sešām mazākām konferenču zālēm, četrām prezidija istabām, ēdināšanas centru un vairāk kā desmit palīgtelpām,
- izstāžu telpas.

4) kas ir bibliotēkas klienti, kāda fiziskā infrastruktūra tiem vajadzīga:

- 80% par bibliotēkas apmeklējuma motīvu min mācības, tātad bibliotēkas pakalpojumam un papildus pakalpojumiem (ēdināšanai), stāvvietām jābūt lētām, uzlabojoties bibliotēku pakalpojuma piedāvājumam Internetā šo apmeklētāju skaits (vai īpatsvars) var samazināties,
- 30% no pastāvīgajiem lasītājiem nav Rīgas iedzīvotāji, arī šī iemesla dēļ papildus pakalpojumiem jābūt lētiem, attīstoties bibliotēku tīklam un vietējo bibliotēku pakalpojumiem, šo apmeklētāju skaits (vai īpatsvars) var samazināties.
- bibliotēkas klienti ir arī citas bibliotēkas: informācijas (pakalpojumu apjoms palielināsies), apmācības, metodiskā vadība.
- Nacionālā bibliotēka nav vieta, kur iet izlasīt avīzi, tomēr tā ir vieta, kur iegriežas iespieddarbu cienītāji (vietējie un ārzemnieki, gan zinātniskos, gan atpūtas nolūkos), un to skaits, uzlabojoties ekonomiskajai situācijai valstī, var palielināties – tāpēc vajadzīgas ērtas lasītavas,
- lasītāju vietām lasītavās jābūt labi aprīkotām un pieejamam literatūras klāstam – daudzveidīgam,
- arī nacionālā bibliotēkā jābūt tieši pieejamām populārākām publikācijām, kas saistītas ar izglītību mūža garumā, lietišķā, biznesa informācijai,
- tomēr galvenais nacionālās bibliotēkas tiešās pieejamības produkts ir zinātniskā informācija – pakalpojums ar lielāku pievienoto vērtību.

IV

Kaut gan vienotā bibliotēku informācijas tīkla ieviešanas praktiskie aspekti nav piedāvāti, bibliotēku sistēmas informatizācijas teorētisko aspektu pamatojums daļēji ir sagatavots. Kā liecina Britu Nacionālās bibliotēkas celtniecības pieredze sarežģīti jautājumi, kas saistīti ar izmaksām un kvalitāti, tai skaitā IT, ir jādefinē projekta pašā sākumā⁶⁴.

IT ieviešana LNB paredzēta divos virzienos:

- IT pielietojums bibliotēkas iekšējos darba procesos – bibliogrāfiskajos (katalogi, informācijas digitalizācija) un vadības,
- IT pielietojums jauno un ārējo informācijas avotu izmantošanai.

Projektu papildina valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas informatizācijas koncepcija, bet tā nav pabeigta, un arī tā koncentrējas galvenokārt uz LNB informatizāciju.

Jādomā, ka IT projektus nāksies pastāvīgi mainīt un precizēt, jo IT attīstības tempi ir pārāk strauji. Vēlams, lai IT koncepcija visā sistēmā (ieskaitot citas bibliotēkas) tiktu pilnībā aktualizēta tūlīt pēc galīgā lēmuma pieņemšanas par projekta uzsākšanu.

V

LNB jaunās ēkas celtniecības projekta dokumentācijā piedāvātais G.Birkerta ēkas projekts ir vienīgais, projekta dokumentācijā nav pievienots izmaksu salīdzinājums, atjaunojot un ekspluatējot esošās vecās ēkas, izvietojot bibliotēku citās rekonstruētās ēkās un citi jaunas ēkas celtniecības projekti. Var pieņemt, ka šādas informācijas izskatīšanas fāze jau pagājusi, tomēr īpatnējās arhitektūras un iespējamo augsto ēkas ārējās fasādes uzkopšanas izmaksu dēļ, vairāku projektu analīze noderētu.

VI

Projekta motivācija ir labi izstrādāta finansējuma pieprasījuma daļā, bet kopējais finansējuma apjoms dažādos pieprasījumos būtiski mainās (bez būtiskām izmaiņām projekta izpildījumā). Tas liek domāt, ka projekta finansu aprēķinos ir lielas pielaižu un rezerves.

⁶⁴ Medvedeva D., Pyankovski R., Zaharane D. The Latvian National Library project. Financing of similar projects in other countries. Stockholm School of Economics in Riga, 2000.

VII

LNB ēkas uzturēšanas izmaksas pēc celtniecības pabeigšanas un ieņēmumi no komercdarbības pieejamajos finansu plānos ir stipri pazemināti. Projekta izstrādes pašreizējā stadijā, kad ir noklusēti svarīgi telpu izmantošanas aspekti, gan uzturēšanas izmaksas, gan ieņēmumus no komercdarbības aprēķināt bez tiešas projekta autoru līdzdalības nav iespējams.

VIII

Projekta celtniecības izmaksu atmaksāšanās laiks nav aprēķināts. Pēc aptuveniem aprēķiniem tas varētu būt 110 gadi. Tomēr fakts, ka LNB ēkas atmaksāšanās laiks ir tik ilgs, pats par sevi nenozīmē, ka celtniecība ir nelietderīga. Faktiskā ēkas atmaksāšanās būs atkarīga no tās izmantošanas: ēkas kā bibliotēkas izmantošana dos nozīmīgu multiplikatīvo efektu, ēkas kā zinātnes un kultūras centra (komerciālā) izmantošana dos lielākus komercdarbības ieņēmumus, tā samazinot ēkas atmaksāšanās laiku, ēkas kā interesanta tūrisma objekta izmantošana dos ieņēmumus tūrisma un ar to saistītās nozarēs.

IX

Pēdējā pieejamā projekta finansu plānā ir pieļauts nesamērīgs finansējuma sadalījums starp projekta sastāvdaļām – bibliotēkas ēkas būvi un vienotās bibliotēku informācijas sistēmas infrastruktūras izveidošanu. 96.1% līdzekļu paredzēti centrālā elementa (LNB) izveidošanai, no tā 4.637 milj. Ls tiks izlietoti, lai iekārtotu ar IT saistītās iekārtas Nacionālās bibliotēkas ēkā, un tikai 3.9% (3.4 milj. Ls) VVBIS izveidošanai. Finansu sadalījums faktiski atspoguļo nevienlīdzīgo attieksmi pret projekta sastāvdaļām. Vēl viens šāda apgalvojuma apstiprinājums ir tas, ka plānotajās LNB uzturēšanas izmaksās pēc celtniecības pabeigšanas nav paredzētas izmaksas datortehnikas un programmatūras atjaunošanai (amortizācijai). Kā minēts tekstā šādas izmaksas (vismaz 15% no sākotnējā finansējuma) ir: LNB ēkā – 695 tūkst. Ls, pārējā VVBIS – 510 tūkst. Ls gadā, sākot ar pirmo tehnikas ekspluatācijas gadu. Ja šādas izmaksas nav paredzētas, IT iegādāties nav vispār vērts, jo jau pēc pāris gadiem tās nebūs izmantojamas paredzētiem mērķiem – tehniskās un morālās atpalcības dēļ tās nespēs darboties pasaules informācijas tīklos.

X

Projekta finansējuma tāmē⁶⁵ noteiktas nesamērīgi augstas projekta vadības izmaksas:

Projektēšanas un celtniecības sadaļā:

- galvenā būvuzņēmēja izvēle (konkurss) – 339 tūkst. Ls,
- celtniecības vadība (2.296 milj. Ls, vai 574 tūkst. Ls gadā),
- neparedzētie izdevumi (876 tūkst. Ls, vai 175.2 tūkst. Ls gadā).

Īpašnieka izmaksu sadaļā – projekta vadības grupas izmaksas:

- administrēšana 336 tūkst. Ls,
- sabiedriskās attiecības 1.8 miljoni Ls.

Kopējās vadības izmaksas - 5.647 miljoni Ls, kas veido 6.5% no projekta kopējām izmaksām (ja ņem vērā, ka šīs izmaksas visas ir attiecināmas uz bibliotēkas ēkas celtniecību – tās veido 6.7% no projekta kopējām izmaksām).

Labos projektos vadības izmaksas nepārsniedz 5%. LNB projektā vadības izmaksu ietaupījums par 1% samazinātu projekta izmaksas par 874 tūkst. Ls. Bet no otras puses, vadības izmaksām jābūt tādām, kas nodrošina pilnvērtīgu kvalificētu speciālistu darbu. Liekas, vadības izmaksas sadārdzina ASV speciālistu pieaicināšana, kuru darbu Latvijas apstākļos apmaksā pēc rietumvalstu standartam atbilstošiem darbaspēka izcenojumiem.

⁶⁵ *Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta realizācija*. Latvijas Republikas Ministru kabineta sēde, 2000. gada 7. marts.

Iespējams, ir labāk izmantot vietējos speciālistus. Nav ieteicams sadārdzināt projekta izmaksas vadoties pēc pārliecības, ka Latvijā visi speciālisti ir blēži.

XI

Projektā iezīmējas vairāki citi nepilnīgi izmodelēti elementi, kas var būtiski ietekmēt projekta efektivitāti un bibliotēku sistēmas attīstību kopumā.

Pirmkārt. Latvijas Nacionālās bibliotēkas celtniecības projekta mērķis tiek sasniegts, ja tiek nodrošināta universālā informācijas pakalpojuma pieejamība katram Latvijas iedzīvotājam. Galvenās institūcijas šī uzdevuma izpildei ir visas valsts bibliotēkas. LNB jaunās ēkas celtniecības projektā (kas patiesībā ir bibliotēku sistēmas attīstības projekts) līdzekļi ir paredzēti galvenokārt tikai Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkas celtniecībai un iekārtošanai. Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmai paredzēti 3.4 miljoni latu, kas paredzēti VVBIS II. posma īstenošanai šādā secībā:

- Nacionālā kopkataloga izveidošana (2000-2001),
- valsts augstskolu bibliotēku iekļaušana sistēmā (2001-2003),
- pilsētu centrālo bibliotēku iekļaušanās sistēmā (2001-2002),
- pilsētu bibliotēku iekļaušanās sistēmā (2002-2003),
- pagastu bibliotēku iekļaušanās sistēmā (2003),
- LNB jaunās ēkas iekļaušanās sistēma (2002-2004).

LNB celtniecības projektā paredzēts, ka LNB ir VVBIS koordinācijas centrs informācijas saņemšanai no Latvijas un starptautiskajiem informācijas avotiem un nodrošina pieeju transnacionālajiem informācijas resursiem **visu bibliotēku lietotājiem visā valstī**. Projektā paredzētā summa izskatās pārāk pieticīga ambiciozā plāna īstenošanai. Ja Latvijā ir 2000 bibliotēku (daļa no tām nākotnē būs klientu apkalpošanas centri, bet tas lietas būtību nemaina), katrai bibliotēkai (centram) būs pieejami apmēram 1700 latu (neskaitot izdevumus kopkataloga izveidošanai). Ar šo summu nepietiek pat viena ar programmām aprīkota datora iegādei. Problēmu neatrisina bibliotēku skaita samazināšanās, apvienojot tās. Lai nodrošinātu projekta mērķu izpildi, katrā apdzīvotā vietā jāizvieto vismaz viens bibliotēku pieejas punkts (datora pieslēgums).

Pārsteidz, ka LNB projekta pēdējās finansu tāmēs detalizēti noteikti projekta vadības un uzraudzības institūciju finansējumi, bet bibliotēkas darbībai nepieciešamie finansējumi nav detalizēti, vai vispār nav paredzēti.

Otrkārt. Ja LNB atrašanās vairākās ēkās kavēja klientu apkalpošanu un samazināja apmeklētību (kā minēts jaunās ēkas celtniecības pamatojumā), tad, kas notiks perifērajās bibliotēkās, no kurām daudzas, kā paredzēts projektā, darbosies uz virtuālās bibliotēkas principiem. Vai paildzinātas apkalpošanas dēļ, klienti labprātāk neizvēlēsies Internetu, kurā, atbilstoši koncepcijai, atradīsies arī liela daļa LNB krājumu. Vai plānotais bibliotēku sistēmas modelis neietekmēs informācijas pieejamību, perifēro bibliotēku klientu struktūru (bibliotēkas lietošana brīvā laika pavadīšanas nolūkā) un LNB galvenās funkcijas izpildi?

Treškārt. Pagaidām nav veikti aprēķini, cik maksās regulāra dokumentu piegāde perifērām bibliotēkām un cik bieži notiks dokumentu piegādes.

Ja nebūs nodrošināts perifēro bibliotēku pieslēgums VVBIS, un ātra un ērta klientu apkalpošana, projekta iecere netiks realizēta un jaunās LNB celtniecība būs tikai pašas LNB un vietējās sabiedrības ieguvums.

XII

“Gaismaspils” nākotnes vīzija paredz Latvijas Nacionālo bibliotēku kā pasaules kultūras, izglītības un zinātnes centru Latvijā, kurš savā nozīmībā un informācijas aprītē pārsniedz Latvijas robežas un kļūst par stabilu un ilgtermiņa attīstības centru Baltijas valstīs un Austrumeiropā un kura nozīmība balstās uz Latvijas vietu Eiropas zinātnes, kultūras,

izglītības, informācijas pakalpojumu un sakaru sistēmā un valsts augsto attīstības potenciālu šajos sektoros. LNB efektivitāte un mērķu izpilde būs atkarīga no vairākiem ārējiem apstākļiem:

- 1) no valsts ekonomiskās attīstības kopumā (par to liecina 90-to gadu sākuma pieredze, kad ekonomisko grūtību ietekmē bibliotēku apmeklētība strauji samazinājās),
- 2) no stāvokļa izglītībā un zinātnē, kas veido galveno bibliotēku pakalpojuma pieprasījumu. No otras puses, bibliotēkas izveidošana veicinās pilsoniskās sabiedrības veidošanos, kas savukārt veicinās sabiedrībai nepieciešamo jomu, tai skaitā arī izglītības un zinātnes attīstību. Tas nozīmē, ka bibliotēkas pastāvēšana radīs lielāku vajadzību pēc bibliotēkas pastāvēšanas,
- 3) no uzņēmējdarbības tradīcijām un kvalitātes valstī (negodīgam un neizglītotam uzņēmējam nav vajadzīgi bibliotēkas pakalpojumi, korumpēta valsts nav pievilcīga lieliem starptautiskiem pasākumiem, kas varētu notikt bibliotēkas telpās utt.),
- 4) no saistīto nozaru attīstības – tūrisms, sabiedriskā ēdināšana, viesnīcas, transports u.c.,
- 5) no konkurējošo bibliotēku (Igaunijā, Lietuvā) attīstības.

XIII

Projekta 1996. gada finansu plānos bija paredzēti vairāki finansu avoti. Projekta pēdējos variantos finansējuma sadalījums starp valsti un citiem avotiem un finansējumu iegūšanas shēmas, tai skaitā iespējas, ko dod UNESCO Ģenerālās Konferences Rezolūcija 26. plenārsēdē Parīzē 1999. gada 17. novembrī, netiek atrunātas. Pasaulē ir daudz piemēru, kad šādi aicinājumi tiek izmantoti, un arī projekta finansu plāna pirmajos variantos bija paredzēts aicināt citu valstu sabiedrību piedalīties LNB celtniecībā (piemēram, speciālo lasītavu vai krājumu izveidošanā).

Turpretī Latvijā Likumā “Par Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta realizāciju”⁶⁶, kur ar “Projektu” saprot bibliotēkas ēkas būvniecību un infrastruktūras izveidi informācijas pakalpojumu sniegšanai, par galveno finansējuma avotu noteikts papildus nodoklis – mērķmaksājums pie elektrības rēķina – 0.001 Ls par vienu patērētās elektroenerģijas kilovatstundu, sākot ar 2001. gada 1. janvāri (uz laiku atkarībā no pārējā finansējuma, bet ne ilgāk kā līdz 2012. gada 31. decembrim). Mērķmaksājuma ievākums ir 2.85 miljoni Ls gadā, vai 34.2 miljoni visā mērķmaksājuma darbības periodā. Tas nosedz 39% no projekta izmaksām, bet projekta darbības laikā (līdz 2004. gadam) tikai 13% projekta izmaksu.

Pārējie likumā minētie finansēšanas avoti ir neatmaksājamā un tehniskā palīdzība, valsts un pašvaldību budžeta dāvinājumi, ziedojumi, fondu līdzekļi un citi, bet to aplēses un proporcijas nav noteiktas. Paredzēts, ka mērķmaksājums un ārvalstu un neatmaksājamā palīdzība, dāvinājumi un ziedojumi preču vai naudas veidā netiek aplikti ar pievienotās vērtības un muitas nodokļiem, bet valsts un pašvaldību budžeta piešķirumi – tiek aplikti ar nodokli.

XIV

LNB apjomīgajā projektā nav īsti atbildēts jautājums - kurš atbild par bibliotēkas būvniecību

Bibliotēka īsteno kultūras, izglītības un saimnieciskos mērķus, tāpēc tā nav tikai un vienīgi Kultūras ministrijas atbildība. Bibliotēkas celtniecība atbilst Kultūras, Izglītības un Ekonomikas ministriju un Rīgas pašvaldības interesēm. Tām visām ir jāpiedalās bibliotēkas būvniecībā un uzturēšanā.

XV (noslēdzošais secinājums)

Latvijas Nacionālās bibliotēkas modernizācija un vienotās bibliotēku informācijas sistēmas ieviešana ir loģisks bibliotēku attīstības virziens ar izteikti pozitīvu tautsaimniecisku efektu. Tomēr konkrētais LNB projekts un tā realizācija ir dārga, projekta ekonomiskais pamatojums

⁶⁶ LR likumprojekts “Par Latvijas Nacionālās Bibliotēkas celtniecības realizāciju”

nepilnīgs un pretrunīgs. Projekta nosacījumi ir mainīgi un līdz ar to precīzāki aprēķini nav iespējami, tomēr pēc esošajiem aprēķiniem projekts ir **ekonomiski neizdevīgs**. Pirmkārt, celtniecību sadārdzina augstas projekta vadības izmaksas, otrkārt, jāreķinās, ka Latvijas Nacionālās Bibliotēkas uzturēšana pēc projekta pabeigšanas būs dārga, LNB īpatsvars kopējā bibliotēku finansējumā palielināsies (jau tagad Latvijā Nacionālās bibliotēkas īpatsvars kopējā bibliotēku finansējumā ir ievērojami augstāks kā citās valstīs), un nepietiks valsts līdzekļu sarežģīto informācijas sistēmu uzturēšanai. Tā kā bibliotēkas celtniecības projektu apturēt ir gandrīz neiespējami, ne tikai LNB celtniecības projekta efektivitāte, bet arī visas Latvijas bibliotēku sistēmas nākotne ir atkarīga no “Gaismaspils” izmantošanas efektivitātes.

Pētījuma autori uzskata, ka kultūras jomā projektu ekonomiskais pamatojums ne vienmēr ir galvenais, tāpēc projekta turpināšana ir politisks, nevis ekonomisks jautājums. Tomēr, ar iespējamām negatīvām sekām (šajā gadījumā, augstām uzturēšanas izmaksām nākotnē) ir jāreķinās, un tās ir jāprot likvidēt.

3. BIBLIOTĒKU FINANSĒŠANA, FINANSU AVOTU DAŽĀDOŠANA

Viens no vienotās (integrētās) bibliotēku sistēmas ieviešanas mērķiem ir finansu ekonomija un darbības efektivitātes paaugstināšana. Tomēr jau tagad var paredzēt, ka bibliotēku attīstībai nepieciešamo līdzekļu apjoms nesamazināsies, un arī nākotnē pārsniegs valsts iespējas. Bibliotēku attīstības finansu problēma un pašreizējā finansējuma neatbilstība bibliotēku nozīmīgumam sabiedrības attīstībā ir konstatēta augstajā ES Komisijas ziņojumā. “Tā kā bibliotēkām informācijas sabiedrībā ir nepieciešams veikt tik plašas funkcijas, to finansēšana ir jāuzlabo. Ar tiem resursiem, kas pašlaik ir to rīcībā, tās nevar paveikt neko no tā, ko no bibliotēkām sagaida sabiedrība. Bibliotēku finansēšanu ir pilnīgi jāpārskata visā Eiropā jaunās informācijas sabiedrības aspektā.”⁶⁷

Arī Latvijā bibliotēku nozares pastāvēšanai būs nepieciešams atrast efektīvu finansēšanas modeli. Pētījuma laikā bija paredzēts iepazīties ar jaunākiem risinājumiem bibliotēku finansēšanas jomā ārvalstīs un apsvērt to pielietošanas iespējas Latvijā.

Jaunu finansēšanas modeļu nepieciešamību un iespējamību nosaka:

1) nepieciešamību:

- bibliotēku pakalpojumu nozīmība pieaug, pieaug arī to izmaksas, bet sistēmā trūkst naudas,
- rodas izmaksas, kuras citās līdzvērtīgās informācijas sistēmās finansē patērētājs (piemēram autortiesību izmantošana, iegūstot informāciju pērkot grāmatu vai izmantojot Internetu, apmaksā patērētājs, informācijas pārraidi ārpus bibliotēkām caur sakaru tīkliem apmaksā patērētājs),
- pie klasiskās bibliotēkas kā grāmatu krātuves veidojas bibliotēku industrija, kas pretendē uz peļņas gūšanu izmantojot bibliotēku resursus,

2) iespējamību:

- likums “Par bibliotēkām” miglaini definē bezmaksas pakalpojumus un atļauj lielas iespējas maksas pakalpojumu ieviešanā (tos nosaka bibliotēkas nolikums (statūti), kuru apstiprina Bibliotēku padome, kā arī bibliotēkas lietošanas noteikumi),
- informācija arvien vairāk kļūst par svarīgu peļņas gūšanas (konkurences) faktoru,
- patērētājs vēlas un spēj maksāt par informāciju,
- veidojoties bibliotēku industrijai kļūst vieglāk nošķirt iespējamās finansu plūsmas,
- ir panākta konceptuāla vienošanās par universālo informācijas pakalpojumu (līdzīgi universālam telekomunikāciju pakalpojumam), kura nodrošināšana ir valsts uzdevums,

⁶⁷ Report on the Green Paper on the Role of Libraries in the Modern World. Committee on Culture, Youth, Education and the Media Rapporteur: Mrs Mirja Ryynänen, 25.06.1998.

- uz tirgus principiem pamatotā tautsaimniecībā ir vieglāk panākt kompromisu starp augstāku nodokļu slogu visiem, lai nodrošinātu augstas kvalitātes un bezmaksas informācijas pakalpojumu visiem, un konkrētiem maksājumiem par informācijas pakalpojumiem, ko maksā tikai lietotājs.

Galvenā jauno bibliotēku finansēšanas modeļu iezīme ir tirgus principu pastiprināšana (bibliotēku nozare nav šajā ziņā unikāla pārējo kultūras nozaru vidū), kas izpaužas bezmaksas un maksas pakalpojumu saprātīgā kombinācijā tā, lai:

- būtu ievērots bibliotēku darbības pamatprincips – bibliotēkām jānodrošina katram sabiedrības loceklim brīvu un neierobežotu (šis formulējums ir utopisks gan finansēšanas, gan citādā ziņā) pieeju zināšanām un informācijai,
- būtu ievērota reālā situācija, ka informācijas vajadzība ir dažāda, un dažāda ir vēlēšanās un taisnīga nepieciešamība maksāt par informāciju.

3.1. Bibliotēku finansēšanas avoti

1999. gadā bibliotēkas saņēma un izlietoja apmēram 9.04 miljonus latu, no tiem 1.1 miljonu latu no Kultūras ministrijas budžeta. Bibliotēku finansējums veido apmēram 0,24% no valsts iekšzemes kopprodukta⁶⁸ un tikai apmēram 0.7% no valsts kopbudžeta (1.7% no valsts pamatbudžeta).

Bibliotēku kopējā finansējuma novērtēšanai ir būtisks salīdzinājums, ka izdevumi bibliotēku darbības nodrošināšanai Eiropas Savienības valstīs vidēji ir 0.4% no IKP. Tas nozīmē, ka Latvijā ir iespējas paplašināt bibliotēku finansējumu, samazinot citu nozaru izdevumus (mainot IKP sadalījuma proporcijas), bet ne vairāk kā par apmēram 6 miljoniem latu (0.14% no IKP ir apmēram 5.8 miljoni Ls). Pēc LR KM aprēķiniem, lai izpildītu Ministru kabineta noteiktos bibliotēku finansēšanas normatīvus, papildus esošajam finansējumam tikai normatīvu pozīcijās (apmēram puse no visa bibliotēku finansējuma) nepieciešami 11.7 miljoni latu⁶⁹.

Tā kā Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju ir ievērojami zemāks (tikai 18% no ES vidējā), bibliotēku finansējums, rēķināts uz 1 iedzīvotāju Latvijā ir ievērojami zemāks kā ES vidēji – 3.64 Ls Latvijā un 43.5 Ls ES⁷⁰. Piemēram, Somijā bibliotēku kārtējie izdevumi uz vienu iedzīvotāju gadā ir apmēram 21 lats. 1998. gadā Somijā bibliotēku kārtējie izdevumi bija 199 miljoni eiro. Somijas valdība mērķa maksājumu veidā izsniedza pašvaldībām, kuras uztur publiskās bibliotēkas 75 miljonus eiro.

Latvijā bibliotēku finansējuma palielināšanas avoti ir IKP pieaugums (valsts, pašvaldību un privātie līdzekļi) un ārvalstu finansējums. Vietējā finansējuma palielināšanas iespējas nav lielas. Ja bibliotēku finansēšanai joprojām tiek tērēti 0.24% no IKP, kopprodukta pieaugums par 1% gadā varētu dot bibliotēku nozarei papildus apmēram 90 tūkstošus latu gadā, ja 0.4% no IKP – 150 tūkstošus latu gadā.

Bibliotēku ieņēmumi par sniegtajiem maksas pakalpojumiem Latvijā ir apmēram 2% no kopējiem ieņēmumiem, Eiropas valstīs – 4.6 % no kopējiem ieņēmumiem. Maksas pakalpojumu palielināšana īpašu uzlabojumu bibliotēku finansēšanā nedos.

Bibliotēku finansēšanas uzlabošanas stratēģijā jāuzsver ārvalstu finansējuma palielināšana. Otrs finansēšanas uzlabošanas ceļš ir esošo finansu efektīvāka un mērķtiecīgāka izmantošana. No citu valstu pieredzes var mācīties, ka bibliotēku finansēšanu var uzlabot, precīzāk saskaņojot atbildību un pienākumus bibliotēku finansēšanas jomā (starp valsti, pašvaldību un klientiem).

⁶⁸ *Bibliotēku finansēšanas normatīvi*. Projekts. Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. 2000. g. aprīlis.

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ *ibid.*

Latvijā ir sabiedriskas, privātas un ārvalstu institūciju bibliotēkas. Bibliotēku finansēšanai Latvijā lieto valsts un pašvaldību budžeta līdzekļus un privātus līdzekļus (vietējus vai ārvalstu) (1., 2. tabulas).

Tabulās uzrādīts kultūras finansējuma sadalījums pēc nozarēm un finansējuma avotiem. Diemžēl, tabulās nav uzrādīts privāto un ārvalstu īpašnieku finansējums, jo šādi dati nav pieejami. Dažās nozarēs, piemēram, kultūras mantojuma uzturēšanai, privātā finansējuma īpatsvars varētu būt ļoti liels. 1.tabulā redzams, ka bibliotēku finansēšana veido 42% no pašvaldību finansējuma kultūrai. Pašvaldību līdzekļi veido 55% no bibliotēku finansējuma – šajā ziņā bibliotēku nozare ievērojami atšķiras no citām kultūras nozarēm. Sprotams, visvairāk līdzekļu pašvaldības izlieto savu bibliotēku finansēšanai, savukārt valsts – LNB, LAB un augstskolu bibliotēku uzturēšanai. (2. tabula).

Visu veidu finansējums kultūrai 2000. gadā (plāns)

Programmas	Kopā, ieskaitot investīcijas		Valsts kopā		No tā Kultūras ministrija, KKF, investīcijas		Pašvaldību		Cits		Kultūras ministrijas dotācija	KKF	Citu ministriju	Investīcijas
	tūkst. Ls	% no kopā	tūkst. Ls	% no (2)	tūkst. Ls	% no (2)	tūkst. Ls	% no (2)	tūkst. Ls	% no (2)	tūkst. Ls	tūkst. Ls	tūkst. Ls	tūkst. Ls
Kultūrizglītība	9 096	19	5 324	59	5 324	59	3 400	37	372	4	5 257	67		
Bibliotēkas *	9 078	19	3 915	43	1 555	17	5 036	55	127	1	1 122	30	2 360	403
Muzeji	5 952	13	4 396	74	3 961	67	1 207	20	349	6	2 932	99	435	930
Vizuālā māksla	523	1	323	62	323	62	50	10	150	29	32	291		
Tradicionālā kultūra	653	1	445	68	445	68	188	29	20	3	188	257		
Teātri	3 061	6	1 335	44	1 335	44	80	3	1 646	54	1 066	269		
Mūzika	3 627	8	2 511	69	2 511	69	156	4	960	26	2 239	272		
Kultūras mantojums **	3 143	7	453	14	453	14	1 990	63	700	22	250	203		
Literatūra **	393	1	383	97	383	97	10	3			82	301		
Filmu nozare	2 425	5	805	33	805	33	20	1	1 600	66	525	280		
Starptozare (pārvalde, informātika, pasākumi, projekti)	9 172	19	9 172	100	8 625	94					8 468	57	547	100
KOPĀ	47 122	100	29 061	62	25 719	55	12 137	26	5 924	13	22 161	2 125	3 342	1 433

* Iznemot 1060 vispārīglītojošo skolu bibliotēkas

** Iznemot privātīpašnieku ieguldījumu

Avots: Kultūras ministrijas dati

2. tabula

Visu veidu finansējums bibliotēkām 1999. gadā

Bibliotēkas	Kopā, ieskaitot investīcijas		Valsts kopā		No tā Kultūras ministrijas		Pašvaldību		Cits	
	tūkst. Ls	% no kopā	tūkst. Ls	% no kopā	tūkst. Ls	% no kopā	tūkst. Ls	% no kopā	tūkst. Ls	% no kopā
Nacionālā bibliotēka	1412	16	1412	36	1412	93				
LAB	408	5	408	10						
Augstskolu bibliotēkas	1316	15	1224	32					92	72
Speciālās bibliotēkas	572	6	572	15						
Publiskās bibliotēkas	5180	57	109	3	109	7	5036	100	35	28
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	5036	56			28	2	5036	100		
Skolu bibliotēkas*	156	2	156	4						
Kopā	9044	100	3881	100	1521	100	5036	100	127	100

* Izņemot 1060 vispārizglītojošo skolu bibliotēkas

Avots: Kultūras ministrijas dati

Bibliotēku finansējuma īpatsvars Kultūras ministrijas budžeta izdevumu struktūrā mainās 4-7% robežās no kopējā kultūras nozaru finansējuma, bet naudas izteiksmē stabili pieaug (izņemot 1997. gadu) (3. tabula).

3. tabula

Kultūras ministrijas budžeta struktūra (izdevumu daļa)

Programmas	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 plāns
Tūkst. Ls								
Kultūrizglītība (bez investīcijām)	2 850	4 318	5 643	6 010	4 172	4 726	5 215	5 257
Bibliotēkas (bez investīcijām)	481	602	633	975	962	1 115	1 123	1 122
Muzeji (bez investīcijām)	994	1 484	1 720	2 147	2 071	2 168	2 786	2 932
Vizuālā māksla								32
Tradicionālā kultūra	101	143	174	174	174	580	190	188
Teātri	910	1 018	1 005	1 026	1 221	968	1 104	1 066
Mūzika (bez pašu ieņēmumiem)	658	781	926	1 090	1 200	1 614	1 942	2 239
Kultūras mantojums	179	200	193	298	232	250	250	250
Literatūra	60	194	169	130	82	82	82	82
Filmu nozare	192	304	297	304	642	682	548	525
Pārējie izdevumi	2 976	5 036	5 761	6 473	5 679	6 389	9 040	9 901
KOPĀ	9 401	14 080	16 521	18 627	16 435	18 574	22 280	23 594
Procentos no kopējā								
Kultūrizglītība	30.3	30.7	34.2	32.3	25.4	25.4	23.4	22.3
Bibliotēkas	5.1	4.3	3.8	5.2	5.9	6.0	5.0	4.8
Muzeji	10.6	10.5	10.4	11.5	12.6	11.7	12.5	12.4
Vizuālā māksla								0.1
Tradicionālā kultūra	1.1	1.0	1.1	0.9	1.1	3.1	0.9	0.8
Teātri	9.7	7.2	6.1	5.5	7.4	5.2	5.0	4.5
Mūzika	7.0	5.5	5.6	5.9	7.3	8.7	8.7	9.5
Kultūras mantojums	1.9	1.4	1.2	1.6	1.4	1.3	1.1	1.1
Literatūra	0.6	1.4	1.0	0.7	0.5	0.4	0.4	0.3
Filmu nozare	2.0	2.2	1.8	1.6	3.9	3.7	2.5	2.2
Pārējie izdevumi	31.7	35.8	34.9	34.8	34.6	34.4	40.6	42.0
KOPĀ	100	100	100	100	100	100	100	100

Avots: Kultūras ministrijas dati

Bibliotēka var pretendēt uz valsts vai pašvaldību finansējumu, ja tā atbilstoši “Bibliotēku likumam” ir reģistrēta. Likumā noteikts, ka **bibliotēka ir šajā likumā noteiktā kārtībā reģistrēta kultūras, izglītības un informācijas iestāde, kura veic pasaules kultūras mantojuma – iespieddarbu, elektronisko izdevumu, rokrakstu un citu dokumentu uzkrāšanu, sistematizēšanu, katalogizēšanu un saglabāšanu, kā arī nodrošina tajā esošās informācijas publisku pieejamību un tās izmantošanu** (3. pants). Atbilstoši likumam, visas neregistrētās izdevumu krātuves nav bibliotēkas pat tad, ja tās veic bibliotēku funkcijas – uztur informācijas krājumus atbilstoši “Bibliotēku likumā” noteiktajai kārtībai un nodrošina informācijas pieejamību.

Turpretī Starptautiskais standarts ISO 2789:1991. pēc kura vadās LNB gatavojot bibliotēku statistiku, definē bibliotēkas kā organizāciju vai organizācijas daļu, kuras galvenais uzdevums ir veidot fondu (krājumu) un ar personāla palīdzību veicināt tā izmantošanu lietotāju informacionālajām, pētniecības, izglītības vai atpūtas vajadzībām⁷¹. Pastāvot šādai pretrunai bibliotēku definīcijā, var gadīties, ka Latvijas bibliotēku statistika ir nepilnīga un nav starptautiski salīdzināma, kaut arī tā it kā ievēro ISO 2789:1991.

Bibliotēku likums attiecas uz visām Latvijas Republikā esošajām bibliotēkām neatkarīgi no to dibināšanas un finansēšanas kārtības, darbības rakstura un juridiskā statusa, bet neattiecas uz tiem izdevumu krājumiem (mājas bibliotēkām), kas atrodas juridisko vai fizisko personu krājumā un nav reģistrēti šajā likumā noteiktā kārtībā (2. pants (4) punkts)⁷². Bibliotēkas juridisko statusu nosaka tās dibinātājs, tās var būt pastāvīgas juridiskās personas vai kādas citas juridiskās personas struktūrvienības. Likums tomēr precizē, ka valsts un pašvaldību dibinātās bibliotēkas (izņemot valsts un pašvaldību iestāžu dibinātās) ir patstāvīgas juridiskās personas.

Bibliotēku likums nosaka, ka ikviena bibliotēka reģistrējama Bibliotēku pārvaldē mēneša laikā pēc tās nodibināšanas. Reģistrētās bibliotēkas ieraksta Bibliotēku reģistrā un tās uzskata par Latvijas vienotās bibliotēku sistēmas elementiem. Tas nozīmē, ka tām tiek piešķirts noteikts statuss (pēc akreditācijas), tās tiek tipizētas un novērotas, tām jāsniedz informāciju par savu darbību bibliotēku pārvaldes institūcijās un tās kopumā veido pamatu bibliotēku politikas veidošanai valstī. Iekļaušanās vienotā bibliotēku sistēmā dod iespēju izmantot kopējos bibliotēku sistēmas resursus – starpbibliotēku abonementa pakalpojumus un citus.

Bibliotēku likumā paredzēta bibliotēku akreditācija (gada laikā no tās reģistrācijas dienas un turpmāk reizi piecos gados), kas papildus pienākumam reģistrēties uzliek pienākumu izturēt noteiktas kvalitātes prasības. No vienas puses bibliotēku akreditācijas kritērijos ietilpst arī pastāvīga finansējuma garantijas, bet no otras puses akreditācija dod lielākas iespējas iegūt finansējumu. Ja bibliotēka nespēj izturēt akreditāciju, to likvidē un izslēdz no Bibliotēku reģistra, valsts un pašvaldību bibliotēku fondus nodod citu bibliotēku rīcībā.

Akreditācijas rezultātā bibliotēkas iegūst valsts nozīmes bibliotēkas, reģiona galvenās bibliotēkas vai vietējas nozīmes bibliotēkas statusu. Katram no tiem ir noteikti atbilstības kritēriji, kas būtībā raksturo bibliotēkas iespējas veikt šaurākas vai plašākas funkcijas. Jo augstāku statusu bibliotēka vēlas iegūt, jo lielākām jābūt tās finansu un funkcionālām iespējām, bet tām arī iespējams iegūt lielāku finansējumu no valsts un pašvaldībām.

Vienotā bibliotēku sistēma kā tāda nav institucionalizēta (“Bibliotēku likums” to tikai piemin, bet nereglamentē), līdzdalība un sistēmas uzlikto pienākumu izpilde ir brīvprātīga un tāpēc nepilnīga. Tomēr sistēmas modelis tiek paturēts prātā un par tā izturēšanu rūpējas Bibliotēku padome, vērtējot visas svarīgākās norises (bibliotēku dibināšanu, izvirzīšanu akreditācijai, akreditācijas rezultātus).

Tā kā līdz šim nav izveidota likumā paredzētā bibliotēku akreditācijas institucionālā bāze (Bibliotēku pārvalde, MK izdotie akreditācijas noteikumi) bibliotēku akreditācija nenotiek. Arī bibliotēku reģistrs nav izveidots.

Reģistrēto bibliotēku finansēšanas kārtību nosaka “Bibliotēku likuma” 17. pants. Bibliotēku finansēšanas kārtība likumā noteikta pēc principa – bibliotēku finansē īpašnieks. Saskaņā ar to valsts (nevis valsts nozīmes) bibliotēku darbībai paredzētos līdzekļus piešķir saskaņā ar gadskārtējā valsts budžeta likumā paredzēto apropriāciju. Pašvaldību bibliotēku darbībai paredzētos līdzekļus piešķir ar likumos noteiktajā kārtībā izdarītu apropriāciju. Saskaņā ar

⁷¹ Informācija un dokumentācija – Starptautiskā bibliotēku statistika. LVS ISO 2789:1991. Latvijas Standartizācijas un metroloģijas centrs, Rīgā, 1998.

⁷² *Bibliotēku likums*. Latvijas Republikas Saeima: Vēstnesis, 09.06.98. nr.167

“Bibliotēku likumu” bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvus nosaka Ministru kabinets. Šī pētījuma laikā pielietojami normatīvi vēl nebija noteikti.

“Bibliotēku likumā” noteikts, ka valsts un pašvaldības finansē to īpašumā esošās bibliotēkas, nodrošinot līdzekļus (17. panta (2) punkts):

- 1) bibliotēku krājumu organizēšanai, papildināšanai, restaurācijai, konservācijai un cita veida saglabāšanai, kā arī to fiziskajai drošībai (apsardzei, aizsardzības, ugunsdrošības un citām iekārtām) atbilstoši Ministru Kabineta noteikumiem par Nacionālo bibliotēku krājumu,
- 2) bibliotēku ēku, telpu, iekārtu, tehniskā aprīkojuma uzturēšanai, jaunu informācijas tehnoloģiju ieviešanai un uzturēšanai atbilstoši Ministru Kabineta noteikumiem par Nacionālo bibliotēku krājumu,
- 3) bibliotēku telpu īrei, komunālajiem maksājumiem, nodokļu un zemes nomas maksājumiem,
- 4) bibliotēku krājumu publiskas pieejamības nodrošināšanai,
- 5) bibliotēku sadarbībai, arī starptautiskai sadarbībai,
- 6) kapitālieguldījumiem bibliotēku ēku celtniecībai un rekonstrukcijai,
- 7) bibliotēku darbinieku atalgojumiem,
- 8) bibliotēku darbinieku kvalifikācijas pilnīgošanai,
- 9) bibliotēku darbības popularizēšanai.

Likuma izpratnē valsts bibliotēka ir tāda bibliotēka, kuru dibina, reorganizē un likvidē Ministru kabinets pēc tās ministrijas ierosinājuma, kuras pārziņā ir bibliotēka, ņemot vērā Latvijas Bibliotēku padomes atzinumu. Valsts bibliotēku var dibināt arī citas ministrijas vai valsts iestādes, ņemot vērā Latvijas Bibliotēku padomes atzinumu. Pašlaik valsts bibliotēkas atrodas visu ministriju pārraudzībā vai pārziņā.

Visas bibliotēkas, kuras atbilst valsts nozīmes bibliotēku kritērijiem, ir valsts bibliotēkas.

Valsts bibliotēkas finansējumu saņem no valsts budžeta ar Latvijas Republikas Kultūras ministrijas starpniecību (Nacionālā bibliotēka), vai netieši, ja tās finansē atbildīgā ministrija, valsts iestāde vai uzņēmums (piemēram, valsts augstskolu bibliotēkas, valsts speciālās bibliotēkas). Finansējumu piešķir atbilstoši tāmei, bet nekad pilnīgi visu pieprasīto.

Pašvaldības bibliotēkas dibina, reorganizē un likvidē attiecīgā pašvaldība, ņemot vērā Latvijas Bibliotēku padomes atzinumu.

Reģiona galvenās bibliotēkas finansējumu veido:

- 1) dibinātāja finansu līdzekļi (šī likuma norma pieļauj, ka reģiona galvenās bibliotēkas var nebūt pašvaldību bibliotēkas, bet parasti tās ir pašvaldību bibliotēkas),
- 2) valsts finansējums mērķdotāciju veidā,
- 3) finansu līdzekļi, kurus noteiktu uzdevumu veikšanai saskaņā ar savstarpēju vienošanos piešķir attiecīgās administratīvās teritorijas bibliotēku dibinātāji.

Likums nosaka, ka valsts un pašvaldību bibliotēkas var saņemt papildus finansu līdzekļus:

- 1) ziedojumu un dāvinājumu veidā,
- 2) sniedzot maksas pakalpojumus bibliotēkas nolikumā (statūtos) noteiktajos gadījumos,
- 3) no citiem ieņēmumiem.

Šos līdzekļus ieskaita attiecīgās bibliotēkas speciālā budžeta kontā un tos atļauts izmantot tikai darbības attīstīšanai.

Ārvalstu institūciju, privātās personīgās un uzņēmumu bibliotēkas finansē to īpašnieki (ārvalstu valdības un pašvaldības, iestādes vai privātpašnieki). Likums nosaka, ka arī privātām bibliotēkām (vienīgās bibliotēkas, ārpus valsts un pašvaldības bibliotēkām, kuras likums piemin) finansējumam jāatbilst izdevumu grupējumam un Ministru kabineta noteiktajiem normatīviem (kas vēl nav noteikti).

“Bibliotēku likums” nosaka, ka visas bibliotēkas var saņemt arī valsts budžetā vai pašvaldību budžetos paredzētos finanšu līdzekļus īpašu ar bibliotēku darbību, attīstību un zinātnisko pētniecību saistītu projektu un programmu realizēšanai. Šajā finansējuma grupā ietilpst arī Valsts investīciju programma (VIP).

Visām bibliotēkām ir tiesības izmantot starptautisko finanšu institūciju (fondu) finansējumus, ko iegūst noteiktu darbu izpildei. Šādā veidā iegūtos līdzekļus bibliotēkas var izmantot savām vajadzībām.

Valsts un pašvaldību bibliotēkās lietotāja apkalpošana un bibliotēkas informācijas sistēmu izmantošana ir bez maksas. Izņēmums ir Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, kurā 1999. gada 15. maijā ieviesti abonementa maksājumi. Bibliotēkas pakalpojumu veidus, par kuriem ņemama samaksa, nosaka bibliotēkas nolikums (statūti) un bibliotēkas lietošanas noteikumi.

Bibliotēkām ir tiesības noteikt maksu par papildus pakalpojumiem, piemēram, kopiju sagatavošanu, Interneta un citu komunikācijas līdzekļu lietošanu bibliotēku telpās. Maksas pakalpojumu īpatsvars bibliotēku ieņēmumos ir neliels – apmēram 2% no kopējiem ieņēmumiem. Privātās neregistrētās krātuves parasti ir vietējas nozīmes un pakalpojumus nepiedāvā.

Latvijas bibliotēku sistēma ir strukturēta tipos un tīklos. Finansēšanas kārtība vienā tipā iedalītajās bibliotēkās un pat viena tipa un viena īpašnieka bibliotēkās atšķiras (ir tikai apmēram vienāda) (piemēram, tā saucamās nozaru zinātniskās bibliotēkas), un tā nav vienāda arī tīklos (ir izņēmumi). Atsevišķu bibliotēku finansēšanas modeļi atšķiras arī sarežģītības ziņā – no vienkārša vienkanāla finansējuma no valsts vai pašvaldību budžetiem līdz sarežģītam daudzkanālu finansējumam. Taču ir izturēts princips, ka bibliotēku finansē tās dibinātājs.

Bibliotēku darbības rezultāti un atbilstība likumam tiek novērota un kontrolēta visās reģistrētajās bibliotēkās, bet finansēšana (finanšu pietiekamība) – galvenokārt Kultūras ministrijas finansētajā sektorā. Citu organizāciju finansētajā sektorā ir sliktākas iespējas iegūt informāciju. Pašlaik bibliotēku statistika apkopo ziņas par 80-90% no reģistrētajām bibliotēkām⁷³. Pēc ziņām no citiem avotiem ziņas sniedz tikai 50-55% bibliotēku⁷⁴.

Pētījuma vajadzībām, lai noteiktu bibliotēku finansēšanas likumsakarības, bibliotēku finansēšana analizēta arī atbilstoši bibliotēku tipoloģijai. Bibliotēku iedalījums tipos Latvijā nav precīzi noteikts (dažādos avotos sastopami dažādi dalījumi), un tas pēc būtības nedaudz atšķiras no ārvalstīs lietotās - piemēram, zinātniskās bibliotēkas, tai skaitā Nacionālā bibliotēka, Latvijā nav publiskās bibliotēkas, bet dažās citās valstīs ir.

Statistiskā informācija par bibliotēkām iegūta no diviem avotiem: LibEcon 2000, kur Latvijas bibliotēku sistēmu veido⁷⁵:

- Latvijas Nacionālā bibliotēka,
- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka – nozīmīgākā nespecializētā bibliotēka,
- 20 augstākās izglītības iestāžu bibliotēkas,
- 40 speciālās bibliotēkas,
- 974 publiskās bibliotēkas (tai skaitā 922 pašvaldību publiskās bibliotēkas un 52 citas publiskās bibliotēkas),
- 1123 skolu bibliotēkas (1060 vispārīzglītojošo skolu bibliotēkas, 63 profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkas),

⁷³ Nacionālā Programma “Kultūra”. Projekts 2000 – 2010. 1999.

⁷⁴ *Bibliotēku finansēšanas normatīvi*. Projekts. Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. 2000. g. aprīlis.

⁷⁵ Latvijas bibliotēku situācija Eiropas kontekstā. No Eiropas Komisijas projekta LibEcon 2000 rezultātiem sagatavoti dati. (<http://www.libecon2000.org>) -LR Kultūras Ministrija, 2000

un statistiskā krājuma, kas veidots atbilstoši ISO 2789:1991. Krājumā sniegta informācija par:

- Latvijas Nacionālo bibliotēku,
- Latvijas Akadēmisko bibliotēku,
- 21 augstskolu bibliotēkām,
- 43 speciālām bibliotēkām,
- 952 publiskām bibliotēkām (tai skaitā 922 pašvaldību publiskām bibliotēkām un 32 citām publiskām bibliotēkām),
- 1123 skolu bibliotēkas (1060 vispārīzglītojošo skolu bibliotēkām, 63 profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkām),
- 66 bērnu bibliotēkām.

Zinātniskās un speciālās bibliotēkas

Par Latvijas valsts galveno bibliotēku pamatoti uzskata Latvijas Nacionālo bibliotēku, tās darbību un finansēšanas kārtību regulē speciāls likums. Nacionālās bibliotēkas lasītāju un izsniegumu skaits gadu no gada palielinās, bet krājumi samazinās (4. tabula).

4. tabula

Latvijas Nacionālās bibliotēkas darbības rādītāji

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Fondi, milj. eks.	4.9	5.6	5.6	4.3	4.8	4.8	4.5	4.4	4.4	4.3
Pavisam lasītāji, tūkst.	20	20	19	25	26	30	34	34	39	43
Izsniegums, milj. eks.	1.5	1.5	1.8	2	2.1	2.6	3.2	2.7	3.0	3.0

Avoti: Latvijas statistikas gadagrāmata 1998, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (1998), 153. lpp.;
 Latvijas statistikas gadagrāmata 1999, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (1999), 141. lpp.;
 Latvijas bibliotēku darba rādītāji, LNB, 2000, 5. lpp.

Nacionālās bibliotēkas finansēšana ir pilnīgā LR Kultūras ministrijas atbildībā. Likumā “Par Latvijas Nacionālo bibliotēku” teikts, ka Latvijas Nacionālajai bibliotēkai nepieciešamos līdzekļus veido asignējumi no Latvijas Republikas valsts budžeta, kas iedalīti Latvijas Republikas Kultūras ministrijai atsevišķā pantā, un ārpusbudžeta līdzekļi. Nacionālās bibliotēkas finansēšanai Kultūras ministrija tērē nedaudz vairāk kā 1 miljonu latu gadā, tas ir, 93% no naudas līdzekļiem, ko Kultūras ministrija atvēl bibliotēku nozarei (1. tabula). Nacionālās bibliotēkas uzturēšanai tērē 38 % no bibliotēkām paredzētajiem valsts līdzekļiem, neskaitot investīcijas (2. tabula) (13 % no kopējiem bibliotēku kārtējiem izdevumiem un 37% no investīciju līdzekļiem) (5. tabula).

Salīdzinot ar citām valstīm, Latvijā nacionālās bibliotēkas finansējuma īpatsvars kopējā bibliotēku finansējumā ir īpaši augsts (vai precīzāk, citām bibliotēkām ir īpaši zems), it sevišķi materiālu iegādei un personālam.

Turpretī izsniegumu skaits uz vienu bibliotēkas darbinieku Latvijas Nacionālā bibliotēkā (6.2 tūkst) ir divas reizes zemāks kā Eiropas Savienības valstīs (12.8 tūkst.), nedaudz zemāks kā Ziemeļeiropas valstīs (7.3 tūkst.), salīdzināms ar ES asociētām valstīm (6.2 tūkst.), bet ievērojami augstāks kā Igaunijā (0.6 tūkst.) un Lietuvā (1.8 tūkst.).

Saeimas Informācijas nodaļas bibliotēku (Parlamenta bibliotēku) finansē no Saeimas līdzekļiem.

Zinātnisko bibliotēku finansēšanas kārtība ir dažāda. Otrās lielākās valsts bibliotēkas - Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas un tās sastāvā iekļautās Jāņa Misiņa bibliotēkas finansēšana ir nodota Latvijas Zinātnes padomes atbildībā. Bibliotēkas finansēšanai izmanto Latvijas zinātnes budžeta līdzekļus.

Augstskolu bibliotēkas (universitāšu akadēmiskās bibliotēkas un speciālās augstskolu bibliotēkas) finansē augstskolas, kombinējot valsts finansējuma līdzekļus un ieņēmumus no maksas studijām. Bibliotēku uzturēšana ir iekļauta augstskolu ikgadējos izdevumos. Privātās augstskolas valsts līdzekļus bibliotēku uzturēšanai nesaņem pat tad, ja bibliotēkas ir reģistrētas, izņemot speciālus līdzekļus projektiem un programmām. Latvijā ir 33 augstskolas un 26 augstskolu bibliotēkas, tas nozīmē, ka 7 augstskolas savas bibliotēkas nav izveidojušas vai nav piereģistrējušas.

Salīdzinot ar Eiropas Savienības valstīm, Latvijā augstskolu finansējuma īpatsvars kopējā bibliotēku finansējumā ir nesamērīgi zems, izsniegumu skaits uz vienu bibliotekāru – neparasti augsts (to var izskaidrot ar lasītavu trūkumu augstskolu bibliotēkās) (58.7 tūkst. Latvijā, 16.9 tūkst. Eiropas Savienības valstīs, 30.6 tūkst. Ziemeļeiropas valstīs, 22.1 tūkst. ES asociētās valstīs, 26.5 tūkst. Igaunijā un 75.3 tūkst. Lietuvā).

Nozaru zinātniskās bibliotēkas finansē par nozari atbildīgā ministrija.

Speciālās bibliotēkas (nozaru, iestāžu) finansē no to iestāžu un uzņēmumu līdzekļiem, kuru pārziņā bibliotēkas atrodas. Valsts pārvaldes institūciju bibliotēkas finansē no valsts pārvaldes iestādes līdzekļiem, bibliotēku uzturēšana ir iekļauta iestāžu izdevumu tāmē.

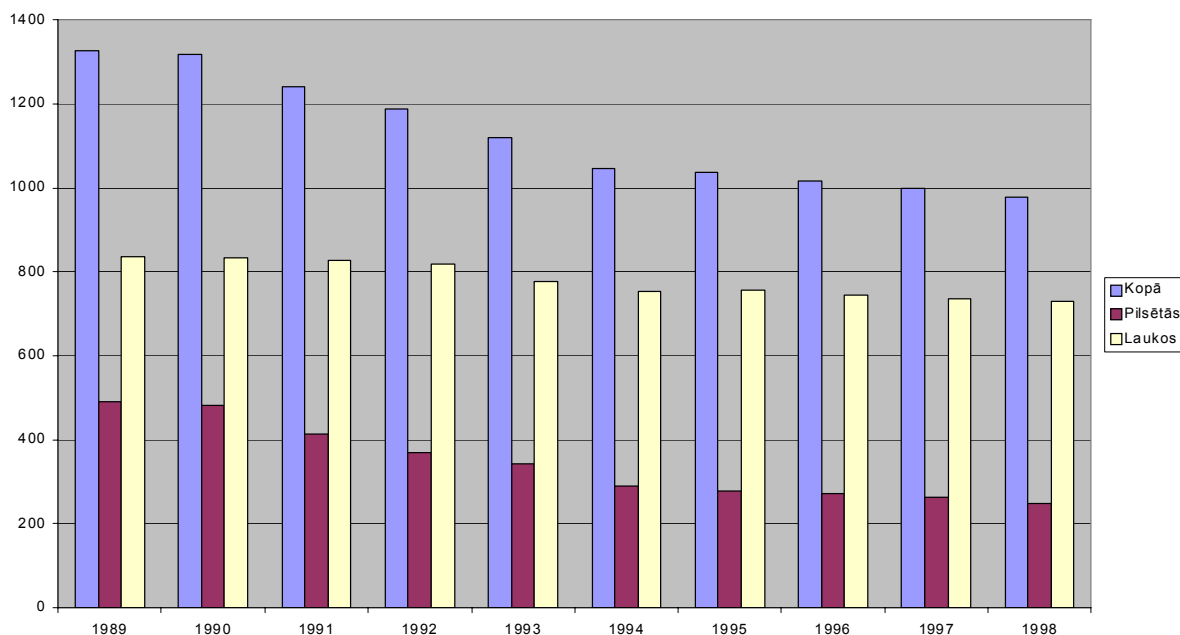
Zinātniski pētniecisko iestāžu bibliotēkas finansē no zinātnisko iestāžu līdzekļiem, kas iegūti pildot valsts grantus (valsts budžeta līdzekļi), vai līgumdarbus (dažādi avoti). Zinātniski pētniecisko iestāžu bibliotēkas finansē pēc iespējām, speciālu finansējumu tās nesaņem, kaut arī tās ir valsts īpašums (pieder valsts uzņēmumam vai iestādei), atbilst Bibliotēku likumam (ir pieteikušas savu esamību un iesniedz statistiku).

Muzeju un arhīvu bibliotēkas finansē no muzeju un arhīvu līdzekļiem, bet vidējās speciālās izglītības iestāžu bibliotēkas no skolu uzturēšanas līdzekļiem. Pēdējo trīs bibliotēku grupu finansēšanai nav izdalīti speciāli līdzekļi, tāpēc nepietiek naudas kvalificēta personāla apmaksai. No otras puses, starptautiskās sadarbības ceļā šajās bibliotēkās ieplūst vērtīga literatūra, kas netiek pienācīgi izmantota.

Speciālās bibliotēkas ir izveidotas uzņēmumos kā informācijas dienestu sastāvdaļas. 60 no tām ir reģistrētas, 43 sniedz ziņas par sevi, bet ir daudz šāda veida neregistrētas bibliotēkas. Atsevišķas bibliotēkas veido arī sabiedriskās organizācijas. Bibliotēkas ir jaunas, ar specifisku uzņēmuma darbībai atbilstošu saturu, tām tikai retos gadījumos ir profesionāls vadītājs vai atbildīgais bibliogrāfs, tās nav reģistrētas un nav iekļautas tīklos. Tomēr šādas bibliotēkas sniedz bibliotēku pakalpojumus saviem darbiniekiem un citiem klientiem, un tās uztur īpatnējas, pēdējā laikā izdotas, dažkārt unikālas literatūras un normatīvu krājumus.

Publiskās bibliotēkas ir tautas bibliotēkas (tai skaitā bērnu), skolu bibliotēkas, karaspēku daļu bibliotēkas, veselības iestāžu bibliotēkas, iekšlietu bibliotēkas (tai skaitā cietumu), neredzīgo bibliotēkas, nacionālo kultūras biedrību, reliģisko organizāciju un ārvalstu institūciju bibliotēkas.

Bibliotēku skaits

1. zīmējumā parādīts publisko bibliotēku skaita izmaiņas kopš 1989. gada, kam par pamatu ir bijis arī finanšu trūkums. Zīmīgi, ka pilsētās samazinājums ir lielāks, kaut gan pagastu finanšu iespējas ir mazākas. Pēdējos gados bibliotēku slēgšana ir samazinājusies.

Pašvaldību publisko bibliotēku uzturēšanai izmanto 61.5% no visa bibliotēku finansējuma kārtējiem izdevumiem, bet tikai 12% no investīciju līdzekļiem (5. tabula).

Salīdzinot ar citām valstīm, publisko bibliotēku finansējuma īpatsvars kopējā bibliotēku finansējumā ir zemāks, bet izsniegumu skaits uz vienu bibliotēkas darbinieku augstāks (35.4 tūkst. Latvijā, 18.6 tūkst. ES valstīs, 36.4 tūkst. Ziemeļeiropas valstīs, 27.8 tūkst. ES asociētās valstīs, 35.8 tūkst. Igaunijā, 27.6 tūkst. Lietuvā).

Tautas bibliotēkas un bērnu bibliotēkas ir organizētas 33 atsevišķās sistēmās (katra ar savu Centrālo bibliotēku). Likums nenosaka, ka visām šo sistēmu bibliotēkām ir jābūt pašvaldību bibliotēkām, bet tās parasti ir pašvaldību bibliotēkas.

Karaspēku daļu bibliotēkas finansē no Aizsardzības ministrijas budžeta.

Veselības iestāžu bibliotēkas finansē no iestādes uzturēšanas līdzekļiem, ieskaitot nepieciešamos līdzekļus veselības iestādes finansējumā. Cietumu un citas iekšlietu ministrijas bibliotēkas finansē no Iekšlietu ministrijas budžeta.

Par bērnu publiskajām bibliotēkām uzskata bērnu literatūras bibliotēkas, kas izvietotas ārpus skolām. Tās finansē no pašvaldību līdzekļiem, tāpat kā pašvaldību publiskās bibliotēkas. Vispārizglītojošās skolās izvietotās bibliotēkas finansē no skolai izdalītajiem mācību procesa nodrošināšanai paredzētajiem līdzekļiem. Pirms neilga laika skolu bibliotēkas patiešām iekļāvās mācību procesā, jo tās glabāja mācību grāmatas. Tagad situācija mainās, skolu bibliotēku tematika paplašinās un tās pēc satura kļūst līdzīgas publiskajām bibliotēkām.

Dažās pašvaldībās pastāv trīs dažāda tipa bibliotēkas – skolu, bērnu un pieaugušo, dažās arī augstskolu un zinātniskās – katra savās telpās, ar atsevišķu administrāciju un fondiem (dažkārt paralēliem).

Tautas bibliotēkas aizvien lielākus līdzekļus iegūst no maksas pakalpojumiem, sponsoriem un fondiem. Šos līdzekļus var izmantot tikai attīstībai, bet nevar izmantot algu palielināšanai⁷⁶.

1996. gadā sākās administratīvā reforma, kura pēc būtības likvidē rajonu centrālās bibliotēkas, tās nododot rajona centrālo pilsētu pārziņā. Sastopami gadījumi, kad notiek pieaugušo un bērnu vai pagastu un skolu bibliotēku apvienošana, vai pagasta (pilsētu) un augstskolu bibliotēku apvienošana (Valmiera).

Publisko bibliotēku datorizāciju finansē LR Kultūras ministrija, pašvaldības un Sorosa fonds.

Sabiedrisko organizāciju (piem. arodbiedrību, nacionālo, kultūras biedrību) un ārvalstu institūciju bibliotēkas (Ziemeļvalstu bibliotēka, Eiropas Informācijas centra bibliotēka u.c.) finansē to īpašnieki.

⁷⁶ *Nacionālā Programma "Kultūra"*. Projekts 2000 – 2010. 1999 *Nacionālā Programma "Kultūra"*. Projekts 2000 – 2010. 1999

5. tabula

Bibliotēku finansiālā darbība 1999. gadā

	Datus iesniegušo bibliotēku skaits	Bibliotēku izdevumi kopā, tūkst Ls	% no kopā	Kārtējie izdevumi, tūkst. Ls	% no kopā	% no kopējā finansējuma grupā	Kapitāl- izdevumi, tūkst Ls	% no kopā	% no kopējā finansēju ma grupā
Nacionālā bibliotēka	1	1412	15.66	1031	12.92	73.02	381	36.78	26.98
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	1	408	4.52	408	5.11	100.00	0	0.00	0.00
Augstskolu bibliotēkas	21	1316	14.60	810	10.15	61.52	506	48.90	38.48
Speciālās bibliotēkas*	43	572	6.35	556	6.96	97.08	17	1.61	2.92
Publiskās bibliotēkas**	32	116	1.29	114	1.43	98.21	2	0.20	1.79
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	922	5036	55.85	4906	61.48	97.43	130	12.51	2.57
Skolu bibliotēkas***	63	156	1.73	156	1.96	100.00	0	0.00	0.00
Kopā	1083	9016	100.00	7981	100.00	88.51	1036	100.00	11.49

* Kopējais skaits 60

** Kopējais skaits 52 bibliotēkas

*** Izņemot 1060 vispārizglītojošo skolu bibliotēkas

Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000

Secinājumi par bibliotēku finansēšanas kārtību:

- 1) Latvijā bibliotēku darbību un finansēšanu regulē likumu komplekss, bet tie netiek pildīti ne institucionālā, ne finansu ziņā:
 - nav izveidota bibliotēku pārvalde,
 - nenotiek paredzētā bibliotēku reģistrācija,
 - nenotiek bibliotēku akreditācija,
 - netiek ievērota likumā paredzētā bibliotēku finansēšanas kārtība,
 - nav noteikti izmaksu normatīvi, kam jākalpo par bāzi finansējumam,
- 2) bibliotēku definīcija Latvijā atšķiras no bibliotēku definīcijas ISO 2789:1991 standartā ar to, ka Latvijā par bibliotēku uzskata tikai reģistrētu grāmatu krātuvi, bet ISO – jebkuru grāmatu krātuvi, kuras apkalpošanai nozīmēts personāls. Tas nozīmē, ka Latvijas bibliotēku darbības rādītāji var būt nepilnīgi un nesalīdzināmi ar citām valstīm.
- 3) bibliotēku sistēma Latvijā tiek dažādi definēta un dalīta: pēc īpašuma formas, pēc nozīmības, tipos un statistiskās grupās,
- 4) bibliotēku finansēšanas kārtība ir ļoti dažāda, un tai grūti izsekot,
- 5) pastāvot atšķirīgai un faktiski nekontrolētai kārtībai, bibliotēku finansējums un iespējas nodrošināt bibliotēku pakalpojumus atšķiras,
- 6) valsts finansu līdzdalība kopējās bibliotēku attīstības regulēšanā ir nenozīmīga, līdzīgi kā Latvijas Operas gadījumā, valsts līdzekļi koncentrējas viena liela bibliotēku infrastruktūras objektā (LNB),
- 7) salīdzinot ar citām valstīm, Latvijā kopējā bibliotēku finansējuma struktūrā ir pārāk liels LNB īpatsvars un pārāk neliels augstskolu bibliotēku īpatsvars. Tā kā finansējumu apjomi salīdzināmajos rādītājos Latvijā ir ievērojami zemāki (5-10-20) reizes, strukturālās atšķirības jāvērtē nevis kā LNB pārāk augsts finansējums, bet pārējās sistēmas pārāk zems finansējums. Sevišķi zems ir augstskolu bibliotēku īpatsvars kopējā finansējuma struktūrā.

3.2. Finansējuma izlietojums

Bibliotēku uzturēšanai izsniegto līdzekļu izlietojumu regulē līdzekļu izmantošanas kārtība valsts un pašvaldību iestādēs, tāmes un Ministru kabineta noteiktie normatīvi (nav izstrādāti).

1999. gadā no kopējiem izdevumiem bibliotēku darbības nodrošināšanai 7.98 miljoni Ls (88.4%) izlietoti kārtējiem izdevumiem un 1.04 miljoni latu kapitāliem izdevumiem (5.tabula). Līdzekļi kapitāliem izdevumiem ir sadalīti nevienmērīgi, visvairāk līdzekļu ir saņēmušas augstskolu bibliotēkas un Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Bibliotēku kārtējos izdevumos lielākais īpatsvars ir personāla izmaksām (52.7%) un pārējiem izdevumiem (40.4%), no kuriem galvenie ir telpu īre (6. tabula). Nacionālai bibliotēkai papildus izdevumi varētu būt saistīti ar galvenās bibliotēkas funkciju izpildi.

Visvairāk **personāla izmaksām** tērē publiskās bibliotēkas, bet visaugstākās izmaksas uz vienu personāla vienību ir LAB. Personāla izmaksu sīka analīze sniegta 7. tabulā. Lai izmaksu rādītāji būtu salīdzināmi, lietots pilnas slodzes ekvivalenta rādītājs. Kā redzams no tabulas, visvairāk nepilna laika nodarbināto ir publiskās bibliotēkās.

Bibliotēku personāla izmaksu īpatsvars izmaksu struktūrā Latvijā ar samērojams ar to citās valstīs, bet izdevumi personālam, rēķinot vidēji uz vienu darbinieku, ievērojami atšķiras (8. tabula).

Bibliotēku kārtējo izdevumu analīze 1999. gadā

	Datus iesniegušo bibliotēku skaits	Kārtējie izdevumi tūkst Ls	Tai skaitā								
			Personālam tūkst Ls	Personālam % no kopā	Personālam % no kārtējiem	Fonda komplektēšanai tūkst Ls	Fondam % no kopā	Fondam % no kārtējiem	Pārējie izdevumi tūkst Ls	Pārējie % no kopā	Pārējie % no kārtējiem
Nacionālā bibliotēka	1	1031	485934	11.56	47.1	139	10.26	13.5	406	12.61	39.4
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	1	408	189153	4.50	46.4	38	2.80	9.3	181	5.61	44.3
Augstskolu bibliotēkas	21	810	427152	10.16	52.8	282	20.82	34.8	900	27.95	111.2
Speciālās bibliotēkas*	43	556	260790	6.20	46.9	155	11.46	28.0	140	4.33	25.1
Publiskās bibliotēkas**	32	114	64431	1.53	56.5	21	1.56	18.6	28	0.88	24.9
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	922	4906	2692220	64.04	54.9	662	48.83	13.5	1552	48.19	31.6
Skolu bibliotēkas***	63	156	84513	2.01	54.1	58	4.26	37.0	14	0.43	8.9
Kopā	1083	7981	4204193	100.00	52.7	1355	100.00	17.0	3221	100.00	40.4

* Kopējais skaits 60

** Kopējais skaits 52 bibliotēkas

*** Izņemot 1060 vispārizglītojošo skolu bibliotēkas

Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000

Bibliotēku personāla izmaksu analīze 1999. gadā

	Datus iesniegušo bibliotēku skaits	Personāla izmaksas, tūkst Ls	Bibliotekārie darbinieki	Bibliotekāro darbinieku PSE	Darbinieki ar augstāko izglītību	Darbinieku ar augstāko izglītību PSE	Pārējais personāls	Pārējā personāla PSE	Kopā	Kopā pēc PSE
Nacionālā bibliotēka	1	486	343	331	247	241	90	82	433	414
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	1	189	108	107	68	68	36	32	144	138
Augstskolu bibliotēkas	21	427	341	319	220	210	21	20	362	339
Speciālās bibliotēkas	43	261	188	173	136	130	33	32	221	205
Publiskās bibliotēkas	32	64	58	49	26	25	20	20	78	68
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	922	2692	1792	1664	513	497	593	472	2385	2135
Skolu bibliotēkas	63	85	99	94	40	38	5	4	104	97
Kopā	1083	4204	2929	2735	1182	1139	798	661	3727	3395
	Ar augstāko izglītību % no kopējā	Ar augstāko izglītību % no kopējā - PSE	Pārējais personāls % no kopējā	Pārējais personāls % no kopējā pēc PLE	Nepilnu darba laiku strādājošie % no kopējā darbinieku skaita	Nepilnu darba laiku strādājošie % no bibliotekāro darbinieku skaita	Personāla izmaksas uz vienu darbinieku, Ls	Personāla izmaksas uz vienu darbinieka PSE vienību, Ls		
Nacionālā bibliotēka	57.0	58.2	20.8	19.9	8.5	6.7	1122	1175		
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	47.2	49.3	25.0	22.8	8.3	2.8	1314	1371		
Augstskolu bibliotēkas	60.8	61.9	5.8	5.9	12.7	12.9	1180	1261		
Speciālās bibliotēkas	61.5	63.2	14.9	15.6	13.6	14.9	1180	1272		
Publiskās bibliotēkas	33.3	35.9	25.6	28.6	21.8	27.6	826	944		
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	21.5	23.3	24.9	22.1	19.2	14.1	1129	1261		
Skolu bibliotēkas	38.5	38.7	4.8	3.6	12.5	11.1	813	871		
Kopā	31.7	33.5	21.4	19.5	16.4	12.9	1128	1238		

* PSE – Pilnas slodzes ekvivalents Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000, datu pārstāvēniecība kā iepriekšējās tabulās.

Izdevumi personālam, rēķinot vidēji uz vienu darbinieku (EUR)

	Nacionālā bibliotēka	Augstskolu bibliotēkas	Publiskās bibliotēkas
Latvija	1557	1365	1718
Igaunija	3527	2541	2689
Lietuva	2009	1817	1612
ES	32629	25474	25863
ES asociētās valstis	3049	1895	2341
Z-Eiropas valstis	41605	29908	31801
Eiropa	24456	19559	19791

Avots: LibEcon 2000

Secinājumi par personāla izmaksām:

- 1) citās pasaules valstīs (arī Igaunijā un ES asociētās valstīs) izdevumi personālam vidēji uz vienu darbinieku Nacionālās bibliotēkās ir gandrīz par 30% augstāki nekā augstskolu un publiskās bibliotēkās, bet Latvijā (arī Lietuvā) – nedaudz augstāki kā augstskolu bibliotēkā, bet zemāki kā publiskās bibliotēkās,
- 2) augstskolu bibliotēkās visās valstīs personāla izmaksas ir zemākās,
- 3) Latvijā augstskolu un skolu bibliotēkās ir mazāks pārējā personāla īpatsvars (iespējams tāpēc, ka nav nepieciešams uzturēt īpašu palīgpersonālu), un arī zemākas personāla izmaksas, iespējams tāpēc, ka bibliotēku darbiniekiem ir pieejami citi ienākumi,
- 4) Nacionālā bibliotēkā un Akadēmiskā bibliotēkā ir neliels nepilnu darba dienu strādājošo īpatsvars – tas var liecināt par intensīvu bibliotēku pakalpojumu izmantošanu,
- 5) turpretī speciālās un pašvaldību bibliotēkās, bet īt īpaši publiskās bibliotēkās ir liels nepilnu dienu strādājošo īpatsvars un liels pārējā personāla īpatsvars. Tas varētu liecināt par zemāku bibliotēku izmantošanas intensitāti, tomēr to apkopšanai nepieciešams algot cilvēkus.
- 6) Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā personāla izmaksas ir augstākās bibliotēku kopā.
- 7) Latvijas Nacionālajā bibliotēkā personāla izmaksas ir samērā zemas, un, ņemot vērā augsto bibliotekāro darbinieku īpatsvaru strādājošo sastāvā jāsecina, ka bibliotekāro darbinieku darba apmaksa ir ļoti zema – 97 Ls mēnesī, ieskaitot darba devēja sociālo nodokli. Jāpiebilst, ka Latvijas Nacionālajā bibliotēkā strādā 20.9% no kopējā bibliotēkās strādājošo darbinieku ar augstāko izglītību skaita (11.7% no kopējā bibliotekāro darbinieku skaita). Šāda darba samaksa neatbilst ne valsts galvenajā bibliotēkā nodarbināto speciālistu kvalitātei, ne darba apjomam.
- 8) arī pārējās bibliotēkās darbinieku darba algas ir zemas un acīmredzot neatbilst strādājošo izglītības līmenim,
- 9) bibliotēku izmaksas uz personāla izmaksu rēķina nav iespējams samazināt,
- 10) personāla apmaksu iespējams nedaudz uzlabot, pārstrukturējot finansējumu atbilstoši bibliotēku funkcijām un apvienojot teritoriāli tuvas bibliotēkas (piemēram, viena pagasta centrā izvietotās bērnu un pieaugušo bibliotēkas),
- 11) personāla izmaksas bibliotekārajiem darbiniekiem publiskajās bibliotēkās iespējams palielināt, samazinot palīgpersonāla skaitu, apvienojoties ar citiem (piemēram, izvietojot bibliotēkas nevis atsevišķās telpās, bet tautas un kultūras namos).

Liela atšķirība ir arī bibliotēku **telpu izmantošanā** (9. tabula). Pētījumā pieņemts, ka visi "pārējie izdevumi" ir saistīti ar telpu uzturēšanu, darba nodrošināšanu).

Galvenie secinājumi, ko dod telpu izmantošanas analīze ir šādi:

- 1) plašākās telpas izmanto LNB un LAB, bet telpu izmantošanas intensitāte, mērīta ar apmeklējumu skaitu uz 1m² šajās bibliotēkās ir viszemākā, turpretī fondu daudzums uz 1m², šajās bibliotēkās pārāk neatšķiras no pārējām bibliotēkām.
- 2) LNB pārējie izdevumi veido 12% no kopējiem un tā izmanto 8% no kopējās telpu platības, turpretī LAB pārējie izdevumi, izmantojot 10% telpu platības, ir tikai 5.6%. LAB ir redzama pretruna starp lielu telpu nodrošinājumu uz vienu grāmatu un zemām pārējām izmaksām uz vienu m² un vienu grāmatu.
- 3) speciālās, augstskolu un pašvaldību publiskās bibliotēkās telpu platība uz apmeklējumu ir neliela un telpu izmantošanas intensitāte ļoti augsta. Tas varētu nozīmēt, ka šajās bibliotēkās nav lasītavu, jo tās dārdzības dēļ likvidētas. Bez lasītavām bibliotēkām varētu būt grūti izpildīt vienu no svarīgākajām – socioloģizācijas (satikšanās un norišu vietas) funkcijas,
- 4) speciālajās bibliotēkās ir liels fondu vienību skaits uz vienu m² un mazs grāmatu īpatsvars fondu sastāvā. Telpu izmantošanas izmaksas ir tieši saistītas ar fondu sastāvu, bet, kā jau vairākkārt atgādināts tekstā, tas nenozīmē, ka bibliotēkām jāatsakās no grāmatu glabāšanas,
- 5) bibliotēkās, kas pastāv atsevišķi telpu vajadzība un atbilstoši izdevumi ir lielāki (izņemot LAB),
- 6) augstskolu un skolu bibliotēkās pārējie izdevumi uz vienu kvadrātmetru platības un vienu apmeklējumu ir viszemākās, jo telpas palīdz uzturēt galvenā iestāde un nav nepieciešamas palīgtelpas,
- 7) visaugstākie pārējie izdevumi uz telpas kvadrātmetru un apmeklējumu ir augstskolu bibliotēkās – tas, iespējams, saistīts ar bibliotēku iekārtošanu,
- 8) arī Latvijas Nacionālajā bibliotēkā lieli izdevumi varētu būt saistīti ar bibliotēkas iekārtošanu (pārvietošanu utt.).

Telpu izmantošanas analīze 1999. gadā

	Datus sniegušo bibliotēku skaits	Pārējie izdevumi tūkst Ls	Pārējie izdevumi % no kopējā	Telpu kopējā platība m ²	Telpu platība % no kopējās	Apmeklēju- mi cilv.	Apmeklējumi uz 1 m ²	Bibliotēkas fondu vienības	No tā grāmatas
Nacionālā bibliotēka	1	406	12.6	15493	8.7	459439	30	4331104	1970870
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	1	181	5.6	18890	10.6	593022	31	4422309	1200000
Augstskolu bibliotēkas	21	900	28.0	19122	10.7	1309129	68	6048178	4745097
Speciālās bibliotēkas	43	140	4.3	3412	1.9	227545	67	41085014	1237055
Publiskās bibliotēkas	32	28	0.9	3841	2.1	151837	40	722575	553311
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	922	1552	48.2	109815	61.4	5831001	53	13456005	12323691
Skolu bibliotēkas	63	14	0.4	8170	4.6	352115	43	2241103	2214313
Kopā	1083	3221	100.0	178743	100.0	8924088	50	72306288	24244337
	Grāmatas no kopējiem fondiem	Fondu vienības uz 1 m ²	Grāmatas uz 1 m ²	Pārējie izdevumi uz 1 m ² , Ls	Pārējie izdevumi uz fonda vienību, Ls	Pārējie izdevumi uz 1 grāmatu, Ls	Pārējie izdevumi uz 1 apmeklētāju, Ls		
Nacionālā bibliotēka	45.5	280	127	26.21	0.094	0.21	0.88		
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	27.1	234	64	9.57	0.041	0.15	0.30		
Augstskolu bibliotēkas	78.5	316	248	47.09	0.149	0.19	0.69		
Speciālās bibliotēkas	3.0	12041	363	40.89	0.003	0.11	0.61		
Publiskās bibliotēkas	76.6	188	144	7.38	0.039	0.05	0.19		
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	91.6	123	112	14.13	0.115	0.13	0.27		
Skolu bibliotēkas	98.8	274	271	1.71	0.006	0.01	0.04		
Kopā	33.5	405	136	18.02	0.045	0.13	0.36		

Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000, datu pārstāvēcība kā iepriekšējās tabulās

Trešais galvenais izdevumu postenis ir fondu papildināšana (10., 12. tabulas).

Galvenie secinājumi:

- 1) Latvijā izdevumi materiālu ieguvei Nacionālajā bibliotēkā ir apmēram divas reizes mazāki kā augstskolu bibliotēkās un četras reizes mazāki kā publiskās bibliotēkās, bet Eiropas valstīs izdevumi materiālu ieguvei nacionālās bibliotēkās ir nelieli salīdzinot ar augstskolu un publiskām bibliotēkām Atšķirība Dānijā – 19 un 22 reizes mazāki, Zviedrijā 32 un 58 reizes mazāki, Somijā 31 un 45 reizes mazāki, Igaunijā 3 un 3 reizes mazāki,
- 2) iegādāto fondu struktūra ir dažāda, no tā atkarīgas izmaksas. Piemēram, speciālo bibliotēku jaunieguvumi ir ļoti lēti, tie varētu būt jaunieguvumi elektroniskā formā vai dokumenti. Zīmīgi, ka jauno formu izslēgums ir ievērojami mazāks kā grāmatu un citu ierasto bibliotēkas fondū izslēgums.
- 3) skolu un augstskolu bibliotēkās ir maz jaunu informācijas līdzekļu,
- 4) publiskajās bibliotēkās fondu papildināšanai iegādājas galvenokārt grāmatas, un iegādes izmaksas ir salīdzinoši augstākas, publiskajās bibliotēkās ir arī uzkrītoši liels grāmatu izslēgums,
- 5) fondu papildināšanai izmantotie līdzekļi nav lieli, bet, rēķinot vidēji uz 10 000 iedzīvotājiem, Latvijas un Eiropas valstu rādītāji ir salīdzināmi Nacionālajām bibliotēkām, bet vairāk kā 10 reizes zemāki kā Eiropas Savienības valstīs augstskolu un publiskajām bibliotēkām,
- 6) izmaksas uz fondu papildinājuma vienību ir ļoti augstas LNB un augstskolu bibliotēkās,niecīgas LAB un speciālās bibliotēkās.
- 7) pašlaik, kad fondu iegādei tērē tik maz, ietaupīt gandrīz nav iespējams, bet, apvienojot fondus, var paplašināt piedāvājuma klāstu.

Izdevumu fondu papildināšanai analīze 1999. gadā

	Datus sniegušo bibliotēku skaits	Fonda komplektēšanai Ls	% no kopējā	Fondu papildinājums (vienības)	% no kopējā	No tā grāmatas	Grāmatas no kopējiem fondiem	Apmeklē- jumi	Izmaksas uz 1 fonda papildinājuma vienību, Ls	Izmaksas fondu papildinājumam uz 1 apmeklējumu Ls
Nacionālā bibliotēka	1	139093	10.3	51931	1.9	26821	51.6	459439	2.68	0.30
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	1	37956	2.8	52855	1.9	15233	28.8	593022	0.72	0.06
Augstskolu bibliotēkas	21	282178	20.8	128323	4.6	91986	71.7	1309129	2.20	0.22
Speciālās bibliotēkas*	43	155323	11.5	2060025	74.3	10581	0.5	227545	0.08	0.68
Publiskās bibliotēkas**	32	21154	1.6	18133	0.7	4054	22.4	151837	1.17	0.14
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	922	661755	48.8	417681	15.1	280100	67.1	5831001	1.58	0.11
Skolu bibliotēkas***	63	57759	4.3	42091	1.5	39794	94.5	352115	1.37	0.16
Kopā	1083	1355218	100.0	2771039	100.0	468569	16.9	8924088	0.49	0.15

* Kopējais skaits 60

** Kopējais skaits 52 bibliotēkas

*** Izņemot 1060 vispārizglītojošo skolu bibliotēkas

Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000

Pašreizējais un vēlamo finansējuma izlietojums atbilstoši funkcijām

Bibliotēku informatizācijas koncepcijā ir nosauktas vairākas modernizētās bibliotēku sistēmas (arī atsevišķu bibliotēku) funkcijas. Šajā sadaļā mēģināts novērtēt ikgadējās papildus izmaksas, kas saistītas ar to ieviešanu (11. tabula). Aprēķins ir **tikai orientējošs**, tas pamatojas uz pieticīgiem pieņēmumiem un pieejamiem statistiskiem datiem.

1. **Informācijas meklēšana** paredz pieeju vietējiem, citu bibliotēku (grāmatas, dokumenti, publikācijas, valsts reģistri un statistika) un transnacionāliem informācijas resursiem. To var nodrošināt divējādi:

- ieviešot mūsdienīgas Interneta un elektroniskās meklēšanas sistēmas (izmaksas palielinās par amortizācijas izmaksām - 15% no tehnikas iegādes vērtības ik gadus, ne mazāk kā 75 Ls gadā katrai datorizētai klienta apkalpošanas vietai, bet tehniku var izmantot vairākās operācijās),
- vai uzturot tradicionālās meklēšanas metodes - nepieciešams personāls, kas kārtot kartotēku (ne mazāk kā 760 Ls gadā ar pieauguma tendenci).

11. tabulā pieņemts, ka LNB informācijas meklēšanai lieto 1300 datorizētas vietas, LAB – 50 datorizētas vietas (pašlaik 18), augstskolu bibliotēkās pa piecām datorizētām vietām katrā, pārējās bibliotēkās pa divām datorizētām vietām katrā. Datoru iegāde, datorspeciālista un bibliotekāra algas šajā punktā netiek rēķinātas.

2. **Informācijas pasūtīšana** saistīta ar iespēju iegūt meklēto. Aprēķinā paredzēts, ka informācijas pasūtīšana papildus izmaksas neprasīs – to nodrošinās esošais personāls.

3. **Informācijas piegādes** papildus izmaksas ietekmē, vai klients vēlas saņemt informāciju lasītavās vai ārpus bibliotēkām – šī izvēle atšķiras literatūrai un klientiem: nabadzīgākie klienti izvēlas lasītavas, jo bibliotēkas apmeklē, lai izlasītu to ko paši nespēj iegādāties (daiļliteratūru, presi) – lasītavu lietošanai jābūt bezmaksas, bagātākie – līdzņemšanai iespējami ātrākā veidā – tātad kopijas. Par kopiju izgatavošanu var ņemt maksu, kaut vai simbolisku.

Lasītavu, brīvās pieejas fondu uzturēšana un bibliotēku kooperēšanās fondu uzturēšana (Starpbibliotēku abonements) sadārdzinās informācijas piegādes izmaksas. No otras puses, piegāde drukātu kopiju un elektroniskā formā un multimediju resursu piegāde nav dārga, bet izmantojot speciālus dienestus - dokumentu piegādes centrus – pat vēl lētāka.

Informācijas sagatavošanai, datu bāzu un elektronisko informācijas nesēju uzturēšanai nepieciešams vēl dators un speciālists, izmaksas ne mazāk kā 1000 Ls gadā katrā bibliotēkā. No otras puses steidzīgākie klienti var izvēlēties ekskluzīvāku maksas pakalpojumu universālā (bezmaksas) pakalpojuma vietā, kas samazinātu papildus izmaksas (aprēķinā pieņemts, ka 2% izmaksu sedz maksas pakalpojumi). Pamatpakalpojumā (universālā pakalpojumā) paredzēto dokumentu piegādes maksai jābūt pieejamai visiem iedzīvotājiem

4. **Informācijas pakalpojumu sniegšana.** Šo bibliotēku sistēmas funkciju programma nepaskaidro, jo tā atkārtoti un ietver iepriekšminētās bibliotēku sistēmas funkcijas. Acīmredzot, izdalot šo funkciju programmas autori ir vēlējušies uzsvērt, ka bibliotēka ir starpnieks starp informāciju un informācijas lietotāju.

Faktiski bibliotēkas sniedz vairāku veidu pakalpojumus, kuru komercializācijas pakāpe ir dažāda:

- sniedz informāciju par informāciju (bibliotekārs – informācijas brokeris, kas parāda īsāko ceļu līdz informācijas avotam) – šim pakalpojumam ir jāpaliek bezmaksas,

- sniedz informāciju par informācijas saturu – šī funkcija ir netipiska bibliotēkām, un tās izpilde jāveido kā maksas pakalpojums,
- nodrošina informācijas iegūšanu, kas ietver informācijas meklēšanu, pasūtīšanu un piegādi – šis pakalpojums var būt bezmaksas universālā pakalpojuma ietvaros un maksas pārējā daļā.

Aprēķinā paredzēts, ka informācijas pakalpojumu sniegšanai tiks izmantoti esošie datori, bet lielajās bibliotēkās būs nepieciešami kvalificēti pilnas slodzes speciālisti (arī datorspeciālisti) – pa pieciem speciālistiem LNB un LAB, pa trim speciālistiem katrā augstskolas bibliotēkā un pa vienam speciālistam pārējās bibliotēkās ar algu ne mazāku kā 200 Ls mēnesī.

5. **Resursu veidošana ir pati dārgākā bibliotēku funkcija, kas ietver vairākas darbības:**

- Regulāra resursu atjaunošana (dažādošana) ir būtisks izdevumu elements. Resursu atjaunošanas izmaksas pieaugs, jo bibliotēkām daudzveidībai un kvalitatīva satura nodrošināšanai būs jāiepērk grāmatas ārvalstīs, kur tās ir dārgas, bet samazināsies, jo daļu fondu veidos citās informācijas nesēju formās.
- Racionāls resursu izvietojums var samazināt resursu atjaunošanas izdevumus, bet tas iespējams, ja bibliotēkas darbojas vienotā sistēmā, kas, savukārt, rada papildus izdevumus, lai uzturētu vienādas bibliotēku tehniskās iespējas.
- Informācijas tīkli ir racionāla resursu izvietojuma infrastruktūras elements. Kā minēts, papildus izmaksas saistītas ar samērojamu tehnisko iespēju nodrošināšanu.
- Pieejamība starptautiskiem informācijas resursiem – izmaksas saistītas ar tehnisko nosacījumu ievērošanu (IT un informācijas tīklu savietojamība).
- Maksa par piekļušanu starptautiskiem informācijas tīkliem – savu resursu piedāvājums par samaksu – autortiesību jautājumi.
- Pētniecība, lai apzinātu lokālos informācijas resursus ar paliekošu vērtību.
- Paliekošu informācijas resursu un unikālu vērtību digitalizācija un elektronisko dublikātu izgatavošana – izdevumi operatora darbam, galvenokārt LNB.
- Virtuālā bibliotēka (nacionālā mantojuma pieejamība un saglabājamība).

Aprēķinā paredzēts, ka resursu veidošanas funkcijas īstenošanai pamatā tiks izmantots esošā (jauniegādātā) bibliotēku tehnika un personāls. Kā papildus izdevumi iekļauti informācijas piegādes izdevumi – 10 Ls mēnesī uz katru bibliotēku, izņemot LNB, LAB un augstskolu bibliotēkas.

6. **Bibliotekāru apmācība.** Bibliotekāru pamatapmācība maksās dārgi, aptuveni vērtējot, apmēram 700 Ls gadā uz vienu darbinieku. Tālākizglītības sistēmā viena darbinieka izmaksas varētu būt apmēram 200 Ls (viens apmācību kurss) gadā.

Visdārgāk maksās perifēro bibliotēku personāla apmācība. Aprēķinā pieņemts, ka gada laikā 10% bibliotēku darbinieku iegūst bibliotekāro izglītību un 20% darbinieku apmeklē vienus kursus.

7. **Lietotāju apmācību** organizē bibliotēkas un tas var būt (bet var arī nebūt) maksas pakalpojums. Aprēķinā pieņemts, ka viena apmācību semināra izmaksas ir apmēram 100 Ls (semināra materiālu izsniegšanai), un apmācību seminārus organizē: LNB reizi ceturksnī, pašvaldību bibliotēkas kooperējoties (1/4 pašvaldību bibliotēku) reizi gadā.

Lētāk būtu nodrošināt pamatzināšanas IT jomā jau skolā, tomēr jāaprēķinās, ka daudzi lasītāji skolu jau beiguši. Bibliotēkām, kurām IT lietošana būs izšķiroša, lasītāju apmācība ir neizbēgama. Visdārgāk maksās perifēro bibliotēku lietotāju apmācība (ja tā vispār

iespējama), jo laukos nav laba IT apmācība skolās, datoru pieejamība, un Interneta pieejamība ir neliela.

8. **Informācijas mārketinga** attiecas gan uz bezmaksas pamatpakalpojumu, gan maksas papildpakalpojumu. Mārketinga izmaksas parasti attaisnojas. Aprēķinā pieņemts, ka mārketinga izmaksas LNB ir 10 tūkst Ls gadā, speciālās, pašvaldību un skolu bibliotēkās 50 Ls gadā.
9. **Vienota lasītāju reģistrācija** nebūs saistīta ar papildus izmaksām.
10. **Nacionālās bibliogrāfijas reģistra izveide un retrospektīvā datu konversija** arī ietilpst sistēmas kopējās izmaksās. Paredzams, ka šo operāciju izmaksas būs lielas, jo darba apjoms ir liels, un darbu jāveic kvalitatīvi. Ja pieņem, ka viena avota konversija (skanēšana vai pārrakstīšana, maketēšana un sagatavošana izmantošanai) maksā tikai 20 Ls, tad tikai 10% LNB esošo grāmatu konversija maksās $197087 \cdot 20 = 3.9$ miljonus Ls (šī summa aprēķinā nav iekļauta).

11. tabula

Orientējošs papildus izdevumu aprēķins bibliotēku funkciju izpildei

	LNB	LAB	Augstskolu bibliotēkas	Speciālās bibliotēkas	Publiskās bibliotēkas	Pašvaldību publiskās bibliotēkas	Skolu bibliotēka	Kopā
Informācijas meklēšana	97.5	3.8	9.8	9.0	7.8	138.3	9.5	275.6
Informācijas pasūtīšana	papildus izmaksas netiek rēķinātas							
Informācijas piegāde	1.0	1.0	25.2	58.2	50.4	894.3	61.1	1091.3
Informācijas pakalpojumi	15.1	15.1	236.0	181.6	157.4	2790.1	190.6	3586.0
Resursu veidošana - grāmatas				7.2	6.2	110.6	7.6	131.6
Bibliotekāru apmācība	37.7	11.9	37.5	20.7	6.4	197.1	10.9	322.2
Lietotāju apmācība	0.4					23.1		25.0
Informācijas mārketinga	10.0			3.0	2.6	46.1	3.2	64.9
Vienota lasītāju reģistrācija	papildus izmaksas neparedz							
Kopā	161.7	31.7	308.5	279.6	230.8	4199.7	284.4	5496.5

3.3. Priekšlikumi bibliotēku finansēšanas uzlabošanai

3.3.1. Finanšu organizācija

Skaidri jānodala atbildība par bibliotēku finansēšanu – ko uzņemas darīt valsts centralizēti (ar Kultūras ministrijas, citas ministrijas vai speciāla finanšu fonda starpniecību), un kas jā dara īpašniekam (neatkarīgi no tā, vai īpašnieks ir valsts uzņēmums un iestāde, pašvaldība vai privāts). Valsts saistībām jābūt reālām un izpildāmām.

Finanšu normatīvus var noteikt tikai tām bibliotēkām un tikai tiem izdevumiem, kuru finansēšanu ir uzņēmusies valsts.

Kvalitātes normatīvus var un vajag noteikt visām bibliotēkām. Valsts un pašvaldību bibliotēkām jānosaka speciālas prasības par bibliotēku darbības pamatprincipu ievērošanu un pakalpojumu pieejamības nodrošināšanu. Valsts var noteikt finansējuma normatīvus arī pašvaldību bibliotēkām, bet tad šie normatīvi jāņem vērā, veidojot pašvaldību finanses (finansu pārdale starp valdības un pašvaldību budžetiem).

Valsts un pašvaldību finansējums bibliotēkām jāveido pēc valsts un pašvaldību pasūtījuma principa – tas ir, finansējums jāsaskaņo ar uzdevumiem, kas jāveic, izmantojot šo finansējumu, un jānodrošina līdzekļu izmantošanas kontrole.

Valsts un pašvaldību dibinātās un centralizēti finansētās bibliotēkās finansējums jāsadala bāzes un mainīgā finansējumā.

Bāzes finansējumam stingri jāatbilst noteiktajiem normatīviem un pieņemtajai koncepcijai, kas nosaka normatīvu garantētā finansējuma pakāpi. Piemēram, koncepcija var teikt, ka bāzes finansējums sedz normatīvo finansējumu par 50%, vai ka atsevišķus posteņus sedz bāzes finansējums, citus nesedz. Normatīviem (to daļai) kurus bāzes finansējums nesedz ir tikai ieteikuma raksturs.

Valsts un pašvaldību bibliotēkās bāzes finansējuma avots ir valsts un pašvaldību budžeti.

Bibliotēkās, kas nav ne valsts ne pašvaldību bibliotēkas, bāzes finansējumu nodrošina dibinātājs.

Mainīgais finansējums iegūstams konkursa kārtībā no projektiem un programmām, ko finansē no dažādiem avotiem (ieskaitot valsts un pašvaldību budžetus).

Valsts un pašvaldību budžetos jāparedz līdzekļi valsts koncepcijas īstenošanai visā bibliotēku sistēmā, neatkarīgi no bibliotēku īpašnieka. Piemēram, Somijā pašvaldības, kuras uztur publiskās bibliotēkas, saņem papildus valsts grantus, valsts finansē datoru speciālistu izmantošanu, transporta iegādi mobilo vienību izveidošanai. Igaunijā bibliotēkas finansē no dažādiem avotiem – valsts, pašvaldības, dažādi fondi u.t.t, tomēr valsts īsteno vispārēju finansu atbildību par bibliotēku sistēmas darbību, finansējot stratēģiskos bibliotēku darbības aspektus. Bibliotēku krājumu papildināšanai Igaunijas valsts izdod 18 kronas 25 centus (apmēram Ls) rēķinot uz vienu iedzīvotāju. Valsts apmaksā četrus nodarbinātos katrā no 20 lauku un pilsētu pašvaldību bibliotēkām, lai nodrošinātu bibliotēku pakalpojumus. Valsts apmaksā IT ieviešanas programmas un bibliotēku atjaunošanas un celtniecības projektus⁷⁷. Jāpiebilst, ka Igaunijas ekonomiskais stāvoklis ir tikai nedaudz labāks kā Latvijas.

3.3.2. Finanšu avotu paplašināšana

Jau minējām, ka vietējā finansējuma paplašināšana ir ierobežota. Finanšu avotu paplašināšana iespējama:

- racionālāk izmantojot esošos resursus,
- iegūstot papildus resursus IKP pārdales ceļā,
- iegūstot papildus ārvalstu finansējumu.

Ievērojot to, ka bibliotēkām ir multifunkcionāla ietekme, arī finansējumam ir jābūt multifunkcionālam. Bibliotēkām ir tiesības pretendēt uz savu daļu jebkuros projektos, ne tikai tieši bibliotēku sfērā. Piemēram:

- saistītiem ar pārvaldes sistēmas uzlabošanu (Phare, cits finansējums pārvaldes sistēmas darba uzlabošanai),
- saistītiem ar izglītību (PB finansējums, ES izglītības projekti),
- saistītiem ar mūžizglītību,
- saistītiem ar inovācijām (zinātniskās pētniecības programmas),

⁷⁷ Financing of culture - whose responsibilities. The speech of Signe Kivi, Estonian minister of culture to the conference "New Challenges for Estonian, Latvian and Lithuanian Cultural Policies. Tallinn, October 2000

- demokrātijas veicināšanas projekti,
- dabas aizsardzības projekti un sistēmas,
- kultūras mantojuma aizsardzības projekti un sistēmas,
- pašvaldību projekti.

Ņemot vērā lielo interesi par bibliotēku finansējumu Eiropas Savienībā (Report on the Green Paper on the role of Libraries in the Modern World, Committee on Culture, Youth, Education and the Media, 25.6.1998 A4-0248/98), Latvijai jau tagad ir iespējas izmantot resursus, kas paredzēti bibliotēku attīstībai ES valstīs, konkrēti, ES 5 ietvara (Pētījumu un tehnoloģiju attīstība) pētniecības programmu, jo:

- 1) Latvija ir pilntiesīga šīs pētījumu programmas dalībniece,
- 2) šī programma atzīta par svarīgu kopējās ES bibliotēku politikas realizācijas finansēšanas avotu – bibliotēku attīstībai šajā programmā paredzēts noteikt speciālu finansējuma lauku.

Eiropas Savienības ziņojumā par bibliotēku attīstību (Report on the Green Paper) iezīmējas ideja par bibliotēku industrijas veidošanos, tas ir, uzņēmējdarbības attīstību ap bibliotēkām, ar bibliotēkām un bibliotēkās. Var paredzēt, ka saistībā ar bibliotēku industrijas veidošanos radīsies problēmas finansu attiecībās starp bibliotēkām un sistēmām (tīkliem), kas saskaņā ar likumiem vai koncepcijām, sniedz bezmaksas pakalpojumus (parasti tās ir publiskās bibliotēkas) no vienas puses, un struktūrām, kas gūst ieņēmumus uz šādu bibliotēku un sistēmu izmantošanas bāzes no otras puses.

“Bibliotēku likums” nosaka, ka bibliotēku pakalpojumiem valsts un pašvaldību bibliotēkās jābūt bezmaksas – pakalpojuma izmaksas sedz valsts vai pašvaldība. Arī citas bibliotēkas pagaidām necenšas ieviest maksas bibliotēkās pakalpojumus atklātā veidā. Tomēr bibliotēkās, kas apvienotas ar informācijas dienestiem, maksa par bibliotēkas pakalpojumu pastāv, bet slēptā veidā – tā ietilpst informācijas pakalpojuma cenā un to saņem informācijas dienests, bet ne bibliotēkas.

Maksa par bibliotēkas pakalpojumiem tiek saistīta arī ar autortiesību aizsardzību, kurai pēdējā laikā tiek pievērsta liela uzmanība. Autortiesību aizsardzība ir viens no Interneta maksas informācijas pakalpojumu iemesliem. Tā kā Interneta funkcijas ir līdzīgas bibliotēku funkcijām (kaut gan Internets ir drīzāk komerciāla nekā sabiedriska struktūra), ir pamats idejai par vienotu pieeju autortiesību aizsardzībai Internetā un bibliotēkās. No otras puses pastāv bažas, ka autortiesību likuma ieviešana bibliotēkās pasliktinās to apmeklējumu.

Eiropas Savienības dokumentos par bibliotēku attīstību cenšas nošķirt informāciju, kuru izmanto komerciāliem mērķiem un par kuru būtu jāmaksā autoratlīdzību, un tādu, kuru izmanto nekomerciālām vajadzībām (pētniecībai, sabiedrības informēšanai utt.). Mūsdienās, kad darbības jomas kas agrāk bija valsts vai pašvaldību pārziņā un tika uzskatītas par nekomerciālām, dažādojas, ir grūti izšķirt, kad informācija tiek izmantota komerciāliem mērķiem, un kad, nekomerciāliem, tas ir, kad par tās izmantošanas gūtie ieņēmumi būtu jādala ar autoru (jāmaksā autoratlīdzība), kad nē.

Paredzams, ka, attīstoties bibliotēku industrijai, uz bibliotēku bāzes veidosies jauni uzņēmumi. Bibliotēku industrija varētu būt viens no publisko bibliotēku finansēšanas papildus avotiem.

Attīstoties bibliotēku industrijai, jāizpēta un jāprecizē finansu attiecības starp uzņēmumiem, kas apkalpo bibliotēku sistēmu (organizē tīklus utt.) un bibliotēkām.

3.3.3. Finanšu izlietojuma racionalizācija (bibliotēku apvienošana vai pievienošana mācību vai kultūras iestādēm)

Priekšlikuma būtība ir - pagastos, kur ir viena mācību iestāde, ir lietderīgi apvienot bibliotēkas, izvietojot tās skolā, netālu no skolas vai kultūras namā (process jau ir sācies).

Lielākos pagastos un pilsētās, vai veidot vietējo bibliotēku tīklus, izvietojot lietotāju tuvumā minimālus informācijas resursus un veidojot katras administratīvās vienības galveno informācijas krātuvi pie mācību iestādes, kultūras nama, kopā ar informācijas centriem.

Bibliotēku apvienošanas loģiskais pamats ir:

- lasītāju pieprasījuma dažādošanās – bērni lasa ne tikai bērnu grāmatas,
- lasītāju vienmērīgāks izvietojums – 52,8% no pašvaldību tautas bibliotēku lasītājiem ir bērni un pusaudži vecumā līdz 15 gadiem, jaunatnes interešu loks pārsniedz bērnu bibliotēku un pat pieaugušo tautas bibliotēku piedāvājumu, bibliotēkās meklē ne tikai literatūru, bet arī pieeju jaunām informācijas tehnoloģijām, plašu un daudzpusīgu informācijas piedāvājumu, skolās mācību procesam ir nepieciešama plašāka informācija, nekā to spēj piedāvāt skolu bibliotēkas, kur fondi ir novecojuši un nepieciešami lieli līdzekļi, lai tos atjaunotu, jaunatne un pieaugušie savstarpēji bagātinās,

Apvienojot bibliotēkas vai pievienojot tās mācību vai kultūras iestādēm, var:

- panākt intensīvāka telpu izmantošanu un administratīvo izmaksu ekonomiju,
- efektīvāk izmantot dārgās IT, bez kurām nav iespējams izpildīt bibliotēku darbības pamatprincipu – vienādas informācijas ieguves iespējas visiem iedzīvotājiem,
- kopīgi ar citām iestādēm izmantot IT speciālistus un palīgpersonālu,
- bagātināt fondu saturu un paaugstināt informācijas pieejamību,
- vieglāk īstenot socioloģizācijas funkciju,
- īstenot viena soļa pieeju, veicināt kompleksu fondu izmantošanu (atnāk pēc zinātniskās grāmatas, bet paņem arī daiļliteratūru, vai vismaz palasa uz vietas, ģimeņu apmeklējumi u.c.).

Bibliotēku apvienošana nozīmē efektīvāku līdzekļu izmantošanu, bet ne līdzekļu samazinājumu, jo bibliotēkām ir nepieciešami papildus līdzekļi, lai atjaunotos.

Finanses ir jākoncentrē, bet nevis jāsadrumstalo. Piemēram, informācijas centrus katra nozare veido no jauna, bet tos varētu koncentrēt bibliotēkās, savukārt tās pietuvināt skolai. Labs piemērs ir Eiropas integrācijas reģionālie centri, ko organizē Eiropas Integrācijas birojs. Vadlīnijās sabiedrības informēšanai minēts, ka viens no informācijas kanāliem ir bibliotēkas, reģionālie informācijas centri un Internets. Reģionālos informācijas centrus **ir izdevīgi ierīkot bibliotēkās**, kur jau ir IT tehnika un telpas.

Bibliotēku specializācija

Bibliotēku specializācijas ideja ir loģisks resursu optimālas izvietošanas idejas pavadonis. Tās pamatojums:

- 1) ja jau jaunās bibliotēku tehnoloģijas nodrošina telpā neierobežotu resursu pieejamību (vismaz daļēji), tad resursu teritoriālam izvietojumam nav nozīmes,
- 2) ja bibliotēku finansu pamats ir valsts pasūtījums, un valsts ir atbildīga par bibliotēku sistēmas darbību, tad valsts ar valsts un pašvaldību pasūtījuma palīdzību var regulēt specializēto bibliotēku finansēšanu, atkarībā no specializācijas virziena tirgspējas.

Pašlaik bibliotēku specializācija ir izveidojusies stihiski. Iespējams, ka tai ir jāpastiprinās.

Argumenti, kuri pamato specializācijas lietderību:

- labāki sakari,
- labāka informācija par resursiem (resursu aprakstiem) konkrētā jomā,
- labāks, lētāks un mērķtiecīgāks informācijas marketings konkrētajā jomā.

Bibliotēku darbības paplašināšana

Bibliotēku darbības paplašināšanai ir trīskārša ietekme:

- 1) tā palielina bibliotēku nozīmīgumu,
- 2) darbības paplašināšana atvieglo uzturēšanas izmaksu finansēšanu,

3) uzlabo finansējumu (vēlēšanos finansēt bibliotēkas).

Jau minējām, ka bibliotēkām ir sava īpaša vieta – tās ir vienīgās institūcijas, kas iegūst, organizē, piedāvā lietošanai un saglabā publiski pieejamus informācijas materiālus, neatkarīgi no veida, kādā tas tiek darīts (drukātā veidā, diskete, CD-ROM, tīkls). Tikai bibliotēkas piegādā sakārtotu un sistematizētu informāciju, kuru vajadzības gadījumā var viegli atrast un lietot. ES ziņojumā izteikts paredzējums, ka informācijas sabiedrībā, kas pašlaik veidojas, bibliotēku nozīme būs par lielāka, nekā pašreizējā industriālā sabiedrībā.

Bibliotēku izveidošanas un uzturēšanas mērķis nav ienākumu vai peļņas gūšana, tomēr tām jāattaisno iztērētie līdzekļi (vienalga, valsts vai privātie). Šāda prasība, apzināta vai neapzināta, ir pastāvējusi vienmēr, bet īpaši tirgus apstākļos. Mūsdienās bibliotēkas darbojas konkurences apstākļos, neatkarīgi vai tās uztur valsts un pašvaldības, vai cits īpašnieks.

Bibliotēku darbības paplašināšanai ir nepieciešams novērtēt to tirgus un konkurences nosacījumus.

3.4. Bibliotēku pakalpojumu tirgus un konkurences nosacījumi

Galvenais bibliotēku konkurents ir Internets un citi informācijas pakalpojumu sniedzēji. Lielo bibliotēku konkurenti ir citu valstu lielās bibliotēkas.

Bibliotēku pakalpojumiem ir iekšējais un ārējais tirgus. Finansēšanas uzlabošanas aspektā īpaši nozīmīgs ir ārējais tirgus – bibliotēku pakalpojumi, par kuriem maksā valūtā.

Bibliotēku funkcionēšanai gan iekšējā, gan ārējā tirgū, nepieciešama noteikta infrastruktūra. Lai bibliotēkas varētu darboties vienotās sistēmās un iekļauties kopējā bibliotekāro pakalpojumu tirgū, tām jābūt tehnoloģiski saderīgām ar citām bibliotēkām. Tehnoloģiskās saderības nosacījumi ir saderīga tehnika, tehnoloģija, standarti un bibliotekāro darbinieku izglītība. Ne velti, tieši šo nosacījumu stiprināšana ietilpa Eiropas Savienības kopējās bibliotēku attīstības programmas (“The Telematics for Libraries programme”, kuru koordinē DGXIII/4) mērķos.

Šajā sadaļā Latvijas bibliotēku sistēma analizēta tirgus un konkurences aspektā. Latvijā moderna bibliotēku infrastruktūra vēl nav pilnīgi izveidota, bet daži svarīgi elementi pastāv:

- 1) ir izveidota bibliotēku darbības **juridiskā bāze**: Bibliotēku likums, likums “Par Latvijas Nacionālo bibliotēku” un citi likumi,
- 2) daļēji izveidotas bibliotēku **pārraudzības struktūras**, bet tās paredzēts paplašināt:
 - bibliotēku darbību (dibināšanu, reorganizāciju, likvidāciju) uzrauga un regulē atsevišķas ministrijas, pašvaldības, citas juridiskas un fiziskas personas,
 - nozari kopumā pārbauda Latvijas Republikas Kultūras ministrija, pašlaik LR Kultūras ministrijas speciālists bibliotēku jautājumos,
 - bibliotēku sistēmas darbības kvalitātes kontroli veic konsultatīvas institūcijas: LR Kultūras ministrijas speciālists bibliotēku jautājumos, sabiedriskā konsultatīvā institūcija – Latvijas Bibliotēku padome,
 - šādi izveidota nozares pārraudzība tiek uzskatīta par nepilnīgu un nākotnē paredzēts paplašināt atbildīgās institūcijas bibliotēku darba metodiskai vadībai, izveidojot Kultūras ministrijas Bibliotēku pārvaldi un bibliotēku akreditācijas komisiju,
 - valsts politiku un stratēģiju bibliotēku nozarē kopā ar Kultūras ministrijas institūcijām īsteno Latvijas Bibliotēku padome,
 - bibliotēku sistēmas darbības koordināciju, kopkatalogu izveidošana un citi vienotās sistēmas darbības nodrošināšanas jautājumi ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas kompetencē, bet tai nav finanses šo uzdevumu veikšanai un nav iespējas ietekmēt finansu sadali,

- bibliotēku sistēmas pārraudzības institūciju pienākumu sadale ir skaidra un nepārprotama, funkciju pārklāšanās ir novērsta, bet nav iedibināta sadarbība starp Kultūras ministriju un institūcijām, kuru pārziņā ir bibliotēkas,
 - nozares pārvaldības vājumu stratēģisko jautājumu īstenošanā nedaudz kompensē tas, ka bibliotēku pārvaldē piedalās sabiedriskās institūcijas: Latvijas Bibliotēku padome, Latvijas Bibliotekāru biedrība (LBB), Latvijas Akadēmisko bibliotēku asociācija (LATABA), Latvijas Skolu bibliotēku asociācija, kuras sadarbojas ar starptautiskām bibliotekāru sabiedriskām organizācijām,
 - sabiedriskās institūcijas nepilda tehniskās funkcijas, piemēram, bibliotēku sertifikāciju, bibliotekāru tālākizglītošana un citas,
 - nav skolu bibliotēku metodiskais centrs, kas būtu atbildīgs par skolu bibliotekāru profesionālo izaugsmi, to pagaidām aizstāj 1996. gadā izveidotā Skolu bibliotekāru asociācija,
 - kopumā pastāvošā bibliotēku pārraudzības sistēma ir sarežģīta un nevadāma, nav funkcionāla un finansiāla vienotība (par metodiskiem jautājumiem vēlas atbildēt viena institūcija, bet finanses jāmeklē citai), līdz ar to nav arī metodiska vienotība.
- 3) teorētiski ir izveidota **Latvijas Republikas bibliotēku sistēma**, ko veido valsts bibliotēkas, pašvaldību bibliotēkas, un privātās bibliotēkas, kuras akreditācijas procesa rezultātā nākotnē iegūs valsts nozīmes bibliotēkas, reģiona galvenās bibliotēkas vai vietējas nozīmes bibliotēkas statusu. Praktiski bibliotēku sistēma vēl tikai veidojas, un šis process ir bezgalīgs (apvienojas esošās bibliotēkas, veidojas jaunas utt.).
 - 4) bibliotēku sistēmu apzīmē dažādi: integrētā bibliotēku sistēma, vienotā bibliotēku sistēma, Latvijas Republikas bibliotēku sistēma. Dažādībai vajadzētu raksturot uztveres galveno akcentu, taču izskatās ka tā vairāk radusies terminoloģisku neprecizitāšu dēļ, nevis pēc būtības.
 - 5) ir izstrādāta **moderna bibliotēku (bibliotēku sistēmas) attīstības koncepcija**, kas tomēr ietver būtisku pretrunu – perifēro bibliotēku darbības pamatā ir IT pielietojums, bet tām nav ne atbilstoši IT resursi, ne bibliotēku personāls (šo trūkumu ir visvieglāk likvidēt), ne sagatavots lietotājs. Pastāv uzskats, ka vienotas valsts bibliotēku politikas izstrādes un realizācijas kārtība ir noteikta Bibliotēku likumā. Tomēr likuma normas nav skaidras un, pats galvenais, tās nav izpildāmas, jo nav nodrošināts to finansējums, un netiek pildītas.
 - 6) ir izstrādāta un institucionāli (ar likumu) nostiprināta **bibliotēku sistēmas centrālā elementa** (Nacionālās bibliotēkas) koncepcija, noteikti tā pienākumi un atbildība, bet nav noteikti droši to izpildes finansēšanas avoti,
 - 7) bibliotēku **darba optimizācijas pamatprincipos** ietilpst informācijas resursu iegādes un piegādes koordinācija, kooperācija informācijas sagatavošanā, nacionālais kopkatalogs un centralizēta katalogizācija,
 - 8) Latvijā darbojas **starpbibliotēku abonements** – bibliotēku sadarbības forma, kuras ietvaros ikviena bibliotēka uz laiku saņem no citas bibliotēkas vai izsniedz citai bibliotēkai iespieddarbus vai citus dokumentus vai dokumentu kopijas bibliotēkas lietotāju pieprasījuma apmierināšanai,
 - 9) Latvija piedalās (var piedalīties) **starptautiskajā bibliotēku abonementā**, kas ir starptautiska bibliotēku sadarbības forma,

- 10) ir izveidota **Latvijas bibliogrāfiskās informācijas sistēma**, kas aptver **nacionālo bibliogrāfiju** gandrīz pilnīgi:
- nacionālās bibliogrāfijas centrs ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūts, kur tiek reģistrēti visi iespieddarbi, sastādīta kārtējā un retrospektīvā bibliogrāfija un kopš 1957.gada izdots ikmēneša nacionālās bibliogrāfijas rādītājs “Latvijas preses hronika”,
 - Akadēmiskā bibliotēka izdevusi trīssējumu bibliogrāfisku rādītāju “Latviešu periodika: 1768-1940” (1977-1989),
 - seniespiedumu bibliografēšanu veic LNB Reto grāmatu un rokrakstu zinātniskā nodaļa,
 - dažādās pasaules valstīs publicētie latviešu autori darbi ietverti trimdas bibliogrāfa Benjamiņa Jēgera sastādītajos piecos sējumos “Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija” par 1940.– 1991.gadu (1968-1995),
 - sāкта veidot visaptveroša elektroniska nacionālās bibliogrāfijas datu bāze,
 - sāкта veidot atsevišķu periodisko izdevumu datu bāze.
- 11) ir panākta **fondu (krājumu) un informācijas resursu daudzpusība un kvalitāte**. Visām Latvijas bibliotēkām pietrūkst līdzekļu fondu papildināšanai. Fondu papildināšanas grūtības daļēji kompensē ar likumu noteiktā 14 obligāto eksemplāru piegāde bibliotēkām,
- 12) ir panākta vienošanās par **universālā informācijas pakalpojuma** ieviešanu (nacionālā programma “Informātika”, kas faktiski nodala bibliotēku sistēmas nekomerciālo un komerciālo daļas (kaut gan, arī universālā pakalpojuma koncepcija paredz pakalpojuma cenu, kurai jābūt “sociāli pieņemamai, atbilstoši valsts iedzīvotāju pirktspējai”,
- 13) ir izstrādāts **valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas** projekts, kura mērķis ir “izveidot saskaņotu valsts un publisko bibliotēku informācijas sistēmu, kas nodrošinātu bibliotēkām to tradicionālo lomu nacionālās kultūras un zinātnes vērtību apkopošanā, saglabāšanā, sistematizēšanā un pieejamībā, paplašinot to ar jaunām modernām IT iespējām sniegt universālo informācijas pakalpojumu lasītājiem gan informācijas meklēšanā, gan nepieciešamo grāmatu, publikāciju, izziņu un dokumentu piegādē no Latvijas un starptautiskiem informācijas avotiem (“Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma”, BO VAS “Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs”, Rīga, 2000).
- 14) tomēr liekas, ka vienotās valsts bibliotēkas sistēmas modelis (ja tāds vispār pastāv) nav pilnīgi noteikti vienīgais un galīgais,
- 15) izvirzīta nepieciešamība veidot **Nacionālo kopkatalogu**, kas sniegs pilnīgu informāciju par visās Latvijas bibliotēkās – Kataloga dalībniecēs, esošajiem dokumentiem un to pieejamību lasītājiem (ir izstrādāts un iesniegts apstiprināšanai Nacionālā Kopkataloga veidošanas un izmantošanas Ministru Kabineta noteikumu projekts). Nacionālais kopkatalogs ir vienota datorizēta bibliotēku informācijas tīkla elements, kas nodrošina Latvijas bibliotēkās uzkrātās informācijas ātru, ērtu, neierobežotu pieejamību un izmantošanu. Pastāv uzskats, ka apvienojot LATLIBNET un publisko datorizēto bibliotēku tīklu, būs iespējams izveidot vienotu, integrētu bibliotēku sistēmu, tomēr pagaidām nav noskaidroti šī pasākuma finansēšanas avoti,
- 16) Nacionālā bibliotēka, piedaloties Konsorcija bibliotēkām un citām bibliotēkām, veido **Nacionālo Elektronisko kopkatalogu** (attiecības starp bibliotēkām paredzēts veidot uz divpusējas vienošanās kā procedūras dokumenta pamata) – NEK var izmantot ikviena juridiska vai fiziska persona bez maksas, Nacionālais Kopkatalogs un it īpaši Nacionālais Elektroniskais kopkatalogs ir nepieciešami, lai Latvijas bibliotēku sistēma iekļautos globālajos informācijas tīklos kā piegādātājs.

17) uzsākta bibliotēku datorizācija:

- visas Latvijā ieviestās bibliotēku informācijas sistēmas ir savietojamas un spēj pieslēgties ārvalstu bibliotēku informācijas sistēmām,
- tomēr, veidojot bibliotēku informācijas sistēmas, nav pietiekoši domāts par sistēmu saderību, lai nodrošinātu katras bibliotēkas integrāciju globālajās sistēmās,
- kaut gan nav zināms, kad tehniski būs iespējams ieviest vienotās informācijas sistēmas, un kāds tajā laikā būs to informatīvais risinājums pasaulē, jau tagad ir jāpielāgojas pasaules tendencēm, lai tās bibliotēkas, kurām ir tehniskās iespējas, varētu iekļauties globālajās sistēmās,
- informāciju par ārvalstu bibliotēku informacionālajiem resursiem lietotāji var iegūt Internetā nepastarpināti, bez Latvijas bibliotēku sistēmas starpniecības,

18) Latvijas bibliotēku sistēmā tiek pielietotas citu valstu bibliotēku darbības pieredzes atziņas un tā tiek internacionalizēta,

19) speciālistu sagatavošana notiek: Latvijas Universitātes bibliotēkzinību un informācijas katedrā, Latvijas Kultūras skolā, Latvijas pašvaldību mācību centrā, Bibliotēkas darbinieku tālākizglītības centrā,

20) bibliotēku darbinieki apgūst arī menedžmenta, mārketinga, sabiedrisko un starptautisko attiecību iemaņas,

21) Latvijas Akadēmiskā Bibliotēka (LAB) ir izveidojusi dokumentu saņemšanas sistēmu no lielāko periodisko izdevumu izplatīšanas centriem elektroniskā formā.

22) 90-to gadu sākumā Latvijā izstrādāta un ieviesta integrēta automatizēta bibliotēku sistēma ALISE. LAB ir izveidojusi CD-ROM tīklu, un ir uzsākusi J.K.Broces "Monumente" digitalizāciju. Abi resursi, tāpat kā LNB Bibliogrāfijas institūta veidotā nacionālās bibliogrāfijas datu bāze, ir pieejami līnijrežīmā.

23) pētījumi bibliotēku zinātnes, bibliotēku vēstures, bibliogrāfijas, grāmatniecības, lasīšanas socioloģijas, bibliotēku datorizācijas un citos aktuālos nozares jautājumos, kurus veic Latvijas Nacionālā bibliotēka sadarbībā ar citām zinātniskajām bibliotēkām un Latvijas Universitātes Bibliotēkzinātnes un informācijas katedru.

24) regulāri tiek publicēti LNB zinātniski raksti (kopš 1964.gada), terminoloģiskas vārdnīcas, top daudzvalodu datorizēta terminu bāze "Concordia".

Secinājumi:

- lai izveidotu efektīvu bibliotēku darbības un finansēšanas modeli, ir jānoskaidro sistēmas darbības principi un mehānismi,
- rodas priekšstats, ka Latvijā nav viena valsts bibliotēku sistēmas koncepcija, un katrā problēmas risinājumā tiek lietots cits modelis (piemēram, viens bibliotēku sistēmas modelis pārvaldei, cits informatizācijai),
- Latvijā ir izstrādāta bibliotēku attīstības stratēģija un sākota veidot bibliotēku infrastruktūra, bet tā pamatojas uz esošo bibliotēku sistēmu,
- kopumā pastāvošā bibliotēku sistēma ir sarežģīta un nevadāma, nav funkcionāla un finansiāla vienotība (par metodiskiem jautājumiem atbild viena institūcija, bet finanses jāmeklē citai), līdz ar to nav arī metodiska vienotība,
- neaptver visas bibliotēkas,

- modernas bibliotēku sistēmas izveidošanu kavē finansu trūkums, bet arī neskaidrs priekšstats par to, kam jāietilpst jaunā bibliotēku sistēmā, kādām jābūt saitēm un kādiem jābūt instrumentiem (piemēram, vai pielietotās informācijas sistēmas ir pietiekoši savietojamas, starptautiskas un ilgtspējīgas),
- nav atrisināti tehniski jautājumi – atbildīgie, funkcijas.

4. IZMAKSU ATMAKSĀJAMĪBA VAI DARBĪBAS EFEKTIVITĀTE

Bibliotēku darbības efektivitātes noteikšanai bija paredzēts izmantot klasiskās izmaksu – ieguvumu noteikšanas metodes. Bija paredzēts empīriski noteikt naudas izteiksmē vai relatīvos rādītājos:

- bibliotēku aprūpē esošo fondu faktisko vērtību,
- bibliotēkās radīto jauno vērtību,
- tiešo un netiešo nodarbinātību, tās kvantitatīvo sastāvu un attīstības perspektīvas,
- nodokļu maksājumus bibliotēkās un ar tām saistītajās sfērās,
- atdevi tautsaimniecībai.

Izvirzītie uzdevumi atbilst pieejai, ka bibliotēku funkcionēšanas ekonomiskā efektivitāte jāvērtē divos aspektos: tiešā un netiešā.

Tiešā ekonomiskā efektivitāte novērtējama, salīdzinot bibliotēku darbībai izlietos līdzekļus un bibliotēku darbības rezultātā iegūtā produkta vērtību. Tā kā bibliotēkas nav materiālo labumu ražojoša nozare, šādu salīdzinājumu ir grūti izdarīt.

Bibliotēku produkts ir:

- grāmatu un citu materiālo vērtību uzkrāšana un glabāšana, ko raksturo grāmatu uzkrājumi,
- grāmatu un citu informācijas avotu izsniegšana, ko raksturo grāmatu izsniegumi,
- informācijas pieejamības nodrošināšana un lasītības veicināšana, ko raksturo apmeklētība,
- plašākas informācijas telpas pieejamības nodrošināšana, ko raksturo moderno komunikācijas līdzekļu pieejamība.
- informācijas eksports

4.1. Bibliotēku aprūpē esošo fondu faktiskā vērtība

Grāmatu un citu materiālo vērtību uzkrāšanu un glabāšanu raksturo grāmatu uzkrājumi. Ekonomiskās efektivitātes novērtēšanai nepieciešams noteikt bibliotēku aprūpē esošo fondu faktisko vērtību. Faktiskās vērtības noteikšanai nav izmantojama fondu bilances vērtība.

12. tabulā ir veikta bibliotēku krājumu papildināšanas analīze. Pētījuma ierobežotā apjoma dēļ tabulā iegūtais situācijas raksturojums nav aprakstīts, tomēr pētījuma autori vēlas pievērst tam pasūtītāja uzmanību. Galvenais secinājums – tabulā iezīmējamā būtiska atšķirība starp jaunā un vecā veida bibliotēkām, un tā var noderēt secinājumiem par Latvijā iecerētā bibliotēku attīstības modeļa ieviešanas sekām.

Bibliotēku krājumi 1999. gadā

		Nacionālā bibliotēka	Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	Augstskolu bibliotēkas	Speciālās bibliotēkas	Publiskās bibliotēkas	Pašvaldību publiskās bibliotēkas	Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	Kopā
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Grāmatas	Ienācis	26821	15233	91986	10581	4054	280100	39794	468569
	Ienācis % no kopējā	5.7	3.3	19.6	2.3	0.9	59.8	8.5	100
	Izslēgts	32988	41589	95426	21168	95798	534952	128768	950689
	Izslēgts % no kopējā	3.5	4.4	10.0	2.2	10.1	56.3	13.5	100
	Krāj. gada beigās	1970870	1200000	4745097	1237055	553311	12323691	2214313	24244337
	Krāj. % no kopējiem	8.1	4.9	19.6	5.1	2.3	50.8	9.1	100
Audiovizuālie dokumenti	Ienācis	1352	248	538	11	10987	913	139	14188
	Ienācis % no kopējā	9.5	1.7	3.8	0.1	77.4	6.4	1.0	100
	Izslēgts	0	0	0	0	2739	5929	0	8668
	Izslēgts % no kopējā	0.0	0.0	0.0	0.0	31.6	68.4	0.0	100
	Krāj. gada beigās	55739	253	1872	174	109209	47914	322	215483
	Krāj. % no kopējiem	25.9	0.1	0.9	0.1	50.7	22.2	0.1	100
Serālizdevumi	Ienācis	8456	28962	25883	11433	3013	129319	234	207300
	Ienācis % no kopējā	4.1	14.0	12.5	5.5	1.5	62.4	0.1	100
	Izslēgts	39341	0	8269	46748	1130	152669	4	248161
	Izslēgts % no kopējā	15.9	0.0	3.3	18.8	0.5	61.5	0.0	100
	Krāj. gada beigās	746859	1500000	1042048	648570	46235	758252	1304	4743268
	Krāj. % no kopējiem	15.7	31.6	22.0	13.7	1.0	16.0	0.0	100
Mikroformas	Ienācis	86	0	0	1365	0	0	0	1451
	Ienācis % no kopējā	5.9	0.0	0.0	94.1	0.0	0.0	0.0	100
	Izslēgts	53	0	0	0	0	0	0	53
	Izslēgts % no kopējā	100.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100
	Krāj. gada beigās	113003	14917	21773	12566698	0	0	1	12716392
	Krāj. % no kopējiem	0.9	0.1	0.2	98.8	0.0	0.0	0.0	100
Kartogrāfiskie dokumenti	Ienācis	405	68	42	7	0	162	38	722
	Ienācis % no kopējā	56.1	9.4	5.8	1.0	0.0	22.4	5.3	100
	Izslēgts	12	0	0	0	0	0	11	23
	Izslēgts % no kopējā	52.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	47.8	100
	Krāj. gada beigās	13523	1089	214	121	0	236	138	15321
	Krāj. % no kopējiem	88.3	7.1	1.4	0.8	0.0	1.5	0.9	100

12. tabulas turpinājums

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nošu izdevumi	Ienācis	1220	26	261	18	0	1105	1083	3713
	Ienācis % no kopējā	32.9	0.7	7.0	0.5	0.0	29.8	29.2	100
	Izslēgts	1317	0	42	0	0	268	2449	4076
	Izslēgts % no kopējā	32.3	0.0	1.0	0.0	0.0	6.6	60.1	100
	Krāj. gada beigās	211352	1267	15416	75	162	24145	10565	262982
	Krāj. % no kopējiem	80.4	0.5	5.9	0.0	0.1	9.2	4.0	100
Attēlizdevumi	Ienācis	5141	723	103	19	0	21	6	6013
	Ienācis % no kopējā	85.50	12.02	1.71	0.32	0.00	0.35	0.10	100
	Izslēgts	5098	0	0	0	0	0	3	5101
	Izslēgts % no kopējā	99.94	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.06	100
	Krāj. gada beigās	218899	4534	118	91	71	1437	88	225238
	Krāj. % no kopējiem	97.19	2.01	0.05	0.04	0.03	0.64	0.04	100
Elektroniskie dokumenti	Ienācis	205	41	163	1012751	3	276	0	1013439
	Ienācis % no kopējā	0.02	0.00	0.02	99.93	0.00	0.03	0.00	100
	Izslēgts	204	0	0	0	0	17	0	221
	Izslēgts % no kopējā	92.3	0.0	0.0	0.0	0.0	7.7	0.0	100
	Krāj. gada beigās	319	249	546	6956618	44	307	0	6958083
	Krāj. % no kopējiem	0.005	0.004	0.008	99.979	0.001	0.004	0.000	100
Pārējie dokumenti	Ienācis	8245	7554	9347	1023840	76	5785	797	1055644
	Ienācis % no kopējā	0.8	0.7	0.9	97.0	0.0	0.5	0.1	100
	Izslēgts	4778	0	3173	3818	420	36115	1155	49459
	Izslēgts % no kopējā	9.7	0.0	6.4	7.7	0.8	73.0	2.3	100
	Krāj. gada beigās	1000540	1700000	221094	19675612	13543	300023	14372	22925184
	Krāj. % no kopējiem	4.4	7.4	1.0	85.8	0.1	1.3	0.1	100
Fondā kopā	Ienācis	51931	52855	128323	2060025	18133	417681	42091	2771039
	Ienācis % no kopējā	1.9	1.9	4.6	74.3	0.7	15.1	1.5	100
	Izslēgts	83791	41589	106910	71734	100087	729950	132390	1266451
	Izslēgts % no kopējā	6.6	3.3	8.4	5.7	7.9	57.6	10.5	100
	Krāj. gada beigās	4331104	4422309	6048178	41085014	722575	13456005	2241103	72306288
	Krāj. % no kopējiem	6.0	6.1	8.4	56.8	1.0	18.6	3.1	100

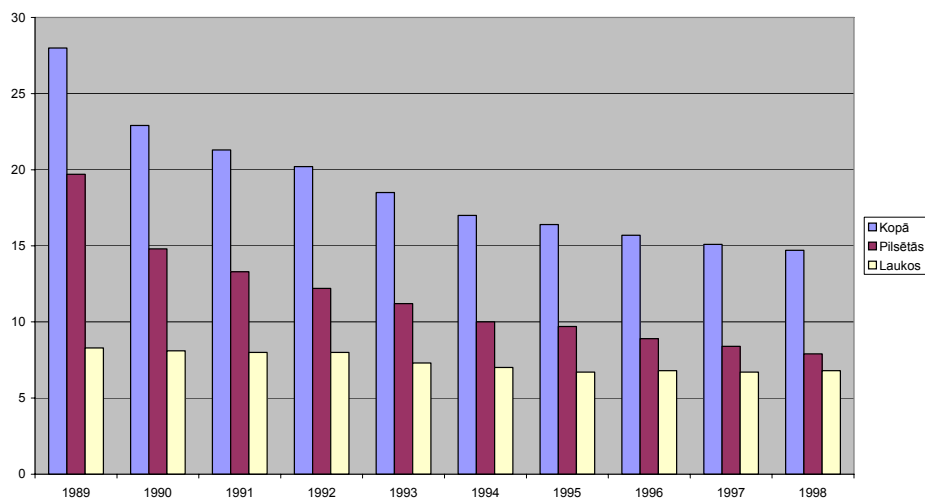
* t.sk. 1012744 patentu tehn. dok.

** t.sk. 6956590 patentu tehn. dok.

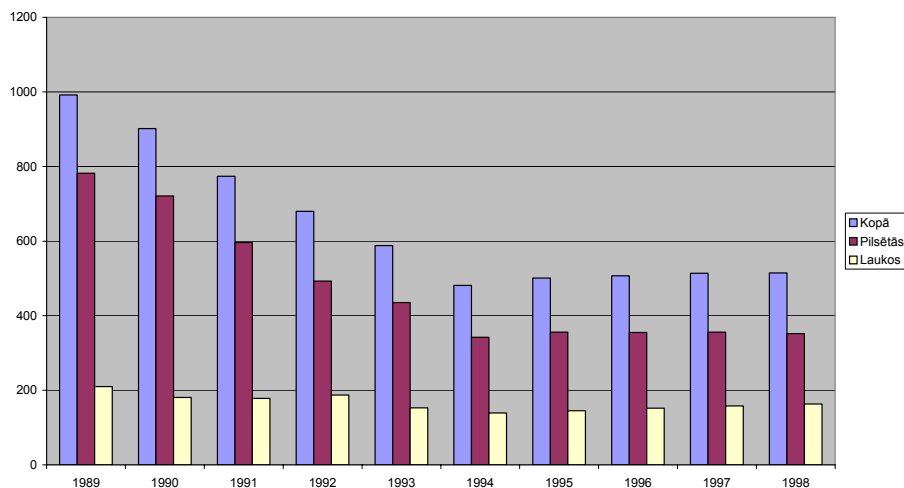
Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000

Publisko bibliotēku fondu un izsniegumu dinamika parādīta divās sekojošās diagrammās.

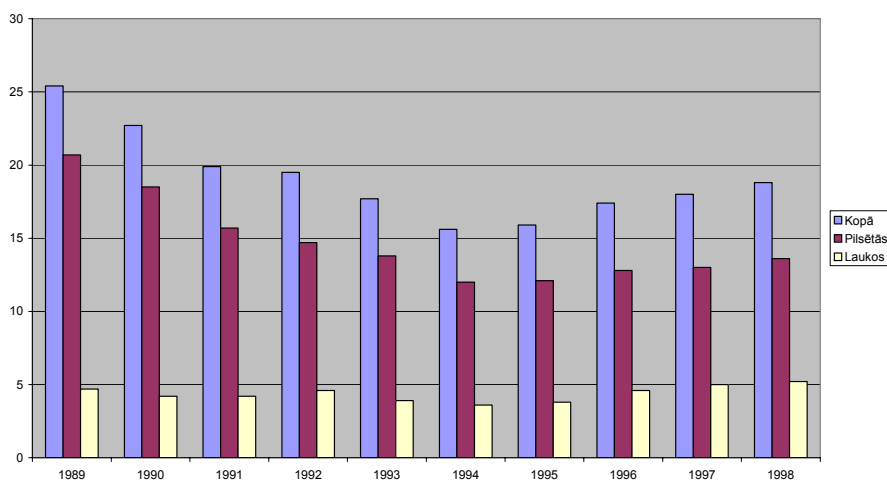
Fondi, milj.eks.

Lasītāji, tūkst.

Izsniegums, mils. eks.

Avoti: "Latvijas tautas saimniecība", Latvijas valsts Statistikas komiteja, Rīga: Avots (1990), 123.- 124. lpp.
 Latvijas statistikas gadagrāmata 1998, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (1998), 153. lpp.
 Latvijas statistikas gadagrāmata 1999, Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (1999), 141. lpp.

13. tabula

Bibliotēku fondu orientējoša vērtība (pamatojoties uz 1999. gada datiem)

Bibliotēkas	Fondi gada beigās (milj. eks.)	No tiem				Vienības orientējamā vērtība (Ls)				Kopējā vērtība (milj. Ls)				
		Grāma- tas	Audio- vizuālie dok.	Citi izdevu- mi	Pārējie dok.	Grāma- tas	Audio- vizuālie dok.	Citi izdevu- mi	Pārējie dok.	Grāma- tas	Audio- vizuālie dok.	Citi izdevu- mi	Pārējie dokumenti	
Nacionālā bibliotēka	4.3	2	0.05	1.3	1	6	2.5	3	1.5	11.8	0.1	3.9	1.5	17.3
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	4.4	1.2	0.0003	1.5	1.7	6	2.5	3	1.5	7.2	0.0008	4.6	2.6	14.3
Augstskolu bibliotēkas	6.1	4.8	0.002	1	0.2	5	2.5	3	1.5	23.75	0.005	3.2	0.3	27.3
Speciālās bibliotēkas	41.0	1.24	0.0002	20.1	19.7	3	2	2.5	1	3.7	0.0004	50.3	19.7	73.7
Publiskās bibliotēkas	0.7	0.55	0.1	0.05	0	1.5	2	2	1	0.8	0.2	0.1	0	1.1
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	13.7	12.3	0.05	1.05	0.3	1.5	2	2	1	18.45	0.1	2.1	0.3	21.0
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	2.2	2.2	0.0003	0.01	0.01	2	2	2	1	4.4	0.0006	0.02	0.01	4.4
Kopā; (Vidēji)	72.5	24.2	0.2	25.1	22.9	3.6	2.2	2.5	1.2	70.2	0.4	64.2	24.4	159.2

Piezīme: Citi dokumenti sevī ietver: seriālizdevumus, mikroformas, kartogrāfiskos dok., nošu izdevumus, attēlizdevumus un elektroniskos izdevumus.

Tātad, pēc uz pieņēmumiem balstītiem aprēķiniem, gadā izlietojot 9.04 milj. Ls valsts un pašvaldības līdzekļu, bibliotēkas saglabā materiālās vērtības par 159.2 miljoniem Ls. Kā katrā kultūras vērtību krātuvē, arī bibliotēkās uzglabājamo reto krājumu (grāmatu) vērtība pieaug. Saskaņā ar aprēķinu, vislielākā fondu vērtība ir speciālajās bibliotēkās (46.7 % no kopējā), bet tas ir tā, ja ir pareizs tā saucamo “citu izdevumu” novērtējums (vienības cena - 2.5 Ls). Nacionālā bibliotēka glabā 11% no fondu kopējās vērtības, LAB – 9% no fondu kopējās vērtības.

4.2. Bibliotēkās radītā jaunā vērtība

Jaunā vērtība tiek radīta bibliotēkās un ar bibliotēkām saistītās nozarēs. Bibliotēkās radītās jaunās vērtības pamatā ir bibliotēkas darbinieku darbs, kura intensitāti raksturo bibliotēku lietošanas un nodarbinātības rādītāji. Tā kā bibliotēkas nav peļņas uzņēmumi, bibliotēkās radītā jaunā vērtība skaitliskā izteiksmē ir tuva bibliotēku personāla darba algu kopsummam.

Atbilstoši pētnieku rīcībā esošiem datiem, bibliotēku jaunradīto vērtību varētu pielīdzināt 4.2 miljoniem Ls vai 0.1% no IKP (7. tabula).

Šis novērtējums ir stipri mazāks par patieso, jo bibliotēku darbinieku darba apmaksa ir daudzārt zemāka kā atbilstošas kvalifikācijas darba apmaksa citās nozarēs. Bibliotēkās radīto patieso jauno vērtību pareizi var noteikt tikai tad, ja bibliotēku produkts (sniegtais pakalpojums) tiek vērtēts tirgū un tirgū tam tiek noteikta cena. Tā kā bibliotēku pakalpojumu ņēmēju produkts tomēr tiek novērtēts tirgū, un ir zināms, ka informācija kā prece ir dārga (informācijas pakalpojumos), un labi informēta darba spēka cena tirgū arī ir augstāka, var pieņemt, ka bibliotēkās radītā jaunā vērtība daļēji tiek pārnesta uz nozaru un darbību pārdoto produktu (informācijas pakalpojumi, zinātņietilpīgo nozaru produkts). Šo daļu noteikt ir grūti, varbūt pat neiespējami, jo informācijas vai informētības avots var nebūt bibliotēka.

Ar bibliotēkām saistītās nozarēs (transportā, sabiedriskā ēdināšanā, tūrismā, būvniecībā utt.) radīto pievienoto vērtību noteikt precīzi nevar – šim nolūkam nepieciešami sarežģīti aprēķini, līdzīgi kā to dara tūrismā, izmantojot satelītkontus.

Tomēr, ja pieņem, ka puse no bibliotēku apmeklētājiem lieto pilsētas sabiedrisko transportu, lai sasniegtu bibliotēku (tas ir, tērē bibliotēkas apmeklēšanai 40 santīmus), transporta nozares ieņēmums no bibliotēku apmeklētājiem ir 1.8 miljoni Ls. Ja to dara tikai LNB, LAB apmeklētāji (visumā reāla situācija), Rīgas pilsētas transports saņem 421 tūkstoti Ls.

Salīdzinot ar citu kultūras nozaru iestādēm, bibliotēkas ir visvairāk apmeklētās. Bibliotēku darbības apjoms kopumā raksturots 14. tabulā. Lasītāju kopskaits, apmeklējumu un izsniegumu skaits Latvijas bibliotēkās pēdējos gados pieaug⁷⁸.

Visvairāk lasītāju apmeklē pašvaldību publiskās bibliotēkas. Kā liecina publisko bibliotēku rādītāji, neskatoties uz fondu samazināšanos, izsniegumu skaits publiskās bibliotēkās pieaug, tātad, bibliotēkās veiktajam darba apjomam un, atbilstoši, radītajai pievienotai vērtībai vajadzētu palielināties. Bibliotēkās radītā pievienotā vērtība palielināsies, pieaugot darba algai.

⁷⁸ Nacionālā programma “Kultūra” (2000.-2001.g.). Kopsavilkums. LR Kultūras ministrija. Rīga 1999.

14. tabula

Bibliotēku lietošana

	Lietotāju skaits	Lietotāju skaits % no kopējā	Apmeklējuma skaits	Apmeklējuma skaits % no kopējā	Izsniegumu skaits	Izsniegumu skaits % no kopējā	Nosūtīti SBA pieprasījumi	Nosūtītie SBA pieprasījumi % no kopējā	Saņemti SBA pieprasījumi	Saņemtie SBA pieprasījumi % no kopējā
Nacionālā bibliotēka	42888	6.1	459439	5.1	3042239	10.3	1475	6.7	12235	45.3
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	18091	2.6	593022	6.6	1980000	6.7	2663	12.2	1750	6.5
Augstskolu bibliotēkas	73197	10.4	1309129	14.6	3268260	11.1	2069	9.5	1021	3.8
Speciālās bibliotēkas	7616	1.1	205696	2.3	644659	2.2	6748	30.9	4113	15.2
Publiskās bibliotēkas	20722	3.0	151837	1.7	635140	2.2	400	1.8	387	1.4
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	508332	72.4	5882426	65.7	19331948	65.6	8404	38.5	7387	27.4
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārīzglītojošās)	30942	4.4	352115	3.9	583159	2.0	95	0.4	102	0.4
Kopā	701788	100.0	8953664	100.0	29485405	100.0	21854	100.0	26995	100.0

Informācijas eksports

Informācijas eksports ir pakalpojums, ko var piedāvāt lielās bibliotēkas. Pagaidām informācijas eksports kā tāds nav apzināts, un statistika to neatspoguļo. Taču, iesaistoties starptautiskajos bibliotēku tīklos, ārējā tirdzniecība ar informāciju palielināsies.

Bibliotēku ārējās ekonomiskās darbības nosacījumi jau aplūkoti iepriekšējās sadaļās.

4.3. Tiešā un netiešā nodarbinātība

Nodarbināto kvalitatīvais sastāvs

Bibliotēku nodarbinātības efekts nav liels, tomēr tās piedāvā augsti kvalificēta darba iespējas. Pašlaik bibliotēkās strādā 3727 cilvēku, no tiem 33.5% ir augstākā izglītība.

Nākotnē, izmainoties bibliogrāfa funkcijām, paredzams, ka darba kvalifikācijas prasības bibliotekāriem darbiniekiem paaugstināsies. Bibliotēkām būs nepieciešami IT speciālisti, kuriem, atšķirībā no bibliotekārās izglītības īpašniekiem, iespējas darba tirgū ir plašas. Lai šādus speciālistus varētu iesaistīt darbā bibliotēkās, darba algu līmenim būs jāpaaugstinās. Šo problēmu nevar apiet, jo bez labiem IT speciālistiem nav iespējams uzturēt iecerētās sarežģītās informācijas sistēmas.

Tāpat kā pievienoto vērtību, arī netiešo nodarbinātību bibliotēku nozarēs noteikt ir grūti. Pēc 1998. gadā veiktiem aptuveniem aprēķiniem, bibliotēku nozarē netiešā nodarbinātība varētu būt apmēram 700 cilvēku (neieskaitot LNB būvniecībā nodarbinātos). Precīzākiem aprēķiniem nepieciešams lietot satelītkontu metodiku, līdzīgi kā tūrismā.

Attīstoties tehnoloģijām, bibliotēku nodarbinātības efekts palielināsies, jo bibliotēkās un apkārt bibliotēkām veidosies uz IT izmantošanu vērsts pieprasījums – tīklu plānošana, datoru apkopšana un remonts, speciālu datorprogrammu ražošana utt.

Novērtējot nodarbinātības efektu, jāņem vērā, ka izglītots un informēts cilvēks ir vairāk piemērots darba tirgum (vismaz teorētiski), tāpēc arī darba spēka kvalitātes paaugstināšana ir jāuzskata par bibliotēku nodarbinātības efektu.

4.4. Nodokļu maksājumi bibliotēkās un ar tām saistītajās sfērās

Šajā pētījumā vienkāršotā aprēķinā modelēta bibliotēku atdeve tautsaimniecībai nodokļu veidā. Aprēķini veikti diviem nodokļu veidiem – iedzīvotāju ieņēmumu nodoklim un sociāliem maksājumiem:

- izmantojot esošo darbinieku skaitu un esošām personāla izmaksām (15., 16. tabulas),
- izmantojot esošo darbinieku skaitu un esošo vidējo darba algu sabiedriskajā sektorā sadaļā “Kultūra un sports” (16., 17. tabulas),
- izmantojot esošo darbinieku skaitu un vidējo darba algu sabiedriskajā sektorā (18., 19. tabulas).

Rādītājs “Tīrie ieņēmumi” rāda bibliotēkas darbinieku rīcībā esošos līdzekļus, kuri tiek izlietoti preču un pakalpojumu pirkšanai, galvenokārt Latvijā.

Bibliotēkās strādājošo darba algu un nodokļu maksājumu aprēķins (1. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Strādājošie			Vidējā darba alga gadā		Personāl-izdevumi gadā	Personāl-izdevumi gadā - 27.09%	Iedzīvotāju ieņēmumu nodoklis (25%)	Sociālie maksājumi (9%)	Darba alga bibl. darbin.	Darba alga pārējam pers	Darbinieku algas kopā
	Bibliote-kārie darbinieki	Pārējais personāls	Strādājo-šie kopā	Bibliotekā-rajiem darbiniekiem	Pārējam personālam							
Nacionālā bibliotēka	343	90	433	840	720	485934	382354	86979	34412	580	498	260963
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	108	36	144	1056	660	189153	148834	33853	13395	727	457	101585
Augstskolu bibliotēkas	323	21	344	912	600	425428	334745	76148	30127	629	416	228470
Speciālās bibliotēkas	172	32	204	984	600	260098	204657	46553	18419	678	416	139684
Publiskās bibliotēkas	48	20	68	720	600	64377	50655	11518	4559	498	416	34578
Bibliotēkas	1801	595	2396	864	600	2638918	2076417	472379	186878	596	416	1417161
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārīzglītojošās)	99	5	104	600	600	84513	66499	15122	5985	416	416	45392
Kopā; (Vidēji)	2894	799	3693	854	626	4148421	3264160	742590	293774	589	433	2227795

Pieņēmumi: 1) Vidējās darba algas ņemtas balstoties uz darbinieku skaitu un personālizmaksām
2) Rēķinot nodokļus neapliekamais minimums pieņemts Ls 25 vienam strādājošam

16. tabula

Nodokļi no bibliotēkām (1. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Personāl- izdevumi gadā	Sociālie maksājumi kopā	Iedzīvotāju ieņēmumu nodoklis	Tīrie ieņēmumi
Nacionālā bibliotēka	485934	137992	86979	260963
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	189153	53714	33853	101585
Augstskolu bibliotēkas	425428	120810	76148	228470
Speciālās bibliotēkas	260098	73861	46553	139684
Publiskās bibliotēkas	64377	18281	11518	34578
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	2638918	749379	472379	1417161
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	84513	23999	15122	45392
Kopā (Vidēji)	4148421	1178035	742590	2227795

17. tabula

Bibliotēkās strādājošo darba algu un nodokļu maksājumu aprēķins (2. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Strādājošie			Vidējā darba alga gadā		Personāl-izdevumi gadā	Personāl-izdevumi gadā - 27.09%	Iedzīvo-tāju ieņēmumu nodoklis (25%)	Sociālās apdrošī-nāšanas maksāju-mi (9%)	Darba alga bibl. darb.	Darba alga pārē-jam pers.	Darbinie-ku algas kopā
	Bibliotekā-rie darbinieki	Pārējais personāls	Strādā-jošie kopā	Bibliotekā-rajiem darbinie-kiem	Pārējam personā-lam							
Nacionālā bibliotēka	343	90	433	1392	960	563856	443667	100928	39930	956	661	302809
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	108	36	144	1752	888	221184	174037	39587	15663	1202	612	118787
Augstskolu bibliotēkas	323	21	344	1512	792	505008	397362	90394	35763	1038	547	271206
Speciālās bibliotēkas	172	32	204	1632	792	306048	240812	54778	21673	1120	547	164360
Publiskās bibliotēkas	48	20	68	1200	792	73440	57786	13140	5201	825	547	39445
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	1801	595	2396	1428	792	3043068	2394420	544724	215498	981	547	1634198
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	99	5	104	984	792	101376	79767	18141	7179	678	547	54447
Kopā (Vidēji)	2894	799	3693	1414	830	4755885	3742139	851330	336793	972	573	2554016

Pieņēmumi: 1) Vidējās darba algas ņemtas balstoties uz vidējo darba algu sabiedriskajā sektorā "Kultūra un sports"
2) Rēķinot nodokļus neapliekamais minimums pieņemts Ls 25 vienam strādājošam

18. tabula

Nodokļi no bibliotēkām (2. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Personāl- izdevumi gadā	Sociālie maksājumi kopā	Iedzīvotāju ieņēmumu nodoklis	Tīrie ieņēmumi
Nacionālā bibliotēka	563856	160119	100928	302809
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	221184	62810	39587	118787
Augstskolu bibliotēkas	505008	143408	90394	271206
Speciālās bibliotēkas	306048	86909	54778	164360
Publiskās bibliotēkas	73440	20855	13140	39445
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	3043068	864146	544724	1634198
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	101376	28788	18141	54447
Kopā (Vidēji)	4755885	1350538	851330	2554016

Bibliotēkās strādājošo darba algu un nodokļu maksājumu aprēķins (3. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Strādājošie			Vidējā darba alga gadā		Personāl-izdevumi gadā	Personālizdevumi gadā - 27.09%	Iedzīvot. ieņēmumu nodoklis (25%)	Sociālās apdrošināšanas maksājumi (9%)	Darba alga bibl. darb.	Darba alga pārējam pers.	Darbinieku algas kopā
	Bibliotekārie darbinieki	Pārējais personāls	Strādājošie kopā	Bibliotekārajiem darbiniekiem	Pārējam personālam							
Nacionālā bibliotēka	343	90	433	1884	960	732612	576451	131136	51881	1292	661	393434
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	108	36	144	2376	888	288576	227064	51651	20436	1628	612	154978
Augstskolu bibliotēkas	323	21	344	2052	792	679428	534604	121616	48114	1407	547	364873
Speciālās bibliotēkas	172	32	204	2208	792	405120	318766	72513	28689	1513	547	217564
Publiskās bibliotēkas	48	20	68	1620	792	93600	73649	16749	6628	1112	547	50271
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	1801	595	2396	1944	792	3972384	3125646	711078	281308	1333	547	2133260
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	99	5	104	1332	792	135828	106875	24308	9619	915	547	72949
Kopā (Vidēji)	2894	799	3693	1917	830	6209499	4885907	1111538	439732	1314	573	3334638

Pieņēmumi: 1) Vidējās darba algas ņemtas balstoties uz vidējo darba algu sabiedriskajā sektorā
2) Rēķinot nodokļus neapliekamais minimums pieņemts Ls 25 vienam strādājošam

Nodokļi no bibliotēkām (3. pieņēmums), Ls

Bibliotēkas	Personāl-izdevumi gadā	Sociālie maksājumi kopā	Iedzīvotāju ieņēmumu nodoklis	Tīrie ieņēmumi
Nacionālā bibliotēka	732612	208041	131136	393434
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	288576	81948	51651	154978
Augstskolu bibliotēkas	679428	192939	121616	364873
Speciālās bibliotēkas	405120	115043	72513	217564
Publiskās bibliotēkas	93600	26580	16749	50271
Pašvaldību publiskās bibliotēkas	3972384	1128046	711078	2133260
Skolu bibliotēkas (izņemot vispārizglītojošās)	135828	38571	24308	72949
Kopā (Vidēji)	6209499	1763324	1111538	3334638

4.5 Atdeve tautsaimniecībai**Darba spēka kvalitātes un darba procesa kvalitātes paaugstināšanās**

Bibliotēkas ietekmē darba spēka un darba procesa kvalitāti tad, ja persona bibliotēkā var ērti piekļūt informācijas krātuvei (bibliotēkai), atrast interesējošo informāciju, iegūt to lietošanai un izmantot. Taču mūsdienu IT piedāvā arī citus veidus informācijas iegūšanai, no kuriem ietekmīgākais un labāk organizētais ir Internets.

Latvijā izstrādātajos informācijas sabiedrības un informācijas sistēmu stratēģiskajos dokumentos parasti nenošķir informācijas sistēmas, speciālās bibliotēku informācijas sistēmas un Internetu, galvenokārt tāpēc, ka Internets kalpo par komunikācijas līdzekli informācijas sistēmās, tas ir, veic tehnisko funkciju. Bieži gadās, ka bibliotēkas piesavinās veikumu, pie kura rašanās tās nav piedalījušās – tas saistīts ar Interneta saturiskā daļas izmantošanu. Pieslēdzoties Internetam, bibliotēkas ievērojami paplašina pieejamos resursus, bet to pašu var panākt, pieslēdzoties Internetam ārpus bibliotēkām. Tātad, saturiskā aspektā Internets, kas uzskatāms par vispasaules bibliotēku, konkurē ar bibliotēkām. No otras puses, arī saturiskā ziņā Internets papildina un veicina bibliotēku darbību. Var teikt, ka Internets un bibliotēkas ir konkurējoši partneri. Šis secinājums ir būtisks bibliotēku darba organizācijai.

Ir vairākas iespējas:

- Internets pilnīgi aizstāj bibliotēkas speciālās informācijas ieguvē (informācijas meklētāji vēršas tikai pie Interneta) (bibliotēkā izvietotais Interneta pieslēgums ir tikai pieslēguma vieta, kam nav nekāda sakara ar bibliotēku),
- Internets papildina bibliotēku piedāvājumu - informācijas meklētāji vēršas pie bibliotēkām un papildina (aktualizē) vai apstiprina iegūtās zināšanas Internetā,

- bibliotēkas papildina Interneta piedāvājumu - informācijas meklētājs noskaidro informācijas ieguves iespējas Internetā un tad vēršas pēc papildinājuma bibliotēkās,
- bibliotēkas piedāvā Interneta pieejamību kā papildus maksas pakalpojumu (pirmā varianta apzināta versija).

Iespēju izvēli ietekmē Interneta pieejamība, Interneta piedāvātās informācijas cena un meklējamās informācijas saturs, kuru savukārt nosaka risināmās problēmas dziļums, un informācijas meklētāja darba stils (dažiem nepieciešams iesējums un papildinājumi, dažiem pietiek ar attēlu datorā).

Reģionālā attīstība

Bibliotēkas pamatoti uzskata par vietējiem kultūras centriem un šādā veidā tās ietekmē reģionālo attīstību.

Ja pieņem, ka bibliotēkas ir ierosinājušas interesi par izglītību 10% rajonā dzīvojošo jauniešu, un 5% no tiem ir atgriezušies rajonā darbā un:

- 1% no tiem ir izveidojis savu uzņēmumu, kurā nodarbina 5 strādājošos, kas saņem vidējo darba algu,
- 4% no tiem, atbilstoši savai kvalifikācijai, saņem darba algu, kas ir par 10% augstāka par vidējo,

rajonā saņemtais iedzīvotāju ienākuma nodoklis palielinās par ... Ls.

Ja pieņem, ka izmantojot bibliotēku pakalpojumus, 10% strādājošo ir izdevies paaugstināt savu kvalifikāciju un uzlabot darba rezultātus un atbilstoši savu algu par 5%, rajonā saņemtais iedzīvotāju ienākuma nodoklis palielinās par ... Ls.

Pašlaik pašvaldības izdod bibliotēku uzturēšanai ... Ls.

Pašvaldībām ir izdevīgi atbalstīt bibliotēku darbību.

Grāmatniecība un grāmatu tirdzniecība

Bibliotēkas veicina interesi par grāmatām, un, paaugstinoties materiālai labklājībai, palielina pieprasījumu pēc grāmatām.

Šo efektu varētu raksturot vienkāršs aprēķins. Ja katra no 2000 bibliotēkām gada laikā iegādājas vienu eksemplāru no Latvijā izdotām grāmatām par vidējo cenu 1 Ls izdevniecības iegūst 2000 Ls. Savukārt, ja katra no bibliotēkām ierosinātu interesi par 10 Latvijā izdotu grāmatu iegādi par 1 Ls, tas dotu izdevniecībām 20 tūkst Ls papildus ienākumus. Ja pieņem, ka katra no bibliotēku fondu papildināšanai iepirktām grāmatām ir izdota Latvijā un maksā tikai 1Ls, izdevniecības iegūst 464 tūkst Ls. Tas nozīmē, ka pati bibliotēku pastāvēšana dod izdevniecībām papildus ienākumus.

Interese par grāmatām veicina grāmatu tirdzniecību.

Izdevniecības un grāmatu tirgotāji var būt bibliotēku sadarbības partneri un netiešie finansētāji – novirzot nodokļus no grāmatu izdošanas un tirdzniecības bibliotēkām.

Izglītība

Bibliotēku ietekme uz izglītību ir divējāda:

- lasītība ietekmē tieksmi pēc izglītības, tas palielina pieprasījumu pēc izglītības vispār,
- tehnoloģiskais progress ietekmē bibliotēku darbu un paaugstina bibliotēkās nodarbināto izglītības standartu – tas paaugstina pieprasījumu pēc bibliotēkās nodarbināto izglītošanas.

Pēdējos gados ir notikušas izmaiņas bibliotēku personāla sastāvā. Pieaug prasības pēc augstākas personāla izglītības un profesionālās kvalifikācijas. Bibliotēku personālam

nepieciešamas ievērojami labākas svešvalodu zināšanas, jaunas darba metodes, iemaņas darbam ar informācijas tehnoloģijām, menedžmenta, mārketinga un sabiedrisko un starptautisko attiecību prasmes. Latvijas bibliotēku iespējas neatbilst šīm prasībām. Finanšu trūkuma dēļ, bibliotēkām ir grūti noturēt darbā labus speciālistus, bibliotēkās strādājošo skaits samazinās. Liela daļa jauno speciālistu pāriet strādāt privātajās informācijas pakalpojumu firmās. Turpretī lasītāju skaits pēdējos gados ir būtiski pieaudzis, un tas izraisa bibliotēku darbinieku fizisku un psiholoģisku pārslodzi.

Veicot Latvijas bibliotēku sistēmas modernizāciju, sākumā būs nepieciešama intensīva esošo speciālistu pārkvalificēšana. Pašreizējā bibliotēkās nodarbināto kvalifikācija analizēta 21. tabulā. Pārkvalifikācijas procesā nepieciešams iegūt speciālas zināšanas un vispārīgas zināšanas (iemaņas darbam ar datoriem un Internetu). Paredzams, ka esošais personāls vispirms mēģinās iegūt vispārīgas zināšanas kursus, ko plaši piedāvā firmas Latvijā, bet tas ir dārgi. Personāla darba atalgojums un tā dinamika nemotivē darbiniekus tērēt personīgos līdzekļus šādiem mērķiem, bet centralizēti speciālistu pārapmācības izdevumi netiek plānoti. Tā ir kļūda, kas jālabo, jo, bez speciālistu apmācības, jaunā sistēma nespēs darboties.

Jaunie speciālisti vispārīgās zināšanas iegūst augstskolās, un speciālas apmācības nav nepieciešamas, ja vien augstskolu kvalitāte ir laba.

Izglītības sistēma ir saglabājusies iepriekšējā - augstāko izglītību var iegūt LU Bibliotēkzinātnes un informācijas katedrā (no 1947.g.), vidējo speciālo - Kultūras skolā. Atbilstoši jaunajām tendencēm izmainās pamatizglītības mācību saturs. Tiek diferencētas studiju programmas (sociālo zinātņu bakalauri, maģistri, augstākā profesionālās kvalifikācija speciālistiem ar augstāko izglītību citā zinātņu nozarē). Zīmīgi, ka maģistratūrā mācās liels skaits 70. - 80. gadu absolventu. Lielākās grūtības sagādā atbilstoši kvalificētu mācību spēku sagatavošana.

Bibliotēku personāla analīze 1999. gadā

		Nacionālā bibliotēka	Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	Augstskolu bibliotēkas	Speciālās bibliotēkas	Publiskās bibliotēkas	Pašvaldību publiskās bibliotēkas	Skolu bibliotēkas (izņemot vispārīgglītojošās)	Kopā
Bibliotekārie darbinieki	Darbinieku skaits	343.0	108.0	341.0	188.0	58.0	1792.0	99.0	2929.0
	Darb.sk. % no kopējā	11.7	3.7	11.6	6.4	2.0	61.2	3.4	100.0
	Strādā 0,5 slodzi	19.0	3.0	43.0	24.0	11.0	242.0	11.0	353.0
	% no darbinieku sk.	5.5	2.8	12.6	12.8	19.0	13.5	11.1	12.1
	Strādā 0,25 slodzi	4.0	0.0	1.0	4.0	5.0	10.0	0.0	24.0
	% no darbinieku sk.	1.2	0.0	0.3	2.1	8.6	0.6	0.0	0.8
No tiem ar augstāko izglītību	Darbinieku skaits	247.0	68.0	220.0	136.0	26.0	513.0	40.0	1250.0
	Darb.sk. % no kopējā	19.8	5.4	17.6	10.9	2.1	41.0	3.2	100.0
	Strādā 0,5 slodzi	8.0	0.0	19.0	10.0	3.0	32.0	5.0	77.0
	% no darbinieku sk.	3.2	0.0	8.6	7.4	11.5	6.2	12.5	6.2
	Strādā 0,25 slodzi	3.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	4.0
	% no darbinieku sk.	1.2	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3
Tai skaitā bibliotekāro	Darbinieku skaits	132.0	30.0	99.0	69.0	11.0	254.0	16.0	611.0
	Darb.sk. % no kopējā	21.6	4.9	16.2	11.3	1.8	41.6	2.6	100.0
	Strādā 0,5 slodzi	2.0	0.0	7.0	2.0	1.0	8.0	0.0	20.0
	% no darbinieku sk.	1.5	0.0	7.1	2.9	9.0	3.1	0.0	3.3
	Strādā 0,25 slodzi	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
	% no darbinieku sk.	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2
vidējo bibliotekāro	Darbinieku skaits	18.0	6.0	35.0	20.0	13.0	621.0	27.0	740.0
	Darb.sk. % no kopējā	2.4	0.8	4.7	2.7	1.8	83.9	3.6	100.0
	Strādā 0,5 slodzi	1.0	0.0	2.0	1.0	2.0	35.0	3.0	44.0
	% no darbinieku sk.	5.6	0.0	5.7	5.0	15.4	5.6	11.1	5.9
	Strādā 0,25 slodzi	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	3.0	0.0	5.0
	% no darbinieku sk.	0.0	0.0	0.0	5.0	7.7	0.5	0.0	0.7
Pārējais personāls	Darbinieku skaits	90.0	36.0	21.0	33.0	20.0	593.0	5.0	798.0
	Darb.sk. % no kopējā	11.3	4.5	2.6	4.1	2.5	74.3	0.6	100.0
	Strādā 0,5 slodzi	11.0	9.0	2.0	2.0	1.0	130.0	0.0	155.0
	% no darbinieku sk.	12.2	25.0	9.5	6.1	5.0	21.9	0.0	19.4
	Strādā 0,25 slodzi	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	75.0	2.0	80.0
	% no darbinieku sk.	3.3	0.0	0.0	0.0	0.0	12.6	40.0	10.0

Avots: Latvijas bibliotēku darba rādītāji, 1999, LNB, Rīgā, 2000

Galīgie secinājumi

- 1) Attīstoties tehnoloģijām, informācijas loma sabiedrībā arvien pieaug, tas rada jaunas prasības informācijas sniedzējiem, starp kuriem ir arī bibliotēkas.
- 2) Bibliotēkas ir īpatnējs informācijas pakalpojumu sniedzējs, kura galvenā misija ir ar valsts un pašvaldību palīdzību nodrošināt informācijas pieejamību visai sabiedrībai.
- 3) Globalizācijas procesu attīstība, informācijas nozīmīguma pieaugums un citi mūsdienām raksturīgi procesi pastiprina bibliotēku integrāciju pasaules informācijas sistēma un vietējā tautsaimniecības sistēma, pastiprinās konkurenci bibliotēku jomā gan ārēji – starp pasaules bibliotēkām, gan iekšēji – starp vietējiem informācijas pakalpojumu sniedzējiem.
- 4) Iepriekšminēto procesu rezultātā bibliotēkām tie uzstādītas jaunas prasības: informācijas saturā, informācijas piegādes veidā un tehnoloģijās.
- 5) Lai atbilstu jaunām prasībām, nepieciešama bibliotēku modernizācija.
- 6) Modernizācijas sekmīgumu iespaido divi kritiskie faktori: finansējums un personāla kvalitāte.
- 7) Moderna bibliotēku sistēma pieprasa lielākus līdzekļus tās uzturēšanai, turpretī pašlaik daži bibliotēku uzturēšanai būtiski izdevumu posteņi tiek ignorēti un to finansējums netiek nodrošināts (tehnikas atjaunošana, personāla apmācība).
- 8) Bibliotēku finansējuma palielināšanas iespējas Latvijā nav lielas, tāpēc nepieciešams meklēt jaunus avotus.
- 9) Būtisks bibliotēku darbības efektivitātes un finansējuma uzlabošanas nosacījums ir sadarbība ar citām organizācijām (skolām, augstskolām, pašvaldībām, valsts pārvaldes sistēmu), pilnīgāka iekļaušanās Latvijas tautsaimniecības sistēmā.
- 10) Latvijas bibliotēku sistēmas attīstības koncepcija daļēji ir izstrādāta, bet šajās koncepcijās būtiskākais – vienotās bibliotēku sistēmas modelis – tiek traktēts dažādi (pastāv vismaz trīs tās apzīmējumi – vienotā bibliotēku sistēma, integrētā bibliotēku sistēma un VVBIS, kuru kopējais vai atšķirīgais nav skaidri formulēts) – šo koncepcijas daļu nepieciešams vienkāršot.
- 11) Latvijā ir izstrādāta laba bibliotēku likumdošana, bet pieņemtie likumi netiek ievēroti ne institucionālā, ne finansējuma ziņā.
- 12) Latvijā ir sākta bibliotēku informatizācija, bet nav nodrošināts informāciju sistēmas finansu nodrošinājums pēc to ieviešanas.
- 13) Tomēr lielās Latvijas bibliotēkas (LNB, LAB, augstskolu bibliotēkas) jau tagad spēj darboties pasaules informācijas tīklos, tās sāk dibināt ārējos sakarus, iekļauties starptautiskos bibliotēku projektos, tā paplašinot savas finansu un informācijas iespējas.
- 14) Bibliotēku finansēšanas uzlabošanai nepieciešams veikt vairākus pasākumus, tomēr nav pamata uzskatīt, ka šo pasākumu ieviešanai sekos kopējā finansējuma samazinājums.
- 15) Latvijas bibliotēku sistēmas proporcijas atšķiras no citu valstu sistēmām ar pārmērīgi lielu LNB īpatsvaru.

- 16) LNB modernizācija ir svarīgs Latvijas bibliotēku sistēmas attīstības nosacījums, tomēr piedāvātais projekts ir ekonomiski nepamatots. Tomēr tas nenozīmē, ka no šī projekta ir jāatsakās, vienīgi jāsaprot, ko šādi izveidota LNB nozīmēs Latvijas bibliotēku sistēmai, un kādas būs tā īstenošanas sekas (augstas jaunās bibliotēkas uzturēšanas izmaksas, kas vēl vairāk pastiprinās disproporciju starp LNB un pārējām bibliotēkām).
- 17) LNB celtniecības projektā paredzētās VVBIS ieviešanas nosacījumi ir nereāli, bet bez tās ieviešanas, LNB projekts iegūst vietēju nozīmi.
- 18) Kaut arī bibliotēku sistēma ir dārga, tai ir liela tautsaimnieciska nozīme. **Bibliotēku sistēmas attīstība ir būtisks valsts tautsaimniecības attīstības nosacījums.**

Izmantotā literatūra

1. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999.* Rīga.
2. *Nacionālā Programma "Kultūra".* Projekts 2000 – 2010. 1999.
3. *Latvijas Valsts Kultūrpolitikas Pamatnostādnes.* Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. Rīga. 1996.
4. *Sabiedrības integrācija Latvijā.* koncepcija. 1999. Rīga.
5. Baltijas Datu Nams un Baltic Connections, Inc. Pētījums *Sabiedrība un jaunā Latvijas Nacionālā bibliotēka.* Aprīlis 2000.
6. Baltijas Datu Nams. *Kultūra kā sabiedrību integrējošs faktors.* 1998. Rīga.
7. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta realizācija.* Latvijas Republikas Ministru kabineta sēde, 2000. gada 7. marts.
8. *Bibliotēku likums.* Latvijas Republikas Saeima: Vēstnesis, 09.06.98. nr. 167.
9. *Likums par Latvijas Nacionālo Bibliotēku.* Augstākā Padome, 16.12.1992. <http://pro.nais.dati.lv/naiser/text.cmf?Key=1241992121632769>
10. Latvijas Nacionālā Bibliotēka. <http://vip.latnet.lv/LNB.html>
11. *Bibliotēku finansēšanas normatīvi.* Projekts. Latvijas Republikas Kultūras Ministrija. 2000. g. aprīlis.
12. Karnītis, E. 1998. Nacionālā programma "Informātika". Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. 52. sēj., Nr.1/2 (115-120).
13. *Valsts vienotā bibliotēku informācijas sistēma.* Informatizācijas koncepcijas apraksts, versija 1.0. BO VAS "Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs", Rīga, 2000.g.
14. LR likums "Par autortiesībām".
15. Valsts investīciju programmai pieteiktais projekts "Latvijas publisko bibliotēku vienota informācijas tīkla izveide" (2000.-2002).
16. Vadlīnijas sabiedrības informēšanai par Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (2000.-2003). EIB.
17. LNB jaunās ēkas celtniecības projekta "Gaismaspils" finansu-ekonomiskais plāns, Pirmā redakcija. Rīgā, 1996.
18. LNB jaunās ēkas celtniecības projekta "Gaismaspils" finansu-ekonomiskais plāns, Otrā (samazinātā) redakcija. Rīgā, 1996.

19. Latvijas bibliotēku situācija Eiropas kontekstā. No Eiropas Komisijas projekta LibEcon 2000 rezultātiem sagatavoti dati. (<http://www.libecon2000.org>) -LR Kultūras Ministrija, 2000.
20. Medvedeva D., Pyankovski R., Zaharane D. The Latvian National Library project. Financing of similar projects in other countries. Stocholm School of Economics in Riga, 2000.
21. Financing of culture - whose responsibilities. The speech of Signe Kivi, Estonian minister of culture to the conference "New Challenges for Estonian, Latvian and Lithuanian Cultural Policies. Tallinn, October 2000.
22. Culture in the context of fiscal policy: Lihuanian experience. The speech of Rimantas J. Vaicenavičius, Director of the Department of Fiscal policy, Ministry of Finance, to the conference "New Challenges for Estonian, Latvian and Lithuanian Cultural Policies. Tallinn, October 2000.
23. Report on the Green Paper on the Role of Libraries in the Modern World. Committee on Culture, Youth, Education and the Media Rapporteur: Mrs Mirja Ryynanen, 25.06.1998.
24. Free Internet access service from the British Library, BritishLibrary-net@bl.uk.
25. LR likumprojekts "Par Latvijas Nacionālās Bibliotēkas celtniecības realizāciju".
26. Informācija un dokumentācija – Starptautiskā bibliotēku statistika. LVS ISO 2789:1991. Latvijas Standartizācijas un metroloģijas centrs, Rīgā, 1998.
27. UNESCO Statistics Yearbook 1999.
<<http://unesco-stat.unesco.org/statsen/statistics/yearbook/cult.htm>>
28. Gabriel. Eiropas Nacionālās Bibliotēkas. <<http://www.ddb.de/gabriel.html>>
29. New Library: The People's Network. Library and Information Commission. London. 1997.
30. Britu Nacionālās bibliotēkas stratēģiskais plāns 1999 – 2002 gadam.
<<http://portico.bl.uk/informatio>>
31. Green Paper on the role of libraries in the information society
<<http://www2echo.lu/libraries/en/green.html>>
32. Somijas publiskās bibliotēkas. <<http://www.publiclibraries.fi>>
33. Somijas Nacionālā bibliotēka. <<http://hul.helsinki.fi/hyk>>
34. Public Libraries in Finland – gateways to knowledge and culture.
<http://www.minedu.fi/minedu/culture/libraries_gateways.html>
35. Lielbritānijas Kultūras Mediju un Sporta Ministrija. <<http://culture.gov.uk/heritage>>
36. Hill International, Inc. Kvalifikāciju Apskats. Iesniegts Latvijas Nacionālajai bibliotēkai. 30. marts. 1995.
37. *News from Hill*. Hill International Publication. Volume 18, Number 1, Winter/Spring, 1999.
38. *Research Libraries in Public Information System: Towards Performance Quality*. Tallinn. 1998 (P.20-53).
39. Skarstein, Vigdis Moe. *The Modern University Library: A Museum or a Consulting Enterprise? How to Find the Optimal Balance between Efficiency and Quality when Accessing Knowledge*. Liber Quart. Volume 8, No4. 1998. (P.410 – 423).

40. Okko, Marjatta. *Libraries and Quality of Life*. Scandinavian Public Library Quarterly. Volume 27, No2. 1994.
41. *Information Europe*. Culture. Issue 04. Winter 1999.
42. Holt, Glen E. *Quality through Change: The Mission of the Library in the Media Era*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.
43. Holt, Glen E. *Public Library partnerships: Mission-driven Tools for 21st Century Success*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999.
44. Poustie, Kay. *A Knowledge Centre for the Community: A New Role for the Public Library*. Bertelsmann Foundation Publishers. Gutersloh, 1999. p.1-32.
45. *Kultūras sektora tautsaimnieciskā nozīmīguma novērtējums*. LZA Ekonomikas Institūta zinātniskais pētījums. Rīga, 1998.
46. *Kultūras sektora tautsaimnieciskais nozīmīgums*. LZA Ekonomikas Institūta zinātniskais pētījums. Rīga, 1999.
47. Throsby, David. *The role of music in international trade and economic development*. World Culture report. Culture, Creativity and Markets. UNESCO Publishing. 1998. 30p.
48. Višockis, Juris. Holandes Bibliotēkas un jaunais gadsimts. Laikraksta Diena speciālpielikums Rīga-800: 27.01.2000. #1 (11).
49. Kalniņš, Ojārs. "Kultūras ārpolitika" – Latvijas neizmantotā priekšrocība. Diena. 05.07.2000.
50. Osis, Uldis. *Kultūra virtuālu simbolu un vīziju maldos*. Diena. 11.07.2000.
51. Bērziņš, Māris. *Par kultūras finansēšanas problēmām*. Diena. 18. 07. 2000.
52. Pētersone, Kārīna. Moderna, mūsdienīga bibliotēka ir priekšnoteikums attīstībai un konkurences spējai. Diena: 07.03.2000.
53. Prokopova, Evita. *Gaismaspils visai valstij*. Diena. 10.03.2000.
54. Kaņepone, Aiva. *Igauņus iedvesmo Nacionālā Bibliotēka*. Neatkarīgā Rīta Avīze: 15.11.1999.
55. Hamčanovska, Iveta. 1995. *Bibliotekārās apkalpošanas organizācija ziemeļvalstu bibliotēkās*. Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte. Rīga.
56. Arne, Irēna. 1999. *Latvijas Nacionālās Bibliotēkas galvenie virzieni mūsdienu pakalpojumu sniegšanā*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga.
57. Štramdieris, Mārgers. *Kultūras loma reģionālās attīstības veicināšanā mūsdienu Latvijā*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga, 2000.
58. LNB direktora Andra Vilka uzruna LNB 80 gadu jubilejas svinībās 1999. gada 3. septembrī. LNB fondi.
59. Birkerts, Gunārs. Izstāde, kas veltīta Latvijas Nacionālajai Bibliotēkai. 2000.g.janvārī, LNB.
60. Bibliotēku darbības gada pārskati. LNB fondu materiāli.
61. LNB Atbalsta Fonda trīs forumu materiāli.